

z a l i v

Franček Križnik *Med komunistično
diktaturo in demokracijo*
(Nadaljevanje in konec)

Boris Pahor *Kakšen socializem*
(Bežen odziv na zanimanje
nekaterih bralcev)

Emidij Susič *Osnutek razprave o*
medetničnih odnosih v ko-
munikacijskih procesih med
dominantno večino in manjšino

Ezio Martin *Bevkovo dopisovanje*
z menojo (Nadaljevanje)

Zorka Ovijač-Zendelska *Rdeče rože*
(Odlomek)

Jakob Renko *Pesmi*

Jasminka *Magnetofonski trak*
(Nadaljevanje)

Boro Ban *Moč v belem*
(Nadaljevanje)

Jošt Žabkar *Pismo uredniku*

Boris Pahor *Agape z odsotnimi*
(Iz zapiskov)

Ma-mi *Iz starih časov*
(Tekst v vrdelskem narečju)

Dokumenti

Karel Bajc, Marija Kacin,

E.M., ar, bp *Fleši o novih knjigah*

*** *Svobodna tribuna - Tržaški zvon*

zaliV

junij 1980 - šteV. 1-2

revija za knjiŹevnost in kulturo

izhaja Źtirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se priŹtevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreŹe formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodiŹču v Trstu pod Źt. 317
68-69

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredniŹtva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

PoŹtni tekoči raĉun Źt. 11/9236, FranciŹka
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne Źtevilke

1 5 0 0 l i r

Celoletna naroĉnina 3500 lir. Za druge drŹave
5 dolarjev

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

PN 1682/1982

MED KOMUNISTIČNO DIKTATURO IN DEMOKRACIJO

(Nadaljevanje in konec)

S trpko zavestjo, da nam je prometna nesreča v Monakovem odvzela izrednega sodelavca, dajemo tokrat na častno mesto zaključni del njegovega eseja, da mu tako na skromen način izrečemo priznanje za znanstveno vnemo, s katero se je loteval raziskav pomembnih vprašanj našega časa, ter za prijateljsko razmerje, ki ga je vezalo na našo revijo.

III. LENINOVA STRATEGIJA IN TAKTIKA DO DRUGAČE MISLEČIH

V boju za boljševiško samovladje ni Lenin niti za hip pozabil tega, da boljševiki neomejene oblasti v Rusiji ne bodo mogli doseči brez poprejšnjih začasnih »zavezništev« s politično, ideološko in svetovnonazorsko drugače mislečimi. V številnih nastopih je neutrudno poudarjal pomen občasnih političnih zvez, sporazumov in kompromisov, ki jih morajo skleniti boljševiki z različnimi strankami ter skupinami. Naloga boljševiške partije je, da vsakokrat poišče take oblike delovanja, ki jo bodo približale socialni revoluciji, in da pridobi na vsakokratni »etapi« tega boja za oblast kar se da veliko »zaveznikov«. Demokratične politične preobrazbe mora spretno izkoristiti za utrditev gesla o socialistični revoluciji, razširiti zanjo csnovo, pritegovati v revolucionarni boj vedno nove plasti malomeščanstva in polproletar-skih množic.

Za Lenina je »umetnost politike« prav v tem, »da komunist pravilno oceni pogoje in trenutek, ko se avantgarda proletariata lahko uspešno polasti oblasti, ko se lahko med prevzemom in po prevzemu oblasti zanese na zadostno podporo dovolj širokih plasti delavskega razreda in neproletarskih delovnih množic, ko lahko po prevzemu oblasti to svojo oblast ohranja, utrjuje in razširja z vzgojo, šolanjem in pritegovanjem čedalje širših množic delovnega ljudstva.« (90)

Po oktobrski vstaji je Lenin zlasti v spisu »'Levičarstvo' otroška bolezen komunizma« (Poskus poljudne razlage marksistične strategije in taktike), s katerim je imel »namen prenesti na Zahodno Evropo vse tisto, kar je zanj v zgodovini in sedanji taktiki boljše vizma splošno sprejemljivo, splošno pomembno in splošno veljavno«, dokaj natančno načrtal smernice, po katerih se morajo ravnati evropski komunisti, da bi se polastili oblasti.

V tem »priročniku« komunistične strategije in taktike je Lenin izrazil svoje prepričanje, da so revolucionarji, ki ne »znajo združevati ilegalnih bojnih oblik z vsemi legalnimi«, zelo slabi revolucionarji. »Ni težko biti revolucionar tedaj, ko je revolucija že izbruhnila, že vzplamtela, ko se vse, kar leze in gre, priključuje revoluciji iz preprostega zanesenjaštva, iz mode, včasih celo iz razlogov osebne kariere. Proletariat ima potem, po zmagi, največje težave, lahko bi rekli mučeniške muke, da se 'reši' teh lažirevolucionarjev. Dosti težje — in dosti dragoceneje — je, kdor zna biti revolucionar, ko še niso dani pogoji za direkten, odkrit, zares množičen, zares revolucionaren boj, kdor zna braniti interese revolucije (propagandistično, agitacijsko, organizacijsko) v nerevolucionarnih, pogosto celo naravnost reakcionarnih ustanovah, v nerevolucionarni situaciji, med množico, ki ni sposobna na mah doumeti nujnost revolucionarne akcije. Izslediti, otipati, pravilno ugotoviti konkretno pot ali poseben preobrat dogodkov, ki *popelje* množice k resničnemu, odločilnemu, poslednjemu velikemu revolucionarnemu boju, — v tem je glavna naloga današnjega komunizma v Zahodni Evropi in Ameriki.« (91)

Ker se slovenski komunisti ves čas zvesto držijo Le-

ninovih strateško-taktičnih navodil, je za nas Slovence — nekomuniste — res velikega pomena, da se vsaj približno seznanimo z Leninovim naukom »za razumevanje in obvladovanje umetnosti, kako je treba voditi politični boj«. (92)

Leninovo izhodišče taktičnega prijema je v tem, da mora partija »pred vsako politično akcijo strogo objektivno pretehtati razredne sile in njih vzajemna razmerja.« (93)

Šele po temeljiti presoji političnega položaja se lahko stranka odloči za okoliščinam najbolj primerno obliko delovanja. Umetnost političnega boja zahteva izjemno gibčnost in prilagodljivost. Komunisti vseh dežel morajo spoznati nujnost kar najbolj *elastične* taktike. Ne smejo se bati popuščati takrat, ko je nujno; odpirati morajo vprašanja, ki so najmanj sporna, stremeti morajo edino za ciljem akcije delovnih množic, morajo biti izrazito zadržani tako dolgo, dokler obstaja upanje, da tako dosežejo svoj cilj.

Komunisti so dolžni obvladovati vse oblike, naučiti se morajo »najbolj naglega dopolnjevanja ene oblike« delovanja »z drugo, zamenjavanja ene z drugo, prilagajanja svoje taktike vsaki taki spremembi, ki je ni izzval naš razred ali naši napori«. (94)

Umetnost komunistične taktike je osredotočena v sposobnosti, da komunisti vsakič spoznajo odločilni problem, odločilno nalogo. V pismu svoji veliki prijateljici Inès Armand je Lenin zapisal: »Ni dovolj biti revolucionar in pristaš socializma ali komunizma na splošno. Treba je, da znaš najti v vsakem trenutku tisti člen verige, katerega se moraš oprijeti z vsemi močmi, da obdržiš v rokah vso verigo, hkrati pa se pripraviš, da boš trdno prijel za naslednji člen ...« (95)

Komunisti se ne smejo omejiti na zgolj politično področje dela. S svojimi novimi, komunističnimi načeli so poklicani lotiti se »obdelave« vseh in vsakršnih, »celo najstarejših, najbolj plesnivih, navidezno brezpomembnih torišč; kajti sicer ne bomo kos nalogi, ne bomo vsestransko pripravljeni, ne bomo obvladali vseh vrst orožja, ne bomo pripravljeni niti na zmago nad bur-

žoazijo (ki je prej organizirala — zdaj pa tudi dezorganizirala — vsa področja javnega življenja na buržoazni način), niti na bližnjo komunistično reorganizacijo vsega življenja po tej zmagi.« (96)

Komunistična stranka mora občasno sodelovati z drugimi družbenimi silami in skupinami, tudi s tistimi, ki se v osnovnih gledanjih razlikujejo od nje. Ideološke diference ne smejo predstavljati nobenih ovir. Komunist sicer ne sme zamolčevati ali zmanjševati obstoječih ideoloških razlik, vendar pa mora biti včasih pripravljen »na vse in vsakršne žrtve, se oprijeti — če treba — vseh mogočih zvijač, pretkanosti, ilegalne metode, biti pripravljen resnico zamolčati in prikriti, samo da bi se vrinili v sindikate, da bi v njih ostali in tam na vsak način opravljali komunistično delo.« (97)

Lenin je prepričan, da kapitalizem ne bi bil kapitalizem, če bi »čisti« proletariat ne bil obdan »od mnočice izredno pestrih prehodnih tipov od proletarca do polproletarca ..., od polproletarca do malega kmeta (in malega obrtnika, domačega obrtnika, sploh malega posestnika), od malega do srednjega kmeta itd., in če bi v proletariatu samem ne bilo razčlenjenosti v bolj ali manj razvite sloje, po rojaštvu, po poklicu, včasih po religiji in druge razčlenjenosti. Iz vsega tega pa izhaja nujnost, absolutna nujnost za avantgardo proletariata, za njihov zavedni del, za komunistično partijo, da lavira, da paktira, da sklepa kompromise z raznimi proletarskimi skupinami, z raznimi strankami delavcev in malih posestnikov. Gre samo za to, da *znamo* uporabljati to taktiko tako, da *zvišamo*, ne pa *znižamo splošno* raven proletarske razredne zavesti, revolucionarnega duha, sposobnosti za boj in zmago. V ostalem moramo pripomniti, da je zmaga boljševo nad menjševo ne le pred oktobrsko revolucijo leta 1917, *temveč tudi po njej* terjala uporabo taktike laviranja, paktiranja, kompromisov, seveda le takega laviranja, paktiranja in takih kompromisov, ki so olajševali, pospeševali, utrjevali in krepili boljševo na račun menjševo ... Pravilna taktika komunistov mora biti v *izkoriščanju* ... To pa zahteva — kakor so pač okoliščine — da popuščamo tistim elementom, ki se obra-

čajo k proletariatu, in se hkrati borimo proti onim, ki se obračajo k buržoaziji.« (98)

Lenin svetuje evropskim komunistom, da morajo »združiti največjo vdanost idejam komunizma z umevanjem, kako pristati na vse potrebne praktične kompromise, laviranja, paktiranja, napredovanja v krivulji, umikanja in podobno, da pospešimo prevzem in preživetje politične oblasti ..., da pospešimo neogibna trenja, spore, konflikte, popolni razdor ... in pravilno izberemo trenutek največjega razdora ..., da ... z odločnim napadom proletariata vse potolčemo in osvojimo politično oblast.« (99)

Komunisti morajo združevati ilegalne oblike dela in boja z legalnimi, brezpogojno se morajo naučiti legalnega nastopanja v »najreakcionarnejših parlamentih, v najreakcionarnejših sindikatih, združnih, zavarovalnih in podobnih organizacijah.« (100)

V določenih primerih se je tako komunistična stranka dolžna udeleževati parlamentarnih volitev »in boj na parlamentarni tribuni. Dokler niste dovolj močni, da bi razgnali buržoazni parlament in vse druge reakcionarne ustanove, ste *dolžni delati* v teh ustanovah *prav* zato, ker so tam še delavci, ki so jih poneumili duhovniki in podeželska zaplankanost. V nasprotnem primeru se spuščate v nevarnost, da postanete navadna gobezdala.« (101)

Lenin vedno znova zahteva, da morajo komunisti delati tam, kjer so množice. »Treba je znati vse žrtvovati in premagovati najtežje ovire, da bi lahko sistematično, vztrajno, trdovratno in potrpežljivo propagirali in agitirali prav v tistih ustanovah, združenjih in zvezah, v katerih je proletarska in polproletarska množica, pa čeprav so te organizacije še tako reakcionarne.« (102)

Resnično revolucionarna partija se zato ne izogiba političnim kompromisom, pač pa zna v vseh kompromisih, kolikor so neizogibni, ostati zvesta »svojim načelom, svojemu razredu, svoji revolucionarni nalogi — pripravljanju revolucije, usposabljanju ljudskih množic za zmagovo revolucije.« (103)

Leninu je jasno, da je načelno odklanjanje kompromisov le »otročarija«, ki je ni moč jemati resno. »Pri-

padnik proletarske revolucije seveda sme sklepati kompromise in sporazume s kapitalisti. Vse je odvisno od tega, za kakšen sporazum gre in s kakšnimi pogoji je sklenjen. V tem in samo v tem moramo iskati razliko med sporazumom, ki je s stališča proletarske revolucije upravičen, in sporazum, ki je (z istega stališča) izdajalski ...

Kompromisov ni mogoče zavreči za vselej. Gre za to, da znamo ohraniti kljub kompromisom, ki jih okoliščine včasih nasilno vsilijo najbolj revolucionarni partiji, najbolj revolucionarnemu razredu, revolucionarno taktiko in organizacijo, da znamo utrditi revolucionarno zavest ...« (104)

Politik, ki želi koristiti revoluciji, mora znati »izluščiti konkretne primere ravno tistih kompromisov, ki so nedopustni, ki predstavljajo oportunistem in izdajstvo«, analizirati mora okoliščine in konkretne pogoje »vsakega kompromisa ali vsake posamezne vrste kompromisov.« (105)

Lenin se v nobenem primeru ne odreka kompromisom, ki prinašajo koristi njegovi partiji. »Voditi vojno za strmoglavljenje mednarodne buržoazije, vojno, ki je stokrat težavnejša, dolgotrajnejša in bolj zapletena kot najtrdovratnejša navadna vojna med državami, in se pri tem vnaprej odreči laviranju, izkoriščanju interesnih protislovij (tudi začasnih) med sovražniki, odreči se pakiranju in kompromisom z možnimi (četudi začasnimi, nestanovitnimi, omahljivimi, pogojnimi) zavezniki, ali ni to nekaj do skrajnosti smešnega? Ali ni to nekaj podobnega, kot če bi pri težavnem plezanju na še neraziskano in doslej nedostopno goro že vnaprej odklonili možnost, da bomo šli včasih v cikcaku, da se bomo včasih vračali, da bomo spremenili izbrano smer in poizkusili iti v drugih smereh.« (106)

Z infiltriranjem v buržoazne organizacije, s pridobivanjem »zaveznikov« iz meščanskih vrst, ki se ideološko ali svetovnonazorsko razlikujejo od komunistov, težijo komunisti razbiti celotni ustroj meščanske družbe. Lenin je prepričan, da bi bili komunisti zelo slabi revolucionarji, »če ne bi znali v velikem osvobodilnem boju

proletariata za socializem izkoristiti vsakega ljudskega gibanja proti posameznim stiskam imperializma za zaostritev in razširitev krize.« (107)

Jedro Leninovega pojmovanja strategije in taktike je nemara v tejle njegovi misli: »Močnejšega sovražnika lahko premagamo le z največjim naporom, če znamo *brezpogojno*, kar najprizadevneje, kar najskrbneje, kar najbolj previdno izrabiti sleherno, tudi najmanjšo 'razpoko' med sovražniki, vsako nasprotje interesov med buržoazijo različnih dežel, med različnimi skupinami ali plastmi buržoazije v posameznih deželah in sleherno, tudi najmanjšo možnost, da si pridobimo množičnega zaveznika, četudi začasnega, omahujočega, negotovega, nezanesljivega in pogojnega. Kdor tega ni doumel, *sploh* ni niti za božjak doumel marksizma in znanstvenega, modernega socializma. Kdor ni *praktično*, v precej pomembnem časovnem razdobju in v precej raznovrstnih političnih situacijah dokazal, da zna uporabljati to resnico v praksi, tisti se še ni naučil pomagati revolucionarnemu razredu v njegovem boju za osvoboditev vsega delovnega človeštva od izkoriščevalcev. Rečeno velja v isti meri za razdobje pred prevzemom in po prevzemu politične oblasti po proletariatu.« (108)

Natanko tako, kakor jim je bil svetoval Lenin, so komunisti v evropskih deželah tudi ravnali. Tisti nekomiunisti, Slovencev seveda med njimi ne manjka, ki so upali in verjeli, da je s komunisti mogoče enakopravno ter demokratično sodelovati v političnem in družbenem življenju, so bili prisiljeni prej ali slej tako ali drugače spoznati, da niso »niti za božjak« doumeli Leninovega marksizma, boljševiško »znanstvenega, modernega socializma«.

Medtem ko se posamezne zahodnoevropske komunistične stranke v zadnjem času menda odrekajo (???) »leninističnim zablodam« (Santiago Carillo), jih naši komunisti še do danes niso opustili.

IV. LENIN KOT POLITIK IN ČLOVEK

Lenin ni predstavljal tipa »idealnega« diktatorja, ki bi hotel takoj za vsako ceno uveljaviti svojo voljo. Ver-

jetno je, da oblasti, za katero se je tako brezobzirno bojeval, ni vzel na svojo osebo, temveč na vodstvo stranke kot na gibalno revolucionarne dejavnosti. Svoje avtoritete v partiji ni skušal uveljavljati z neomejenim nasiljem; nikoli ni bil sekretar komunistične stranke, ampak vedno samo član politbiroja. Partijski statut so morali v njegovem času vsi strogo spoštovati; v rednih obdobjih so sklicevali kongrese, zelo pogosto so se zbirali k sejam centralnega komiteja. Ker je v središču Leninovih naporov in stremljenj stalo vprašanje osvajanja in utrjevanja politične oblasti, mu je bila tudi centralizirana boljševiška stranka predvsem sredstvo za doseganje tega cilja. Čeprav je težil za železno, strumno disciplino v partiji, mu te zaradi zasidrane svobodnjaške tradicije ni uspelo povsem uvesti v partijsko življenje. V centralnem komiteju so Lenina često preglasovali. Proti članom opozicije, ki so ga na kongresih ali drugje neredko zelo ostro napadali, ni nikoli izvajal kakih osebnih represalij. Čeprav je pogosto najostreje nastopal proti svojim drugače mislečim sodelavcem Trockemu, Buharinu, Kamenjevju, Zinovjevju in drugim, v njih nikoli ni gledal izdajalcev revolucije. Tako je bil zanj dolgoletni boj s Trockim končan v trenutku, ko je Trocki začel uresničevati politiko boljševiška stranke.

Leninova partija v resnici ni bila nikoli delavska stranka, temveč pretežno skupina marksistično izšolanih intelektualcev, organizirana po zgledu strogega cerkvenega reda, ki si je zadala nalogo socialistično ovesti delavski razred in se dokopati do oblasti. V pismu Molotovu, tedaj sekretarju CK, je Lenin 1922 priznal: »Če ne zapremo svojih oči pred resničnostjo, moramo priznati, da proletarske narave politike, ki jo sedaj vodi partija, ne opredeljuje razredni sestav članstva, ampak ogromna in nedeljiva avtoriteta tiste zelo tanke plasti članov, ki jo je mogoče označiti kot staro gardo.« (109)

Lenin se je boril za novo oblast, »ki se neposredno opira na nasilje, to pa ni vezano z nobenimi zakoni.« (110) Jonče Josifovski meni, da je vprašanje diktature, odkritega in z ničimer omejenega nasilja, tako zaposlilo Lenina, »da je, kot se zdi, šel v tem predaleč. Zname-

niti Engelsov recept se je izrazil v vsej svoji surovosti in, dejali bi lahko, nečlovečnosti.« (111)

Lenin je večji pomen pripisoval ciljem revolucije kot ciljem posameznikov, usodi socializma, kakor ga je seveda on pojmoval, »pa je brezpogojno dajal prednost pred morebitnimi žrtvami življenj tistih, ki so se bojevali za socializem, še bolj pa tistih, ki so se mu postavljali po robu. Srečno življenje prihodnjih rodov je treba izbojevati z žrtvami, trpljenjem in morjem prelite krvi.« (112)

Jonče Josifovski zato priznava, da je »deloma resnično« mnenje Leninovih brezobzirnih nasprotnikov in tistih, ki so ga občudovali in se navduševali nad njegovo herojsko revolucionarno dejavnostjo, da je bil »brezobziren in neusmiljen politični voditelj; da bi uresničil cilj, ki si ga je zastavil, je brez omahovanja, brez milosti, surovo in brezčutno tiraniziral ljudi, tako da je njegov korak revolucionarja postal korak usode, za katero posameznik, njegovo trpljenje in solze in celo življenje niso pomenili prav nič. Zanj so bili ljudje samo sredstvo za uresničevanje revolucionarne zamisli; samo takšni so nekaj predstavljali in bili upoštevani.« (113)

Kljub temu, da se je Lenin krčevito boril proti vsem tistim, ki so ga opozarjali na posledice njegovih teorij in postopkov, se je, ne da bi verjetno kdaj podvomil v pravilnost svojih političnih zamisli, končno le aktivneje (posebej še na XI. kongresu partije — marca 1922) vključil v boj proti naraščajočemu birokratizmu in veleruskemu šovinizmu. Sprejel je celo predlog »demokratskih centralistov«, da bi v centralni komite kooptirali 50 do 100 delavcev ter da bi okrepili delavsko kontrolo. Trdovratno pa se je upiral zahtevam po neodvisnosti in samostojnosti delavskih sindikatov. Po njegovem je morala imeti politika primat nad ekonomijo. Ni se bil pripravljen odreči boljševiški diktaturi in osebnemu vodstvu stranke ter dežele. Nastopil je proti Stalinu, vendar je bilo že vse zamujeno.

Lenin je proti koncu svojega življenja skušal doseženo kritično premotriti. Z zaskrbljenostjo je zrl v bodočnost osamljene Rusije. Njegovi zadnji spisi dajejo

slutiti osebno tragedijo Lenina, njegovo globoko depresijo. Ob spoznanju, da revolucija nevarno vodení, da komunisti niso tisti, ki vodijo, temveč da so vodeni od vedno močnejše birokracije, se mu je začelo podirati sicer tako neomajno samozaupanje. Prepad med proklamiranimi cilji in neizprosno kruto stvarnostjo je postajal vse očitnejši, vse nevarnejši. Leninovi poslednji, že zelo redki politični nastopi so razodevali pesimizem in resignacijo.

Brez dvoma je na naravo Leninove teorije in prakse v precejšnji meri vplivala tudi ruska zaostalost, večletna državljanska vojna, mednarodna osamitev nove države in to, da ni prišlo do evropske socialistične revolucije, s katero je Lenin tako trdno računal kot s pogojem za uspeh ruske, ki jo je imel le za začetek vesplošne delavske vstaje v Evropi, zlasti v Nemčiji.

Drugače mislečih Lenin ni trpel; v njih naziranja se dejansko sploh ni poglobljal. Marxove in Engelsove poglede je imel za absolutne resnice. »Marksizem ne potrebuje nobene revizije. V njem je povedano vse, kar je bilo treba povedati. In če kdo govori o reviziji, obstaja le en odgovor: udariti ga po gobcu. Vsi, ki nasprotujejo marksizmu ali se od njega oddaljujejo, so moji sovražniki. Ne podam jim roke in z njimi ne sedem za mizo.« (114)

Dasiravno je Lenin bolj slabo poznal izvirnega Marxa, v glavnem iz Engelsovih poljudnih spisov, je s svojim nekritičnim sprejemanjem nekaterih Marxovih nazorov dosti pripomogel k njegovi sakralizaciji. Svojo interpretacijo marksizma je razglasil za edino »pravoverno«, kar ni v zgodovini nič novega, saj so pogosto najbolj radikalne herezije razglašali za pravoverje. Lenin, ki je bil po naravi politik - revolucionar, je potreboval »nedotakljivo« ideologijo, ki jo je kot tako mogoče utemeljevati edino iz brezpogojnega verovanja v neko religijo ali filozofijo.

Čeprav Lenin marksizma ni dojemal kot vero v klasičnem pomenu besede, je vendarle prav on v znatni meri marksizem posvetil v novo religijo. Po Stalinovi dokončni kanonizaciji »marksizma kot pravoverja, 'držav-

ne' skupnosti kot skupnosti pravovernih, vladarja kot velikega duhovnika, partijske organizacije kot cerkvene organizacije, le-te pa kot temeljne državne institucije, v katere rokah sta pravni red in vzgoja, dejansko življenje državljanov, imamo obnovljeno podobo vzhodnega carstva z vsemi detajli, v kateri kodificirani marksizem zamenjuje pravoverno krščanstvo.« (115)

V državah, kjer so marksizem uveljavili kot nestrpen, ekskluziven svetovni nazor - religijo, se je ta spremenil v antihumano ideologijo, v »mračno barbarsko religijo«, kar je eden od »mnogih paradoksov« marksizma, od katerih je ta najbolj tragičen in najbolj drastičen. (116)

Kljub temu, da je bil Lenin v svojih spisih in nastopih nestrpen in dogmatičen, se je pozneje iz njih tu in tam tudi ponorčeval. Svoje napake je umel vselej »filozofsko-dialektično« opravičiti.

Kot voditelj države in partije je ostal Lenin osebno zadržan in skromen. Tudi v Kremlju je živel preprosto, dá spartansko življenje, saj je spal na železni postelji v svoji privatni delovni sobi. Za razliko od mnogih poznejših komunističnih veljakov je odklanjal kult voditelja. »Težko mi je prebirati časopise. Kamorkoli pogledam, pišejo o meni. To popolnoma nemarksistično čezmerno hvaljenje ene same osebnosti imam za zelo škodljivo. To je napačno, nedovoljeno in odvečno. In ti portreti? Vse-povsod! Čemu vse to?« (117)

V časih lakote je odklanjal vsa darila ali pa jih je dajal naprej otroškim domovom. Po pripovedovanju Pavla Malkova, kremeljskega komandanta, je imel Lenin menda tudi po revoluciji eno samcato obleko, sicer čisto in vedno brežhibno zlikano, vendar že dokaj ponošeno in dotrajano. Ko so mu marca 1918 brez njegove vednosti povišali plačo, se je razburil in povišanje odklonil.

Bil je človek izrednega reda, izjemne delovne discipline; ni ne kadil ne pil alkoholnih pijač, le ob redkih priložnostih si je v Švici in Nemčiji privoščil v družbi prijateljev kozarček piva, a res samo kozarček in nič več.

Slehernemu opravilu, ki se mu je posvetil, se je

predal z dušo in s telesom, tako nezmerno ter pobesnelo, da je ob tem pozabljal na vse drugo, pa naj je šlo za igranje šaha, nabiranje gob v najhujšem nalicu ali za izvajanje revolucije v najbolj protislovnih razmerah Rusije. V vsaki veščini je hotel biti prvi, neprekosljiv.

Lenina so tako njegovi privrženci kakor nasprotniki stežka dojemali. Pravzaprav je ostal uganka vse do danes. Mnogi so mnenja, da je bil Lenin izrazito destruktivnega, rušilnega značaja. Njegov poznejši minister za trgovino Krasin ga je označil za »tipičnega ruskega rušitelja«, Lunačarski in Gorki pa sta bila nekaj časa prepričana, da imata opraviti z »nevarnim in ciničnim pustolovcem«. Menžinski, kasneje šef zloglasne GPU, je Lenina svoj čas imenoval »političnega jezuita in nezakonskega otroka ruskega absolutizma«. (118)

Ugledni nemški pisatelj Günter Grass meni, da je Lenin najgenialnejši »nápak graditelj (Fehlkonstrukteur) moderne zgodovine«. (119) Pater Bochenski, dober poznavalec ruskega marksizma, pa pravi: »Lenin je mož uglajenih manir ... istočasno pa povzročitelj množičnih umorov čeke (cenijo, da je le-ta pobila okrog 1.200.000 ljudi) ... Bil je velik rušitelj, eden največjih, kar jih pozna zgodovina; vendar ne smemo prezreti, da so ga pri tem vodile konstruktivne ideje.« (120)

Vnovič se postavlja prastaro vprašanje: ali lahko cilj posveti sredstvo? Sta si nemara starozavezna Judita in novodobni Lenin načelno podobna?

Ob Leninovi smrti je njegova žena Nadežda Krupška objavila pomenljivo, nikoli uresničeno željo: »Imam veliko prošnjo do vas. Ni treba izkazovati žalovanja za Iljičem z izražanjem zunanjih časti njegovi osebi. Ne postavljajte mu spomenikov, ne imenujte palač po njem, ne prirejajte velikih slavnosti v komemoracijo za njim itd. Vse to je pomenilo v njegovem življenju tako malo, bilo mu je tako nadležno. Spomnite se, koliko revščine in zanemarjenosti je še v naši deželi. Namesto vsega tega naj tisti, ki želijo izkazati čast imenu Vladimira Iljiča, zgradijo otroške vrtce, šole, biblioteke, bolnišnice, hiše za onemogle itd., predvsem pa naj v praksi izvajajo njegova načela.« (121)

Tu še zdaleč nismo imeli namena sistematično in vsestransko prikazati vso protislovnost ter zapletenost takratne ruske stvarnosti ali izčrpno obdelati celotno Leninovo politično stremljenje, niti se dotakniti vsega tistega znanega in še neznanega, kar je morebiti prav tako odločilno pogojevalo in sooblikovalo Leninovo gledanje na elito poklicnih revolucionarjev, na revolucijo in socializem.

Kljub navedenim in nenavedenim pomanjkljivostim našega besedila pa na koncu vseeno upamo, da se bodo nepristranski ocenjevalci lahko le nekoliko lažje približali zgodovinskemu in družbenemu dometu, ki ga skrivajo v sebi »klasični« marksistični nazori o politični stranki - »avantgardi« delavskega razreda.

OPOMBE:

- (90) V. I. Lenin, »Levičarstvo« otroška bolezen komunizma, Ljubljana 1949, 36.
- (91) V. I. Lenin, n. d., 83 - 84.
- (92) prav tam, 12.
- (93) prav tam, 17.
- (94) prav tam, 90.
- (95) Prim. E. Fischer - F. Marek, *Kaj je Lenin resnično rekel*, Ljubljana 1970, 107.
- (96) V. I. Lenin, n. d., 86.
- (97) prav tam, 40.
- (98) prav tam, 60 - 61.
- (99) prav tam, 82.
- (100) prav tam, 13.
- (101) prav tam, 45.
- (102) Prim. E. Fischer - F. Marek, n. d., 98.
- (103) Prim. prav tam, 91 - 92.
- (104) Prim. prav tam, 95.
- (105) V. I. Lenin, n. d., 21 - 22.
- (106) prav tam, 56 - 57.
- (107) Prim. Wolfgang Leonhard, *Sowjetideologie heute II*, Frankfurt/Main 1962, 53.
- (108) V. I. Lenin, n. d., 57.

- (109) Prim. M. Britovšek, *Lenin in krize v RKP(b) v letih 1918 do 1921*, v *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, Ljubljana 1974, št. 1-2, str. 47.
- (110) Prim. J. Josifovski, *Lenin in nasilje*, v *Aktualnost misli Hegla, Marxa, Engelsa in Lenina v družbenem življenju in znanosti XX. stoletja*, Ljubljana 1971, 229.
- (111) J. Josifovski, n. d., 233.
- (112) prav tam, 227.
- (113) prav tam, 227.
- (114) Prim. G. Popoff, *Ich sah die Revolutionäre*, Bern 1967, 167.
- (115) Prim. E. Kale, *Lenjinovo razrješenje odnosa ideala i zbilje*, v *Lenjin izvan mitova I*, Zagreb 1970, 271-273.
- (116) Prim. prav tam, 276.
- (117) Prim. H. Weber, *Lenin*, Hamburg 1970, 131.
- (118) Prim. *Die Zeit*, Hamburg, 5. august 1977.
- (119) Prim. Günter Grass, *Der Bürger und seine Stimme*, Darmstadt 1974, 97.
- (120) Prim. I. M. Bochenski, *Der Sowjet-russische dialektische Materialismus*, Bern 1967, 32.
- (121) Delo, Ljubljana, 16. februarja 1976.

»Mislim, da si moramo izoblikovati mišljenje, ki bo upoštevalo marksizem, a tako, da ga bo preraslo, ga odklonilo in ga hkrati prisvojilo, ga vsrkalo vase.«

Jean-Paul Sartre

Avtoportret ob sedemdesetletnici

KAKŠEN SOCIALIZEM

(Bežen odziv na zanimanje nekaterih bralcev)

I.

Ta ali oni ocenjevalec naše revije je nekajkrat, ko sem ob raznih priložnostih govoril o socializmu, pripomnil, da nikdar izčrpno ne razložim, kakšen naj bi bil po mojem demokratični socializem, za katerega se zavzemam.

Očitek je videti na prvi pogled tehten, ker se nisem potrudil, da bi predložil neki ideološko izdelan načrt. Vendar je taka pripomba na moj račun hkrati tudi neutemeljena, zakaj v štirinajstih letih, kar izhaja naša revija, sem v številnih primerih poudaril, kako bi moral socialistični sistem nastati kot izraz pluralistične politične družbene ureditve, to se pravi: nastati bi moral tam, kjer si ga svobodno izbere večina prebivalstva. Prav tako sem večkrat podčrtal, da je mogoče govoriti o demokraciji v socializmu samo takrat, ko socialistična vlada upravlja državo pod nadzorstvom opozicije. To se spet pravi, da samo in edino v takem primeru socializem vlada ob hkratni spremljavi in kritiki svobodnega tiska, svobodnih organizacij, svobodnega radia, televizije itd.

O vseh teh pomembnih vprašanjih današnjega časa sem spregovoril vsakokrat, ko so bile v imenu socializma kršene pravice posameznika, pravice neke kulturne skupnosti, pravice ogroženega narodnega občestva ali celó pravice narodnega osebka samega. Razumljivo je, da je do večine mojih posegov prišlo predvsem pri obravnavi položaja na Slovenskem, ker imamo pri nas primer narodnega osebka, ki je po zemljepisni legi in zato tudi po civilizacijski tradiciji čisto zahodnjaški, zavaljo zgodovinskih napak starega in novega vodstva pa je doživel prevrat čisto vzhodnega tipa, kakršnega so bili, v nasprotju z Marxovimi napovedmi, deleženi zaostali družbe-

ni sistemi. Kljub spremembam, ki jih je prinesel razvoj po ločitvi od sovjetskega zgleda in po sprejetju tudi kake tradicionalne rešitve, pa je glede na izključno oblast ene stranke jugoslovanska in s tem slovenska družbena ureditev danes še zmeraj v bistvu sorodna socialističnim ureditvam vzhodnega tipa.

Menim, da je moje razmerje do take oblike socializma zvestim bralcem revije docela jasno, zato se tukaj ne bi ponavljal; kdor bi se o mojem pisanju o tem argumentu rad nanovo dokumentiral, ta se bo pač moral potruditi, da pregleda domala vse letnike Zaliva.

II.

Dolžen pa sem, da odgovorim tistim, ki želijo vedeti, h kateri obliki obstoječih socialističnih ureditev se nagibam. Zato naj mi bo dovoljeno, da zelo na kratko povem o svojih pogledih.

Bil je čas, ko sem bil prepričan, da mora priti, če naj neka družba krene s kapitalistične na socialistično pot, do poddržavljenja pglavitnih proizvodjalnih sredstev. Temeljiti pregledi delovanja poddržavljenih podjetij tako na zahodu kakor na vzhodu pa nas danes prepričujejo, da je pravzaprav bolj inteligentno, če kapital obrzdaš, namesto da bi se ga polastil. Ne samo, ampak vse kaže, da je za državo tudi bolj ekonomično, če kapital močno obdavči, kakor da mora z ogromnih aparatom voditi in obenem nadzorovati državna podjetja. Pri tem ne gre pozabiti na ugotovitev, da je svobodna osebna pobuda še zmeraj najbolj rentabilna.

Zato menim, da je za zahodne evropske države najbolj primerna oblika socialne ureditve tista, ki jo predlagajo socialdemokrati severnih evropskih držav. Gre namreč za zmerno in zato modro socialistično rešitev, ki se uveljavi brez revolucionarnih posegov, brez prelitja krvi, brez likvidacij in pokolov, nadaljuje pa se potem brez političnih jetnikov, brez taborišč, brez cenzur in avtocenzure.

Prav gotovo, da je tako upravljanje države v plurali-

stičnem ozračju podvrženo kritiki nasprotnikov in presoji ljudstva, in zgodi se lahko tudi, da morajo socialdemokratski upravljalci odstopiti komandni most drugim. Vendar je tudi res, da je njihov umik potrditev demokratičnega sistema, obenem pa prav ta sistem omogoča ljudstvu, da jim o prvi priložnosti spet poveri vodstvo države.

Močno obrzdanje kapitala torej. To je prvo in poglavito. In videti je, da je kapitalist, čeprav grize uzdo, v glavnem bolj pripravljen, da izgubi velik delež dobička, kakor pa da se izpostavi nevarnosti, da se nezadovoljno delavstvo odloči za komunizem. Nazoren dokaz o ti resnici nam daje pregled položaja v državah s socialdemokratskim vodstvom: komunizem v njih ne uspeva.

(Naj v oklepaju podčrtam, da me komunistični poslanci v pluralistični zbornici prav nič ne motijo, nasprotno, saj so dobri kritiki vladne politike. Odklanjam pa komunistične vladavine brez opozicije oziroma to, kar poznamo pod izrazom diktatura proletariata, ki pa je zmeraj diktatura takó nad proletariatom kakor nad vsemi drugimi državljani.)

Socialdemokratska oblast torej uspešno kroti kapital, obenem pa omogoča delavcu, da je soudeležen pri vodenju podjetja. Ne samo: za to vlogo se lahko izšola in usposobi, takó da nastopa kot stvarno sodelujoč osebek.

Razumljivo je, da je v taki družbi zadruga eno izmed poglavitnih sredstev demokratičnega soodločanja; seveda zadruga, ki nastane na podlagi svobodne izbire in avtonomnega posega v splet ekonomskih silnic.

Isto velja za sindikate.

O, prav gotovo, tudi taka družba se ne otrese vseh problemov, ki jih prinaša rast sodobne tehnike, koncentracija v mestih, itd., vendar v taki ureditvi se razmik med sloji prebivalstva zmanjša na moder način, s tem pa je odpravljen razloček med bogatimi in revnimi, kakršnega rodi kapitalizem, kakor tudi razloček med preprostim državljanom in vodilno politično, vojaško in policijsko kasto, ki vlada v vseh tako imenovanih socialističnih državah.

III.

Ta moja — samo v glavnih obrisih podana — izbira evropske severne, na primer švedske, socialdemokracije, seveda ne izključuje sprejetja drugačne družbene ureditve, kjer pa bi moral biti politični pluralizem podlaga političnemu dogajanju. Morebiti bi lahko obveljala tudi odprava vsega zasebnega kapitala. Tako bi se mogoče tudi obnesel koncept pluralističnega socializma, kakor si ga je zamišljala Dubčkova ekipa. Ne vem, tako ureditev bi bilo vsekakor potrebno preveriti v praksi; komunist pa, ki bi bil v praksi demokratičen, bi bil v bistvu že socialdemokrat.

Isto vprašanje si lahko zastavim tudi glede na sedanjno ureditev slovenske družbe. Treznemu presojevalcu je danes na dlani, da Slovenija ni, kot sem že nekje napisal, potrebovala nikakršne revolucije. Zadostoval bi ji temeljit razvoj po zgledu severnoevropskih držav, kot je že pred desetletji zelo daljnovidno predlagal Albin Prepeluh; tak sistem bi po vojski iz Slovenije naredil eminentno razvito državo. Seveda je tukaj tudi vprašanje vloge Slovenije v jugoslovanski zvezi, a to je problem zase; vsekakor pa je kakršnakoli oblika sožitja v skupni zvezi lahko edino veljavna takrat, ko se zanjo odločijo suvereni narodni osebki. Do takega suverenega sklepanja pa bo prej ali slej tudi nujno moralo priti, če naj Slovenija potrdi svojo državniško samobitnost.

Zato je tudi razumljivo, da je vsakršen družbeni razvoj v Sloveniji odvisen v prvi vrsti od zagotovitve slovenske identitete; jasno je, da je v danem položaju to naloga komunistične partije, če ji je seveda do tega, kaj bo o njenih ciljih sodila slovenska zgodovina. Pri tem se mi ne zdi odveč podčrtati, da ni centralizirani aparat nikakršno jamstvo za trdnost neke medrepubliške zveze; slehernemu poznavalcu zgodovinskih dogajanj je namreč jasno, da se tam, kjer se narodi ne uresničujejo kot suvereni osebki — kar je seveda tudi v federaciji ali konfederaciji mogoče — počasi razvijejo pogubne sredobežne sile. In ne generali ne kapilarno nadzorstvo ne utegnejo ob-

držati skupaj to, kar leze vsaksebi kot pesek skozi prste.

S treznim sporazumom na zvezni ravni ter s potrditvijo specifičnega slovenskega položaja bi se socializem na Slovenskem približal evropskemu, h kateremu po svojem prvobitnem izročilu v bistvu spada. Seveda bi do tega lahko prišlo samo po predhodni odpovedi hegemonistični zaobljubi in z zopetno vzpostavitev dialoga z nekomunisti. Vse prej kot nujno pa je, da bi potrditev slovenske identitete, združena z demokratizacijo družbenega življenja, vplivala tako, da bi bilo razmerje slovenskega človeka do komunizma odklonilno. Bolj verjetno je, da bi stranka, ki bi v svojem razvoju poudarjala socialdemokratske prvine, žela vse bolj pristno privolitev, kot je tista, ki si jo privoščiti s stališča moči.

Ti moji pogledi so ob monolitski strukturi sedanje jugoslovanske in zato slovenske družbe seveda videti iluzorni; vendar sem prepričan, da nakazujejo eno izmed poti, ki naj bi jih ubrala Slovenija, zato da bi je politično-ekonomski razvoj ne odpisal kot narodnega osebka z zemljevida Evrope.

»Mladi socialisti so že pred (prvo) vojno ... proglasili načelo, da mora biti slovenski socialist še bolj narodnjak, kakor so pristaši in voditelji narodne stranke.«

Albin Prepeluh

OSNUTEK RAZPRAVE O MEDETNIČNIH ODNOSIH V KOMUNIKACIJSKIH PROCESIH MED DOMINANTNO VEČINO IN MANJŠINO

UVOD

Pri proučevanju informacijskih in komunikacijskih procesov, ki se razvijajo med dominantno večino in manjšino, sem izhajal iz hipoteze, da je ta problematika tesno povezana z določenim tipom medetničnih odnosov. Zato bom najprej na kratko osvetlil nekatere tipične odnose, potem pa — vsaj delno v tej luči — nakazal na razne probleme in vprašanja, ki nastajajo pri informacijskem procesu posebno v smeri manjšina - dominantna večina.

Takoj v začetku pa bi podal nekaj krajših definicij oziroma omejitev, ki bodo mogoče videti subjektivne, a so nujne za boljše razumevanje te analize. Predvsem bom namesto izraza večina uporabljal izraz dominantna skupina ali dominantna večina, ker se mi zdi, da pojem večina preveč spominja na kvantiteto, to se pravi na številčnost; ta pojem bi lahko torej zavajal v napačno predstavo, da je razlika med večino in manjšino zgolj v manjšem številu pripadnikov ene skupine. Bistvena razlika v odnosih med skupinami pa ni toliko v številčnosti — čeprav je tudi to važno — pač pa v družbeni, politični, gospodarski in kulturni moči, ki jo nadzorujejo ali imajo na razpolago določene skupine. Dominantna večina je torej tista skupina, ki nadzoruje večji del moči na vseh področjih družbenega udejstvovanja, medtem ko je manjšina, glede na to dimenzijo, v podrejenem položaju.

Druga omejitev se tiče pojma »etnična skupina«; ker ni moj namen, da bi tu analiziral razne definicije družbenih skupin ali skupnosti, kot so narod, narodnost, etnija, jezikovna ali kulturna skupina, itd., bom v nadaljnjem uporabljal izraza etnija ali etnična skupina, seveda

kot širši pojem. V analizi bom tako obravnaval odnose med dominantno večino in manjšino, ki sta dve različni etnični skupini, ena nadrejena in druga podrejena na osnovi splošne družbene moči; z določenimi nujnimi prilagoditvami lahko veljajo nadaljnje podmene in ugotovitve tudi za tiste družbene skupine, ki sem jih prej omenil (narod, narodnostna in jezikovna skupina, itd.)

Etnična manjšina naj bi torej bila družbena skupina, čigar pripadniki se imajo za različne oziroma jih drugi smatrajo za različne od ostalih pripadnikov širše družbe, skupina, ki je v podrejenem položaju v odnosu z drugimi skupinami in se od njih razlikuje ne samo po družbeni moči, pač pa tudi po določenih kulturnih prvinah v najširšem pomenu.

TIPOLOGIJA ODNOSOV

DOMINANTNA SKUPINA - MANJŠINA

Stiki med pripadniki različnih etničnih skupin privedejo do nekaterih tipičnih odnosov in procesov med temi skupinami. Ne bom se dotikal problema družbenega vrednotenja razlik med skupinami; to vrednotenje s strani družbe vodi do nekaterih stališč, ki se lahko strnejo v kategorije etnocentrizma, predsodkov in stereotipov. Čeprav so v medetničnih odnosih tudi ta stališča izredno važna, je to razmišljanje bolj osredotočeno na vedenjskih odnosih in procesih med skupinama, za katere predpostavljamo, da sta po družbeni moči neenaki. Zanima nas tisti sklop dejanj, posegov, ukrepov, itd., s katerimi na eni strani dominantna skupina, na drugi pa manjšina skušata uresničiti določene postavljene cilje oziroma vodita neko »politiko«.

Paleta medetničnih odnosov ali procesov je precej pestra. Na splošno bi lahko trdil, da le v izjemnih slučajih, po prvih stikih ne pride do konfliktualne situacije med etničnimi skupinami (posebno če so v neuravnovešenem družbenem položaju). Nekatero tipično možno »rešitve« iz take konfliktualne situacije pa bi bile:

— fizično uničenje (genocid) ali masovni izgon; takih primerov smo imeli precej v zgodovini in še danes so marsikje prisotni. Močnejša skupina ne trpi niti fizične prisotnosti skupine ljudi, ki so različni po kulturi, jeziku, veroizpovedi ali barvi polti; zato jih v daljši ali krajši dobi fizično uniči ali s prisilo izžene;

— segregacija; dominantna skupina sicer »sprejema« pripadnike manjšine v lastno družbeno ureditev, a hoče imeti čim manj stikov z njimi. Segregacijo bo skušala speljati na vseh družbenih področjih: od rezidenčnega ločevanja do segregacije na delu, pri uporabi struktur prostega časa (kavarna, restavracija, kino, društva), pri drugih družbenih udejstvovanjih (na političnem, socialnem, kulturnem področju), pri teritorialni mobilnosti in podobno;

— asimilacija; v tem primeru dominantna večina ne trpi neke »kulturne« različnosti manjšine in zato skuša to različnost čimprej zabrisati. Asimilacija je dolgotrajen proces, ki ima tudi razne stopnje, a končni cilj tega procesa je utapljanje različnih etničnih skupin v eno, homogeno skupnost ali etnijo. Iz dveh ali več etničnih skupin naj bi ob koncu tega procesa ostala ena sama, seveda v večini primerov s kulturnimi in strukturalnimi značilnostmi dominantne skupine: en jezik, ena kultura, ena ekonomija, ena zastava, enotni simboli in družbene strukture, itd.;

— etnična stratifikacija; dominantna skupina, ki razpolaga z večjim delom družbene moči, ne bo skušala asimilirati manjšine, pač pa si bo prizadevala, da manjšina ohrani to, kar jo razlikuje, vendar z namenom, da jo bo v celoti in z lahkoto postavila na dno družbene lestvice. Globalna družba bo razdeljena na sloje in pri kriteriju, na podlagi katerega bodo manjšinske skupine postavljene v določen sloj ali razred, se bosta prepletala in krepila socio-ekonomski in etnični moment. Razredna pripadnost se bo v mnogih primerih ujemala tudi z etnično pripadnostjo. Z drugimi besedami, v višjih slojih bodo pripadniki dominantne skupine, v nižjih pa pripadniki manjšin;

— pluralizem; kot najnižjo stopnjo pluralizma lah-

ko imamo toleranco ali strpnost dominantne skupine do manjšine in njenih bitnih značilnosti, kot najvišjo stopnjo pa primer, ko izgine nesorazmerje v družbeni moči, ko ni več podrejenih in nadrejenih skupin ali skupnosti. Da bi do takega uravnovešenja prišlo, bi morala pomagati prav tista skupina, ki je na najmočnejših družbenih pozicijah. Končni cilj tega procesa je enakopravnost skupin ob istočasnem ohranjanju lastnih kulturnih in etničnih značilnosti.

V realnosti so razni odnosi in procesi med skupinami izredno razvejani, se prepletajo, večkrat dominantna skupina izvaja različne »politike« do raznih manjšin ali pa jih izvaja v nekem časovnem zaporedju. Brez dvoma so tudi prej opisani odnosi in procesi v večji ali manjši meri konfliktualnega značaja, posebno če je stopnja upiranja določenim »rešitvam« s strani manjšine zelo visoka. Nekonfliktualni odnosi, to je sodelovanje pri skupni zgradnji nekega družbenega sistema, ki naj bi dodelil družbene nagrade in dobrine sorazmerno med skupine, so možni predvsem ali izključno takrat, ko so vzpostavljeni pluralistični odnosi. Vsekakor menim, da je tudi v takih situacijah vedno prisotna neka latentna konfliktualnost.

INFORMACIJSKI TOKOVI MED DOMINANTNO SKUPINO IN MANJŠINO

Ni si težko predstavljati, da bodo različni odnosi in procesi med dominantno skupino in manjšino pogojevali ne samo notranje življenje obeh skupin, njihove ustanove in njihovo strukturo, pač pa tudi tiste ustanove, ki so namenjene zunanjim, izvenskupinskim stikom, kakor tudi modele in načine tega kontaktiranja, komuniciranja in informiranja.

Pri manjšinah bi lahko delili komunikacijsko in informacijsko omrežje na notranje in zunanje. Kultura, in v večini primerov tudi jezikovna razlika med dominantno skupino in manjšino, privede do nujnosti manjšin-

skih notranjih komunikacijskih procesov, ki obsegajo tako medosebno, medskupinsko in medinstitucionalno komuniciranje, kakor tudi informiranje s pomočjo množičnih obveščevalnih sredstev (mass media). Značilnost te notranje manjšinske komunikacijske mreže je največkrat v tem, da je v večji ali manjši meri okrnjena, manj razvita in šibkejša v odnosu do mreže, ki je na razpolago dominantni skupini, v mejah njenih družbeno-gospodarskih zmožnosti.

Glede na to dejstvo je lahko vsem jasno, da ni težko biti informiran o problemih dominantne skupine; za to je v zadostni meri poskrbljeno na vse mogoče načine. Slabša je situacija, kot smo videli, pri kroženju informacij o problemih manjšine med pripadniki same manjšine; mnogokrat tem skupinam primanjkujejo sredstva, ki bi bila namenjena prav informativni in komunikacijski strukturi. Na mnogo slabšo situacijo pa naletimo takrat, ko skušamo analizirati tiste tokove, ki naj bi informirali dominantno skupino o manjšinskih problemih.

Če upoštevamo, da etnična manjšina in dominantna etnija navadno uporabljata različna jezika, je prvo vprašanje naslednje: naj manjšina informira v dominantnem jeziku ali pa naj zahteva, da se dominantna skupina poslužuje za informativne namene (eventualno) že obstoječih medijev manjšine. Ni dvoma, da črpa dominantna skupina informacije o manjšinskem življenju iz različnih virov, in težko bi jih sedaj tu našteali ter jih analizirali. A preden bi se česa takega lotili, bi se morali vprašati, kaj vse naj obsega pojem dominantna skupina, ki naj bi bila informirana o manjšinskih problemih. Če pojem dominantna skupina omejimo samo na nekatere ustanove, leaderje, odgovorne osebe ter vrhove političnih, gospodarskih in kulturnih struktur, potem bomo dali naš odgovor na problem informiranja s strani manjšine temu primeru. Če pa menimo, da je dominantna skupina poleg tega, kar smo omenili, še nekaj širšega, tako da obsega tudi dominantno javnost, torej več ali manj vse njene pripadnike, potem pa bo naš odgovor verjetno različen.

V tem primeru bodo morali imeti informacijski in

komunikacijski tokovi, ki bodo povezovali manjšino z dominantno skupino, neko višjo strukturo, večjo razčlenjenost; z drugimi besedami, treba se bo posluževati večjega števila različnih komunikacijskih sredstev.

Analiza obstoja ali možnosti teh informativnih tokov pa ne bo uspešna, če se ne bomo tudi vprašali, ali dominantna skupina hoče biti informirana o manjšinskih problemih, koliko in kako. Zato moramo nujno ves problem informacije analizirati v luči odnosov in procesov med dominantno skupino in manjšino.

Največji možen informativni tok, ki ga dominantna skupina želi prejemati od manjšine, bi morala omogočiti politika kulturnega uravnovešenega pluralizma. Dominantna skupina bo v vseh svojih segmentih praktično zainteresirana, da dobi čim večjo količino informacij o manjšini. To bo lahko dosegla na različne načine: predvsem z ojačenjem komunikacijske strukture manjšine, potem pa tako, da se bo posluževala te strukture (dominantna skupina uporablja dvojezičnost) ali pa bo vzpostavila stično informativno strukturo, ki jo bo, pod nadzorstvom manjšine, informirala v dominantnem jeziku. Tak način reševanja informativnega problema danes bolj redko srečujemo v realnosti.

Za vse druge tipe odnosov je stanje dokaj različno. Na splošno lahko rečemo, da je raven informiranja dominantne skupine o manjšinski problematiki precej nizek (posebno če z dominantno skupino mislimo na njeno širno javnost); informacije so delne in večkrat manipulirane, ker jih nadzorujejo dominantne agencije; kolikor pa se manjšina odtegne tej kontroli, je to v breme že tako bornih sredstev manjšine.

Pri odnosih, za katere je tipična politika segregacije, etnične stratifikacije ali asimilacije, bo verjetno informativni in komunikacijski tok v smeri dominantne skupnosti prikrojen njenim smotrom ter interesom. Bo torej tipično funkcionalen za to skupino, ki bo hotela po vsej verjetnosti biti le na tekočem s trenutnim »položajem« manjšinske skupine; informacija torej zgolj v prid nadrejene skupine, nikakor pa ne v interesu življenjskega razvoja poarejene etnične skupnosti.

V teh primerih pa je toliko bolj razvidna pozitivna vloga komunikacijskih sredstev, s katerimi bo — kljub osporavanju ali v najboljšem slučaju indiferentnosti — manjšina lahko informirala dominantno skupnost. Ta vloga bo toliko bolj pozitivna, kolikor bolj bo manjšina ne samo informirala nadrejeno skupino, pač pa bo tudi skušala rušiti negativne predsodke in stereotipe, ki so navadno temeljna stališča v takih nesorazmernih odnosih.

SKLEPNE MISLI

Iz tega bolj ali manj sistematičnega razmišljanja, s katerim nisem mogel niti zaobjeti celotne problematike informacijskih in komunikacijskih procesov med etničnimi skupinami, lahko v strnjeni obliki povzamem vsaj sledeče probleme in vprašanja:

- kdo nosi breme informiranja dominantne skupine o življenju in problemih manjšinske skupnosti, in kako dobiti najustreznejšo rešitev;
- v kakšnem jeziku naj se ta komunikacijski proces odvija in zakaj;
- želi mar dominantna skupnost biti informirana, v kolikšni meri in kako;
- če ni mogoče informirati o vsem, kakšna področja manjšina sama privilegira (vsebina informacij) oziroma kakšna naj privilegira;
- kdo ima kontrolo nad temi medskupinskimi informacijskimi tokovi;
- kolikšno in kakšno občinstvo zajamejo te informacije in s kakšnim učinkom;
- kakšna naj bo komunikacijska struktura, da dosežemo določen učinek;
- kakšna je končno vloga tega procesa v medskupinskih odnosih.

Odgovori na ta in slična vprašanja pa terjajo celo vrsto poglobljenih in širših analiz.

BEVKOVO DOPISOVANJE Z MENOJ

(Nadaljevanje)

Za 6. julij 1958 se je Bukovo pripravljalo, da sprejme apostolskega administratorja mons. Toroša, ki naj bi prišel birmovat. Bukovci so me bili o tem pismeno obvestili in me povabili, naj prisostvujem slovesnosti. Zato sem poskrbel, da sem prišel na Knežo 4., da bi se 5. predstavil matičnemu uradu v Mostu na Soči in bil tako v nedeljo 6. prost.

Na Kneži smo našli družino nekoliko zaskrbljeno; zvečer, medtem ko smo v izbi srkali šilce domačega žganja, mi je svak Gustelj povedal, zakaj. Skozi vso zimo je narednik milice v Grahovem Lojze Plesničar obletaval pol Baške grape, da bi skrpal proti meni obtožnico z namenom, da bi mi odrekli vizo v potni list. Obtožba je bila naslednja: v času vojne naj bi bili moji vojaki streljali z zažigalnimi krogli in zažgali hišo, imenovano pri Ravničarju, na pobočju Kotla v bližini Brda (Grahovega). Toda Zveza borcev v Grahovem je obtožbo zavrnila kot neosnovano.

Ta novica me je vznemirila, in sicer sprva brez vzroka: vizo mi je bila izstavila ambasada FLRJ v Parizu, ki potemtakem ni ničesar vedela o tej spletki; hiše niso bili zažgali moji vojaki, ampak je bila zgorela iz še neznanega vzroka; toda v Rankovičevi Jugoslaviji si lahko imel težave še za mnogo manj kot zgolj za neko sumnjo. Bilo je torej modro, da je bil človek oprezen.

Drugo jutro sem bil v Bukovem; točno ob uri sem bil tam pri maši, ki pa sem ji prisostvoval zunaj vrat, ker je bila cerkev že natlačena. Vstopiti mi je uspelo šele ob koncu obreda, ko sem se vzel na kor pet »Marija, skoz' življenje« s pevci iz Bukovega in Grahovega, ki so me sprejeli z odprtimi rokami. Po maši se je začel zame pravi praznik: slikal sem birmance in birmanke z njihovimi botri in botrcami, skupaj smo nazdravili v Ravnanski gostilni, šel sem okrog obiskat razne prijateljske dru-

žine, končno sem se ustavil pri Cvedretu, da bi malo pomalical.

Medtem ko sem se pripravljaj, da se vrnem, se je razbesnela huda nevihta. Ob takem vremenu nisem mogel na pot. Dolgo sem čakal, da bi se spet zjasnilo, toda nevihta je čedalje bolj divjala. Tedaj se je zgodilo nekaj neverjetnega. Medtem ko sem s Cvedrotovimi srebal kavo, je premočen, blaten, razmršen, hlipajoč planil v izbo svak Gustelj in zavpil:

— Pojdi takoj domov!

Osupli smo vprašali, zakaj. — Ker sem izgnan iz Jugoslavije.

Oba sva se v norem diru, v peklu bliskov, gromov in povodnji spustila dol proti Grahovemu. Ko sva prišla do Ušeničnika, je bilo nemogoče naprej. Zatekla sva se v hišo, kjer je bil Gustelj pustil kolo.

Tam mi je povedal, kaj se je bilo zgodilo.

Okoli dveh popoldne se je bil v hiši na Kneži prikazal v spremstvu neznanca v civilu miličnik iz Mosta in obvestil mojo ženo, da sem kot nezaželena oseba izgnan iz Jugoslavije in da moram zapustiti jugoslovansko ozemlje do 20. ure istega dne. Nobene utemeljitve, nobene pismenega naloga.

Praktično nemogoče mi je bilo do tiste ure prestopiti mejo na bloku pri Rdeči hiši. Dejansko sem se prikazal z enourno zamudo, toda to ni bilo prav nič važno, ker obmejna milica ni vedela ničesar o meni. Kristijan Bavdaž je ravno zapiral urad Putnika. Njegovo veselje, da me vidi, se je hitro sprevrglo v ogorčeno pobitost, ko je zvedel za to, kar se je bilo zgodilo. Nikoli ne bom pozabil njegovih besed: »Kot Jugoslovana me je sram tega, kar se vam dogaja.« Tisti komunist od prve ure, ki so ga bili fašisti konfinirali in nacisti deportirali, ni dvomil o meni.

Tako sem se ob 10 h zvečer znašel v Gorici v hotelu *Pri zvezdi* na trgu Sv. Antona, sam. Ko sem se naslednji dan predstavil na kvesturi, me je sprejel neki inšpektorček, ki je poslušal mojo pridigo z zdolgočasnim izrazom zdravnika, ki bi tisočič zdravil neki prehlad. Ko sem mu rekel, da sem bil med vojno oficir tam gori, je vzklik-

nil: »Eh, seveda, če je tako ...«, kakor da bi hotel reči: kaj pa se imate pritoževati, če je tako? Ko sem videl, kakšno imenitno zaščito sem imel pri italijanskih oblasteh, sem odsekal s tem in se pobral, potem ko me je inšpektorček povabil, naj predložim kvesturi poročilo. Nikakršnega poročila nisem predložil in sem sklenil ukrepati na svojo pest. Tri dni po izgonu me je Bavdaž prišel obiskat v *Zvezdo*, da bi me informiral: moja žena je bila videla Bevka in tako sprožila našo protiofenzivo.

Vendar pa je Bavdaž pripomnil: »Kaj, ko so tako počasni, ko je treba kaj popraviti!« Zato sem se posvetoval z njim in sklenil, da se vrnem v Francijo.

Vrnil sem se torej v Lyon, zaprosil jugoslovansko ambasado v Parizu za novo vizo, jo tudi dobil in 31. julija sem ponovno prestopil mejo pri Sežani.

Dan po mojem izgonu je moja žena šla v Ljubljano k Bevku in mu povedala o moji nezgodi. In Bevk se je takoj zganil, nakar je med njim in med mojo ženo steklo dopisovanje, ki je posebej zanimivo.

22. (na roko pisano in priporočeno pismo)

Ljubljana, 9. julija 1958

Spoštovana gospa!

Danes sem bil glede zadeve Vašega moža pri Sekretariatu za notranje zadeve. Tov. sekretarju sem povedal vse, kar sem vedel. Dejal je, da bo zadevo preiskal in mi sporočil po telefonu, če bodo Vašega moža spustili nazaj čez mejo ali ne. Pred nekaj minutami so mi sporočili, da so moža izgnali na podlagi nekih dokumentov, ki govorijo o nekem požigu itd., po telefonu si nisem vsega zapomnil. Namestnik sekretarja, ki je moj dober znanec in ki mi je to telefoniral, mi je rekel, da ga z ozirom na to ta trenutek ne morejo spustiti nazaj čez mejo, dokler se ne preišče, koliko je na tem resnice. Prosil sem ga, da naj zadevo resno vzamejo v roke. Isto sem prosil tudi Zvezo borcev v Ljubljani.

Torej, gospa, kakor vidite, zdaj se nič ne da pomagati, ker take preiskave lahko dolgo trajajo. Za letos bi bilo prepozno. Storil sem vse, kar je bilo v mojih močeh.

Danes sem prejel iz Gorice tudi pismo od Vašega moža. Ne morem mu pisati, ker ni priložil naslova. Prosim, recite mu v svojem imenu, da mi je žal, da moja intervencija ni mogla biti bolj uspešna. In da ga prosim, da naj sprejme stvar z razumevanjem, četudi je zanj neprijetna in bridka, in naj nam še nadalje ohrani svojo naklonjenost.

Vaš brat in jaz pa se bova potegovala za to, da se zadeva razčisti. To so stvari, ki se dajo hudo napihniti, če jih človek od blizu pogleda, pa pogosto ostane samo videz.

Prosim, pišite mi, če še ostanete na Kneži. Če pride-te v Ljubljano, gotovo se oglasite pri nas. Jaz se bom v prvi priložnosti oglasil pri Vašem bratu na Grahovem, da se z njim pomenim, kaj je treba storiti.

Žal mi je, da se je za zdaj tako končalo — brez uspeha!

Lepo pozdravim Vas, Ireno in vse domače. Izročite pozdrave svojemu možu! Pozdravljam tudi brate in vse domače!

France Bevk

NB! Če bi Vaš mož imel po vsem tem še veselje za prevajanje, bi mu svetoval, da »Pesterni« doda »Pastir-ce«. Vse ostalo se bova domenila v pismih.

Pozdravlja Vas tudi moja žena!

— — — —
23. (razglednica v ovojnici)

Ljubljana, 12. julija 1958

Spoštovana!

Ali ste prejeli moje priporočeno pismo? Vaš mož mi danes piše iz Gorice, da odpotuje v Francijo, da bo za-prosil za nov vizum v Parizu in da se vrne čez kakih de-set dni. Medtem se bom še enkrat toplo pozanimal za to, da se preiskava pospeši, morda se bo dalo doseči, da vaše počitnice ne bodo popolnoma pokvarjene. Ali je Vaš brat poslal svoje pismo Sekretariatu za notranje zadeve, kot je rekel. Jaz obljubljenega podpisa še nisem prejel. A

dobro bi bilo, da bi jaz imel več argumentov pri posredovanju. Sploh bi rad vedel, kakšen je pri vas položaj! Verjemite mi, da me ta zadeva hudo peče in srčno želim, da bi jo čimprej razčistili.

Žal mi je, da Vam je moralo to zagreniti bivanje v rodnem kraju, in želim, da bi bil vsaj konec julija bolj vesel.

Lepe pozdrave Vam, Ireni, bratu in vsem domačim! Oglasite se kaj!

France Bevk

— — — —
24. (razglednica)

Ljubljana, 23. julija 1958

Spoštovana!

Sporočam Vam, da mi je Vaš mož poslal iz Lyona dokument, ki sem ga takoj poslal tuk. Sekretariatu za notranje zadeve. Sicer za zdaj ni nič novega.

Lepo pozdravljam Vas in Ireno!

France Bevk

— — — —
25. (na roko pisano pismo)

Ljubljana, 26. julija 1958

Spoštovana gospa!

Danes sem o zadevi Vašega moža zopet govoril s Sekretariatom za not. z. Imajo v roki dokument Vašega moža in je preiskava v teku. Prosil sem, da bi jo nekoliko pospešili, ker se lahko zgodi, da bo Vaš mož že v par dneh tu z novim vizumom. Obljubili so mi. Preiskuje načelnik za notranje zadeve v Novi Gorici. Prepričan sem, da bo preiskava objektivna in zato tudi njen izid pozitiven.

Povejte Vašemu bratu, da sem prejel njegovo pismo. Odgovoril mu nisem, ker sem mu hotel obenem z odgovorom sporočiti tudi vse točke obtožnice zoper Va-

šega moža, a jih še nimam. Zveza borcev dela počasi, a sem jo zopet podrezal. Pozdravite brata!

Lepo pozdravljam Vas in Ireno!

France Bevk

Oprostite obliki pisma!

To pismo je nekolikanj vznemirilo družino na Kneži, saj niso bili nikakor prepričani, da bo preiskava objektivna. Načelnik za notranje zadeve v Novi Gorici je bil najmanj primeren, da vodi preiskavo, saj je bil prav on tisti, ki je bil izdal ukaz za izgon. In dejansko je preiskava v svoji prvi fazi imela zastraševalen značaj do starih borcev v Grahovem, ki jim je neki odposlanec iz Nove Gorice očital, da so vrgli puško v koruzo. Toda stari borci so me nepremakljivo branili naprej. Šele tedaj je preiskava ubrala objektivnejšo pot.

26. (tipkano pismo)

Ljubljana, 29.7.1958

Spoštovana gospa!

Od Vašega moža sem prejel pismo, ki mi sporoča, da je prejel iz Pariza nov jugoslovanski vizum za 30 dni in da se namerava vrniti v Gorico in čez mejo, če se je njegova zadeva medtem že razčistila. Jaz sem njegov dokument poslal na Sekretariat in omenil, da se g. Martin namerava vrniti z novim vizumom ter sem prosil, da naj preiskavo pospešijo, kar so mi obljubili. Preiskava se vrši v Novi Gorici, ne dvomim, da bo objektivna, a počasi gre, zakaj mislim, da bi bila v enem mesecu že lahko završena, vsekakor pa še prej, če bi se jim mudilo kot nam.

Zdaj ne vem, kaj naj jaz še naredim. Zveza borcev še vedno nima nobenega sporočila z Grahovega ali Kneže. Morda se pa le zgodi, da bo zadeva že zdaj pozitivno rešena. Jaz pa se bom s svoje strani tudi še zanimal.

Lepo pozdravljam Vas, Ireno, brata in celo Vašo družino!

France Bevk

30. julija sem bil v Gorici, kjer sem se srečal z Bavdažem, ki mi je dal kot zmeraj dragocene nasvete.

Popoldne naslednjega dne sem se iz Trsta pripeljal na ljubljanski kolodvor, kjer sem pričakal ženo. Iz Turina sem jo bil obvestil s šifriranim telegramom in tako je prišla iz Nove Gorice, kjer je bila govorila tudi z nekim miličnikom pri notranjih zadevah (onih, ki naj bi izpeljale »objektivno preiskavo«), ki ji je bil oblastno izjavil: »Vaš mož ne bo nikoli več prestopil naše meje!«

Žena je povedala, da je obtožba o požigu hiše služila samo za kamuflažo neke druge obtožbe, ki pa ni mogla biti odkrito formulirana, ker bi bila protiustavna. Skratka, moja krivda je bila v tem, da *hodim k maši in da imam stike z duhovniki*. O, končno resnična in neovrgljiva obtožba! Nekaterim starim borcem na Kneži je šlo vražje na živce to, da nisem izgubil ene maše, da sem pel v zboru in da sem hodil k obhajilu. Oni, ubožčki, so na vse pretege razlagali prebivalstvu, da k maši hodijo samo še zaostali ljudje iz grap in iz sotesk, medtem ko v tujini ne hodi več nihče; in glej, iz Francije je prihajal profesor delat zgago! Neznosna provokacija!

Kdo bi me utegnil vprašati, kako moram vedeti za te stvari, o katerih se navadno razpravlja in odloča v veliki tajnosti. No, za nas v tistih tednih ni bilo skrivnosti. Zvedeli smo za vse. Ljudje so se zgražali nad krivico, ki mi je bila prizadeta, in so na vse načine sodelovali, da bi nam pomagali; in ne samo sorodniki, prijatelji in znanci, ampak tudi neznanci, stari borci in partijci. Nekaj nepopisnega! Tako so štirje mački Zveze borcev s Kneže, ki so bili na skrivnem pobuditi stvar v upanju, da bodo postavili vse pred izvršeno dejstvo, ostali osamljeni, še preden se je preiskava zaključila. V glavnem so bili prav štirje: Pepi Brešan iz Podmelca, bivša črna srajca, bivši starejši vodnik pri bersaljerjih, nameščenev v tovarni »Bača« v Podbrdu, ki je sprožil afero (kot je rekel Bevk); Ivan Smrekar, s Kneže, železničar; Mirko Zornik iz Čezsoče, upravnik tovarne »Krn« v Klavžah; končno Lojze Plesničar iz Grgarja, narednik ljudske milice v Grahovem, ki je imel nalogo izvabiti podpise proti meni, očitajoč omahljivcem, da zagovarjajo fašista.

Naslednji dan sva bila na kosilu pri Bevku, s katerim sva preučila položaj v luči zadnjih novosti. V pričakovanju izida preiskave sem sprejel vabilo dr. Kotnika, ki mi je predlagal, da bi bil njegov gost v njegovi podeželski hiši v Stari Fužini, kamor je po nekaj dneh prišla tudi žena z malo Ireno.

7. avgusta sem bil skupaj z ženo sprejet pri tov. Seliškarju na Državnem sekretariatu za notranje zadeve v Ljubljani. Ko je dva tedna prej sprejel mojo ženo, se je bil tov. Seliškar, čeprav z njo ni bil nevljuden, pokazal trdega in odmaknjenega. Z mano pa je bil karseda vljuden; morda je cenil dejstvo, da se je domnevni zločinec prišel branit v medvedji brlog. Pozorno me je poslušal, priznal je, da je utegnila biti v obtožbi zlonamernost, toda o verskih zadevah ni hotel ničesar slišati, češ da je v Jugoslaviji »vera svobodna po ustavi«. Spričo tolikšne prostodušnosti nisem vztrajal; toda tako bistvo zadeve ni bilo nikoli vzeto uradno v poštev.

Ko sem se vrnil v Staro Fužino, sem tov. Seliškarju poslal poročilo o nekem dogodku, ki je bil v opreki z načelom o svobodi vere in ki dobro osvetljuje ozračje, v katerem so se odvijale moje peripetije.

»Dne 31.VII.1958 zvečer je vstopil tov. Zornik Mirko, upravnik tovarne 'Krn' v Klavžah, stanujoč na Kneži, v gostilno na Kneži in začel prepir najprej s tov. dr. Brelihom, upokojenim sodnikom iz Podmelca, nato s tov. Kuštrinom Avgustom s Kneže, glede izгона letoviščarja dr. Martina Ezia, profesorja na višji Komercialni šoli v Lyonu (Francija), italijanskega državljana in svaka Avgusta Kuštrina. Ta izgon se je izvršil dne 6.VII.1958 in se sedaj zaradi tega vrši preiskava.

»Tov. Zornik, ki je bil v pijanem stanju, je podal jasno naslednje izjave:

»Opravičeval je izgon dr. Martina, češ da Italijani ne smejo več prihajati v Jugoslavijo.

»Izjavil je, da mu je znano, da se z zadevo dr. Martina bavi tudi pisatelj in bivši poslanec tov. Bevk France, da je upokojeni sodnik dr. Brelih vložil protest proti temu ukrepu, da je tov. Kuštrin poslal osebno poročilo

Državnemu sekretariatu za notranje zadeve, da se tov. Brovč Mirko, predsednik Zveze borcev Grahovega ob Bači, zanima za zadevo dr. Martina.

»Vse to je tov. Zornik izrekel z žaljivimi izrazi za zgoraj omenjene tovariše. Pripominja se, da so vsi zgoraj omenjeni tovariši storili te ukrepe osebno in tajno.

»Izjavil je tudi, skupaj z navzočim tov. Humarjem Adolfom, da je dr. Martin posebno kriv zato, ker hodi k maši. Tov. Humar je očital tov. Kuštrinu, zakaj ni obvestil svojega svaka, dr. Martina, o tem, da se v Jugoslaviji ne sme hoditi k maši.

»Obsipal je z žaljivkami dr. Martina, imenujoč ga prasca in zločinca. Grozil je, da ga bo dal zvezati in gnati na milico, če bi se povrnil na Knežo, in izjavil, da mu je vseeno, če bi žena dr. Martina, Marija Kuštrin, morala postati vdova.

»Nekaterim navzočim članom Zveze borcev je v jezi očital, da se boje, da bi postopali proti dr. Martinu s potrebno energijo.

»Pripomniti je, da si je tov. Zornik prizadeval na prisilen način, da bi dobil od nekaterih oseb ustno priznanje glede krivde dr. Martina.

»Ko so se navedena dejstva izvršila, je gostilna bila polna ljudi«.

Da vržem rokavico, sem šel na Knežo. Nihče me ni prišel uklenit. Šel sem gor v Grahovo, kjer so me ljudje sprejeli s pravim veseljem, vključno s starimi borci. To je bila zame velika tolažba, ki me je še bolj navezala na Slovenijo.

Dnevi, ki smo jih preživali v Stari Fužini, v toplem gostoljubju Janka, Mire in Sonje Kotnik, so bili sijajni, kljub situaciji. Bevk nas je povabil, da prebijemo 16. avgust z njim na Bledu: z žicnico smo se skupaj povzpeli na Stražo, obiskali smo letoviško hišo slovenskih pisateljev, kjer sem spoznal Franceta Koblarja, opravili smo tradicionalni obisk otoka. Tako sem si privoščil košček tistih počitnic, ki mi jih je nekaj noroglavcev s svojim početjem skoraj v celoti pokvarilo.

21. avgusta sem imel zadnji pogovor s tov. Seliškar-

jem, ki mi je dal razumeti, da se je preiskava, ki je bila v teku, nagibala povsem v moj prid. Prebili smo še prijeten večer v družbi Bevka in gospe Davorine. Naslednji dan smo zapustili Ljubljano in se vrnili domov. Ustavili smo se v Gorici, kjer je Irene doživela majhno nezgodo, ko se je ranila v glavo; potem smo postali v Turinu, kjer je prišlo med mano in založnikom Paravio do važnih dogovorov za objavo prevoda »Pesterne«. Založnik je posebej zahteval izjavo o Bevkovem lastništvu njegovih del in me je naprosil, da bi dal bodoči knjigi več zajetnosti. S pismom iz Turina 27. avgusta sem obvestil Bevka o svojem pogovoru s Paravio. V Lyon sem dobil naslednji odgovor:

27. (na roko pisano pismo)

Ljubljana, dne 8. sept. 1958

Spoštovani gospod Martin!

Prav lepa hvala za pismo iz Turina. Ker ni bilo posebnih novic, Vam pišem šele v Lijon. Poslano izjavo sem podpisal in jo poslal založbi »Paravia« v Turinu. O tem ste se medtem gotovo že prepričali. Kar se pa tiče tiste Vaše zadeve s Knežani, stvar še ni do konca razčiščena in Vam torej še ne morem nič točnega poročati. Medtem sem se že zanimal in se bom nadalje zanimal, dokler ne bo stvar do konca jasna. To je dolžnost nas vseh, ki Vas poznamo, da pripomoremo do zmage resnici.

O nesreči Vaše »čečice« (1) smo brali v »Primorskem dnevniku«, ki jo je v neki notici, ki jo prilagam, ovekovečil kot »francosko turistko«. Notico prilagam, naj jo ima za spomin. Dobro, da ni bilo hujšega. No, zdaj ste po dveh razburljivih mesecih že na mestu in Vam želim, da bi prihodnje počitnice potekle mirno in ne tako dramatično.

Kar se mene tiče, še vedno pišem in nameravam od 18. septembra dalje preživeti deset dni počitnic ob morju v Kopru. Potem se bom pa zopet lotil dela, da izpolnim vse obveznosti nasproti sebi in nasproti drugim.

Oba z žen^o lepo pozdravljava Vas, Vašo ženo in Ireno!

France Bevk

1) Bevk ima v mislih malo nezgodo, ki sem jo zgoraj omenil.

28. (tipkano pismo)

Ljubljana, 4.10.1958

Spoštovani gospod Martin!

Zahvaljujem se Vam za pismo in dopisnico, ki sem ju v redu prejel. Medtem sem se vrnil iz Kopra, kjer sem lovil še zadnje tople žarke sonca in se odpočil, da se lahko s kolikor toliko svežimi močmi zopet lotim dela.

Čudim se, da v Turinu niso prejeli moje podpisane izjave, ki sem jo bil poslal priporočeno takoj drugi dan, ko sem jo prejel od Vas. Mislim, da jo imajo zdaj že zdavnaj v rokah. Za vsak primer Vam pošiljam podpisano kopijo. Hkrati se Vam zahvaljujem, da tako krepko branite pri založbi moje materialne interese. To ne more škodovati. Nemška založba mi plača 5%, a češka 7% od prodajne cene. Toliko v vednost. »Paravia« mi nič ni pisal.

Zdaj pa Vas prosim za neko uslugo. Ker sem Izbrane spise na željo založbe skrčil na 12 zvezkov, ne bom v njih priobčil vseh legend, ampak samo umetniško najboljše. Ker ste jih prebrali in se za nekatere celo navdušili, Vas prosim, da mi sporočite, katere se Vam zdijo najboljše, da bo moja izbira lažja. Za to se ne mudi.

Tudi ta prepis »Kapšana Čedermaca« se ne mudi. Kadar pride, bo prav.

Vaša znana zadeva še visi, a nanjo nisem pozabil. Tako mislim, da bom sredi tega meseca lahko kaj več pisal o tem. Lahko samo rečem, da se stvar razvija Vam ugodno. Počasi sicer, a gotovo.

Moja žena se zahvaljuje za pozdrave in Vas z družino ured lepo pozdravlja.

Lepo pozdravljam Vas, ženo in Ireno!

France Bevk

29. (na roko pisano pismo)

Ljubljana, dne 23. oktobra 1958

Spoštovani gospod Martin!

Prejel sem Vaše pismo in dva dni pozneje rokopis prevoda »Kaplana Martina Čedermaca«. Za oboje se Vam lepo zahvaljujem. Rokopis sem oddal Komisiji za zveze z inozemstvom pri Društvu slovenskih književnikov, ki ga je želela, da ga pokaže komu, ki se zanima za naše slovstvo. Seveda bodo obvarovane Vaše pravice kot prevajalca.

Hkrati Vam sporočam, da je tudi Vaša znana zadeva pri Sekretariatu za notranje zadeve končno za Vas pozitivno urejena v tem smislu, da je stornirana uredba o Vašem izgonu iz Jugoslavije. Ljudje na terenu, ki so bili sprožili postopek za Vaš izgon, sicer še dalje vztrajajo pri svojem mnenju, kar je človeško umljivo, ker jim je težko priznati svoj pogrešek. Toda Sekretariat v Ljubljani si je ustvaril svoje, za Vas pozitivno mnenje, hkrati pa sem mu jaz po zadnjem obisku Baške grape prejšnji teden, sporočil javno mnenje prebivalstva, ki se glasi odločno v Vašo korist. Pravijo pa, da ne morejo prepričati, da bi nekateri še dalje ne trdili svoje. Tov. Seliškar mi je naročil, da ga obiščete prihodnje leto, da mu poročate, kako bodo Vas sprejeli na Kneži. To je vse.

Moja žena Vas lepo pozdravlja in Vam sporoča, da jo veseli, da se je neljuba zadeva za Vas pozitivno zaključila.

Prisrčno pozdravljam Vas, ženo in hčerko!

France Bevk

Tako se je torej zaključila moja dogodivščina. Od nje sem imel več zadoščenja kot grenkobe. Saj sem 27. pisal iz Turina Bevku:

»Če že nisem nikoli dvomil o Vas, o Vaši gospe in o nekaterih drugih prijateljih, kako bi si bil mogel predstavljati, da se bo toliko drugih oseb spontano vzdignilo, da mi ponudi svojo solidarnost in svojo pomoč v težki

zadevi, skozi katero sem se prebijal? To so bile meni neznane ali skoraj neznane osebe, ki pa so me intuitivno razumele in se začutile zadete v svojem naravnem čutu za poštenost in za pravico. To so stvari, ki so me še bolj približale temu slovenskemu ljudstvu, ki ga imam tako rad; to so stvari, ki jih ne bom nikoli pozabil, kakorkoli naj se preiskava izteče. Zato se skupno zahvaljujem vsem onim, ki so mi kaj dobrega storili ali nameravali storiti.«

Nisem se pa zahvalil Stanku Cajnkarju, duhovniku in pisatelju, ki me je — edini med vsemi — potolažil s temile besedami: »Takih neprijaznosti, kakor so Vam z njimi postregli pri nas, je po svetu vse polno«. Njegovo pismo ni dobilo odgovora in najino dopisovanje se je končalo za vselej.

Od tistih dob je čas neusmiljeno opravil svoje. Pepi Brešan je umrl enainpetdesetleten 1963. leta. Ivan Smrekar mu je sledil pet let kasneje. Mirko Zornik, ki je spravljal svojo tovarno na boben, je pobegnil v Nemčijo, kjer je delal kakih deset let, dokler se ni opral v novo devištvo in se vrnil, da je stopil v pokoj. Lojze Plesničar je bil edini, ki je plačal iz lastnega žepa, ker je moral poravnati stroške preiskave s številnimi odtegljaji pri plači, kar mu je vzelo voljo, da bi se še naprej ukvarjal z mojimi zadevami; zdaj živi v pokoju na Grahovem. Kar zadeva tov. Adolfa Humarja, je še naprej na okopih: kot sekretar Krajevne skupnosti Kneža pašuje danes kakor nekoč, z nadutostjo, ki mu jo daje pripadnost privilegirani kasti.

Bog se usmili živih kakor mrtvih!

(Nadaljevanje sledi)

prevedel Alojz Rebula

JAKOB RENKO

PESMI

ZGODBA

*Nekega dne se je pripetilo,
da je prišel tujec:
ubil je sočloveka
zaradi praznega besedičenja.
Ni mu bilo odpuščeno,
zaman so mu postavili
pred oči sladko
smrt.*

*Jutri bo pisalo v
dnevniku, da je
bil obtožen na
večno svobodo.*

OBOJESTRANSKOST

*Je od vedno,
toda so sorazmerja,
kar ni tako enostavno.*

*Odvisi od analitične vsakdanjosti
in od nekdanj zlati platnino:
zanemarjenost in človekoljubnost.*

*Zato vem,
da vsak dan še živim
v smeri občutljivosti:
od usodnosti duha.*

LEDENE SVEČE

*Premlada si za mojo
ljubezen,
ti veš, kako sem te imel
rad!*

*Led še ni razbit za
veselje mladotja.
Kot pri šahu se premikajo
figure, dokler ne
ugonobi usoda
tega ljubimkanja ...*

OBREMENITEV

*Obremenjena si od moje ljubezni,
ker še ne veš,
kako te imam rad.*

*Od takrat,
ko sva se silovito ljubila,
si bila zvesta sama sebi.*

*Ostani še malo z menoj,
če hočeš umeti moja dejanja,
kajti ni res,
da me tudi ti enako ljubiš.*

*Pridi k meni,
pridi v ta nedolžni svet,
kjer je veliko lepot za naju.*

CIGARETA

*Ne ogreje te niti pri
najmanjšem mrazu:
je ponovitev subjekta,
je skoraj nevečnost.
Ima opravlka z Ničem,
Bog jo pokadi sladokusno.
Mi pa jih štejemo ...*

RDEČE ROŽE

(Odlomek)

— *Lassen sie ihm*, je prevpil hrušč motorja poveljnik trojice v avtomobilu, *als Mahnung für das Sauvolk!*

Vozilo je trznilo in švignilo mimo Mojce. Zdaj so se tudi ostali trije mrzlično odpravljali. Revolverje, ki so jih ves čas držali v rokah, so hkrati kot na povelje napolnili, čeprav nihče ni poveljeval, se ozrli na okrog in odšli prav tako v smeri Mojce. Iskali so sence dreves, kajti mesec je kristalno čist osvetljeval zemljo. Ko so šli mimo nje, je zdržala sapo in se še premakniti ni upala. Kot da so hodili cele ure tistih nekaj metrov mimo nje! Zrak je bil oster in posilil jo je kašelj, ki je bil lahko tudi živčen. Z obema rokama si je zamašila usta, ker po robček v žep ni imela več časa. Zraven tega si še vedno ni smela privoščiti prevelikega premikanja. Imela je občutek, da jo bo zadušilo. V ušesih ji je zvonilo in kašelj se je preselil nazaj v pljuča ter razsajal po njih. Končno so Nemci odšli dovolj mimo nje. Na istem mestu je stala še dolgo po tem, kot primrznjena, ko je utihnil poslednji ropot vojaških škornjev. Nato se je hitro pognala na sredino ceste — kot da že več časa hodi po njej. Zakašljala je in kašljala počasi, v presledkih in tiho.

Z običajnim korakom je stopala proti mrliču. Toda groza pred bolečino, ko bo zvedela, kdo je, ga je vedno bolj počasnila. Njene oči pa so bile ves čas nepremično uperjene vanj. In vendar se ne bo smela predolgo zadrževati ob njem. Lahko bi se zgodilo, da jo s kakšnega ogla kdo opazuje. Zelo možno je, da Nemci zopet rabijo talce in je on samo vaba. Mrtvec za verigo mrtvih.

Z vsakim korakom ji je postajalo težje. Nemir, da ga mogoče pozna, jo je razkrajal in spomin na njegov krik se je vračal. Vsak korak je bil dvom; toda ko bi bil čist. Dvom iz mladosti in dobrote in življenja v njej. Vsak korak je postajal vprašanje in ni si hotela odgovo-

riti nanj, ko bi si morala, čeprav si je že. Vsak korak se je stopnjeval v negotovo slutnjo. Vsak korak se je topil v kot poplava široko bolečino, ki se ob sledečem koraku lahko razlije ... in nato je korak zastal. Bil je gotovost — od vsega začetka.

— Janez! je zavpilo v njej iz očitka. Od zamolčane groze jo je polil mraz. Padla je na kolena v sneg ob njem in ni ga čutila, čeprav se je vsa tresla. Zdaj ... Zdaj ni niti pomislila na previdnost. Planila je nanj in zastala prej, preden ga je pokrila s svojim telesom, kot če bi prvič umrla. Vsa. Misel. Čustvo. Razum. Vse je obstalo. Ko se je zopet zavedela, se je najprej spomnila Smrti in, ne da bi se kdajkoli učila, je znala postreči tistemu, ki je bil Njen. Iz žepa je potegnila svež bel robček in ga nežno položila tja, kjer je bil nekoč lepi, sanjavi obraz, ki je znal tako lepo povedati, kako je srce hrepenelo. Te krivice ni mogla prenesti. Stolčena se je pobirala s tal. In ko je tako drsela z roko po njem, za spoznanje manj mrtva kot on, je zadela ob njegove papirje, ki so jih Nemci pustili. Pobrala jih je in pobito zaječala:

— Luči ugašajo kot človeška življenja, kot življenje Janeza Godca. Luči ugašajo. A tudi v temi nikoli ni bilo dobro. Z naglico ugašajo luči. Vendar svoje ne ugasim sama. Ne smem, kaj ne, Janez Godec, svetli, plavalasi deček? Luči ugašajo! Luči ugašajo! Luči ugašajo že drugi. Eni jih nosijo, drugi ugašajo. A zakaj jaz nočem ugasiti ne svoje, ne tuje?... In rdečih rož mi ne boš nikoli prinesel, ko odrasteš. Jaz sem videla tvoj krvavi obraz prej, preden rdeče rože.

Mehko je prijela njegovo mlačno roko in vanjo vtisnila svoj obraz ... Za spomin?

— Je naš? je siknil nekdo z nekega okna v mraku in raztrgal njene blodnje.

— Naš! je hlastnila Mojca in zbežala.

— Da, naš! Čigav pa? Tvoja blodnja je njegov edini rekviem, je rekel moški z okna. Mnogi še tega ne dobiš. Naš, da. Čigav pa?

MAGNETOFONSKI TRAK

(VI. nadaljevanje)

KO EVRIDIKA POJE NAMESTO ORFEJA

To se je kalilo jeklo, ko so sosede, ki so prisluškovale pogovoru med nami, zbrano in na koncu tudi malce okajeno družbo, »zdravilno« predebatirale začetek in konec vse razprave. Pometale so na hodniku, po stopnicah in na glas komentirale, kako in v kakšni toaleti je prišla Malajda, kako dolgo brado ima Jezus (do centimetra so jo izmerile), kakšna prikazen je Nataša in čudno, prav stasita Nataša, ki se ga je tistega večera najbolj nacukala in je bila od vedno najbolj bučna motilka nočnega miru, prav ona je bila vir nekakšnega spoštovanja, tako da po komentarjih sklepam, kako še danes bokačevski tipi niso še prešli iz pozornosti. In kakor je Lauro vse svoje življenje silno skrbel, da bi vzbujal javno odobravanje, tako je bil za jezike in duše naših sosed sila nezanimiv, prav omleden. Zato pa sem si ga zapomnila jaz. Razumela sem v hipu, da ima v rokah ključe in ključavnice Malajdinega srca in s tem njene ustvarjalnosti. Toda — kakšne! Malajda je iz ironičnih in nežnih pesmi prešla k prozi, začela je klepetati, namesto da bi opisovala svoje okolje, zanimala se je za barve hlač in srajc, namesto da bi analizirala značaje, med katerimi je žive-la. Pod vplivom lepega navdihovalca se je sprehajala na ulicah v šarmantnih toaletah, katerih si gotovo ni plačevala z maminimi prispevki, pač pa je kje drugje zaslužila lišp in obeske, pa krznene plašče, torbice ... Malajda se je spreminjala, nekdo je pri njej odpiral napačna vrata in — kmalu ni nič več pisala, ampak je žive-la v svetu realnosti, ne da bi potrebovala svojo ustvarjalnost. In vendar ... so sanje živele v njej, kar je omenjala Nataša, ki je postajala modra in neznansko načitana ... in redkobesedna. Jezusu se je odpovedala celo kot prijatelju. Da bi se morala odpovedati veri, je rekla, če bi hotela še

naprej verjeti v tako prijateljevanje. Da je prav vse njene besede izpovedoval naprej svojim spovednikom, in da so jo tisti spovedniki, vsi častitljivi, dobro poznali, a da take nebulozne povezave s svetom in večnostjo ne mara, da se malce boji. Saj je bilo vse storjeno z najbolj olikanimi besedami, a da so taka dejanja zanjo neolikana, je rekla. Da hoče ostati vernica tako, ker je bilo vse njeno sorodstvo zapisano tej veri, in da ne mara rogoviliti s takimi vprašanji, ki so trd oreh celo za samega svetnika. Nisem je gnjavila več. Bilo mi je, kakor da se je čas ustavil od tistega dne, ko se je spontana in zabavna ženska odrekla svojemu lepemu značaju za previdnost, zmernost, varno mišljenje in nečustvovanje. Rekla bi ji: »Saj si kot prazna steklenica ali kot knjiga s praznimi stranmi«, a kaj vem, kakšni strahovi in strahci so preganjali intelektualko, ki je premogla vsemerno razmišljanje o času, kraju in ljudeh. Postala je dolgočasna in vrtala sem v še vse druge zakaje, a sem ostala praznih rok.

In z Natašnim ohlajenim »odnosom do sveta« se je začelo tudi moje trpljenje. Zakaj polagoma, a vztrajno se me je lotevala misel: čemu se mora človek zapreti v nesmiselne predalčke vesti, ki je skoraj nihče več nima; čemu se mora odpovedovati prijateljstvom, ki so iskrena, čemu mora skrivati svoje misli, kot da je zločinec? Mar je to življenje, da svetovna popotnica, kakršna je Nataša, preživlja svoje dneve kot zaprašena omarica, medtem ko neuke ženske uživajo v svojih ljubeznih, spogledovanjih, toaletah, mikavnih in slovesnih shodih? In talentirana Malajda, da izvedeni ob bleščavem in vsakdanje puhlem spremljevalcu ter ob njegovih odah njegovemu veličanstvu avtomobilu? Sprva sem se ustrašila svojih starikavih misli, ker o življenju premlevajo samo povečini stari ljudje, potem pa sem sunila s svojo otožnostjo v obisk, ki bi bil lahko imenovan spopad z realnostjo.

»Česa se bojiš, da nimaš več nobenega mnenja?«

Nataša me je resno pogledala, da ne rečem sovražno, nakar je nekaj časa loputala z vrati, nakar je od nekod prinesla pahljačo, čeprav smo bili sredi zime, nakar se je udobno zleknila v svoj naslanjač in povedala:

»Čemu te to zanima? Komu boš pa ti pripovedovala zgodnice o meni, če svojih nimaš in ne znaš ustvariti iz svojega življenja kaj tako zanimivega, da bi prihajala sem pripovedovat kaj o sebi, namesto da bi spraševala, kaj je meni in mojim davnim znancom. V nobeni družbi se tako ne bojim ovadbe kot v tvoji.«

»Beži no,« ji pravim, »kakšna ovadba, a se ti sanja, da bi te ovajala? Odkod to, kam s tem?«

»Po tistem večeru, prvič, po tistem večeru, ko sem bila tako jasna, me je srečala neka gospa Psihoza in me je preganjala vse do doma na račun mojega »klerikalizma«. Ali te Psihoze zares ne poznaš? Potem se je oglašal telefon pravkar omenjene gospe, in odgovarjati sem morala na vprašanja, ki bi ne zanimala niti moje matere na smrtni postelji. Ta gospa Psihoza je želela vedeti vse podrobnosti iz pogovorov, ki sem jih imela s teboj in jih bom še kdaj imela. Hotela je vedeti do zadnje vejičice za moje mnenje o ljubezni, platonski in telesni, hotela je dognati, ali sem hudo telepatičen tip. Kdaj pa je koga brigalo, ali sem jaz telepatična, naj svojega strica vpraša, če je bil ded telepatičen in kakšna sporočila mi pošilja skozi osončja. Rada bi se spremenila v slona, da bi bilo potem vsem jasno, kakšna žival sem!«

»Ne poznam gospe Psihoze in jaz nisem njena poslanka. Ne poznam takih oblastnih ljudi in se z njimi nikoli nisem družila. Mi gre pa na smeh, da se tebi zdi vredno, imeti opravka z abotnostjo, ko si bila vedno tako odkrita in, oprosti, kričeča.«

»Veš kaj, nemara sem se v notranjosti prelomila: doslej je delovala moja ekstravertiranost, poslej, POSLEJ bom introvertirana, ker menim, da moram biti varna pred nesmisli.«

Tako, si mislim, zgodba se veselo začne, potem pa treščiš ob take nemogoče gospe Psihoze, ki ti hočejo vse zavozlati. Ampak Nataše, ne Nataše ne dam, to je moja prijateljica, bila in bo, vesela in sproščena, kot zna biti sproščena oseba!

»Recimo, da si naletela na kakšen strahec, ki te je docela prestrašil. Tudi v partizanih, veš, se je kdo ustrašil veвериčke na smreki in potem ga je bilo vsake hajke

strah. Ali pa avtomobilisti vidijo kakšno reč na cesti, in mislijo, da je mrtvec ali zaseda, posebno ponoči. Ali pa te je bilo dolgo strah črne barve, in zdaj, ko si se pošteno sprehajala s črno haljo, si naenkrat postala zatopljena v tvoj prastrah. Ali pa si preprosto utrujena, ker si preveč bandala za raznimi ideali. Kaj hočeš, kulturnikov je tako malo v tem mestu, da te je na lepem postalo strah fundamentov, ki jih imaš v sebi ... Sita si tega, da se venomer spravljaš na nemogoč nivo, za katerega bi ti ne bilo potrebno nikoli nikdar študirati, uporabljati potnega lista, prestradati noči in dneve, no, bo že minilo ...«

In vendar, Nataša je bila na koncu svoje bitnosti. Samo sumničila je še. Danes mene, drugega dne bo koga drugega, kdorkoli se ji bo približal, bo kot poslanec gospe Psihoze. In vendar, strah se ne more roditi kar tako, resda ni otipljiv, a da bi tako zdelal navadno kruhoborko, se mi je zazdelo nelogično.

»Morda ti smem povedati: sanjale so se mi kaj čudne sanje: bila sem doma, v Gradnu, v mojem davnem domu. Tam je bilo vedno veliko živali. In jih gledam: velik pes, ki štorklja po hiši, ki je dober čuvaj, a ne mara želve, ki jo imamo v posebni sobi, da bi je ne napadel. Pomisli, majhna želva, a pride obisk, ljudje kričijo, odpirajo in zapirajo vrata, tako da nič ne vemo, kje je kdo, kje vse se skrivajo otroci, ki jih je bilo po obiskih nekdanj toliko ... Pes je nemara čakal na ta trenutek. Skoči tja v sobo, in začne mrcvariti želvo, ubožico. Zadavi jo, morda celo nehote. Mati nam kupi drugo želvo, samo da bo mir. Mi pravimo, naj psa zvežejo na verigo, da ne bo napadal ubožice, ki je, vsa stisnjena ob steni, prežala na žival, večjo od sebe. Nič ni pomagalo, kadar koli smo se odpravljali ven, je prežal, pes, na želvjo prisotnost. Sanje, kajne? In se še ne nehajo. Potem ko je nekega dne vendarle staknil pot skozi odprto okno, jo je zadušil, druge želvo v svojem življenju.

Nekdo je prinesel tretjo, manjšo, a mnogo lepšo. Spravila sem jo v svojo spalnico. Zaklepala sem vrata in ji prepevala ljubkovalne pesmice. Spomladi sem jo nesla na vrt, saj je v notranjosti skoraj shirala. Pestovala

sem jo, a nič ni pomagalo. Ko je zašla na pot, morda prav iz radovednosti, proti njemu, jo je šavsnil, podivjano jo je odnesel na drugi konec vrta, in tako še večkrat, z vsemi drugimi ...«

»Hude sanje«, ji pravim.

»Najhujše, niti zase nisem kdaj tako trepetala kot za te podavljene želve v sanjah.«

Čigave so bile sanje? Nataše, ki se je reševala svojih stisk, ali človeka, ki ga je začela napadati fobija? Spraševala sem se, ali hlini, ker je vsega naveličana, ali snuje nekaj, kar bo vse nas presenetilo, ali je nemara noseča s kakšnim poročenim ali duhovnom, kaj bi jaz mogla ob takem ... No, vsaka si pomaga, kot ve in zna, ne, tega nikoli ne bom zvedela in je sploh grdo, da na to mislim. In tudi bi ne bilo resnično. Kadar ženska stori nekaj podobnega, se skuša skriti za smeh in veselje, samo da nihče tega ne bi mogel zvedeti. Ona pa ... morda stvar ni tako enostavna, morda je Natašo bolj prizadelo, kot bi koga drugega. Sama s tistim bitjem na svetu. Vsakdanjim ničemurnostim se ne misli odrekati ... niti nešolane ženske se jim ne. Da bi imela v tem ozkotirnem svetu nezakonsko, to je, kot bi imela nezakonito. Pika. Ne maram razmišljati o tem, gospa Psihoza je ne bi obiskovala, gospa Psihoza je nekaj drugega. Kaj je že rekla: vedeti hoče za njene telepatične sposobnosti ... čemu je to v čem podobno. In ... mar ni rešitev v tem, da grem k Jezusu, če bo kaj razumel, a on razume vse tako, da je pogovarjati se grešno, in potem še enkrat grešno, ako rešuješ človeka. Pa Nataše menda ne bo treba reševati, le odkritosrčna ne zna biti več. In če se v te stvari vmešavam, mar ne bom še bolj zapletla njene zgodbe; ker — kaj vem, o kakšni zgodbi se ji je še sanjalo, njej in gospe Psihozi.

Vse se je začelo znova. Morala sem ponavljati svoji stari prijateljici formule o človeškem dostojanstvu, morala sem ji prigovarjati, naj človeku zaupa in kako nemogoče je ljudem dopovedati, naj ti zaupajo, če pa je njihovo nehanje skoraj popolnoma jalovo. Skoraj zgrudila sem se od napa. Hotela sem jo pravočasno reševati, pravočasno vpeljati v to, kar pravimo »življenje

med ljudmi«, a njej ni bilo do tega in mi ni hotela več verjeti.

»Saj boš zakrknjena,« sem ji prigovarjala, »in to ni bilo nikoli v tvojem značaju. Védno si zmagoslavno ironizirala vsakršno zaprtost in zdaj si tam, čemur si posvečala vse svoje življenje srd in boj.«

Nataša je stala ob oknu, in ne vem komu so bolj silile solze v oči, njej ali meni. Najini glasovi so lebdeli skozi stene in polagoma sem v njenem hudem dvomu zaslutila gotovost, da se je v njej nekaj prelomilo, a da je prestopila brez solz mejo svojega poguma in je zdaj tu — edina med nami, ki ve, koliko te tveganje stane.

»In če si se potegovala za stvari, ki jih nisi pričakovala, če te je kaj kakorkoli upropaščalo, če si zaslutila strogost dobe do srca, pojdi preko teh zaprek, živeti moraš, ne umirati, saj si rojena za svobodo in življenje.«

Zdaj sem dokončno opazila solze, ki so polzele preko Natašine ličnice in dojela sem, da ni pomoči. Solz si ni brisala, niti skrivala jih ni.

»Nekdo me bo maščeval, slutim, da bo ta moja nezaslišana pokora preplačana tistemu, ki jo je povzročil.«

Glas je bil zamolkel, skoraj nič preteč, ne samo glas slutečega bitja, o katerem ne bi bilo nujno, da bi mu rekli človek. Tak glas bi lahko imela srna v kletki, zebra ali veverička.

Bil pa je njen glas, tak, da se skozi zračne valove spremeni, da dobiva ne vem kakšne dimenzije, mene je takrat spomnil na brezčasje, na zvezde. Rekla sem si, da je v tistem trenutku Nataša imela zvezdni glas. Nisem ga kdaj slišala ne v operi ne v cerkvi, s tistim eksistencialnim naglasom, brez patetičnih vokalov.

»Oj,« sem rekla, če tako misliš in imaš tak glas, premoreš neko bogastvo, ki ni od tega sveta.«

»Vsi, ki trpimo, smo malo več od tega sveta. Nekdo se trudi, da bi nas spravil onkraj. A jaz nočem! Nočem onkraj! Nič nisem napravila, da uganjajo z mano take histerije.«

Ljudje v njeni situaciji bi postali ne samo zakrknjeni, ampak hudo mizogeni, ona pa ne, mirno je zagledala svet z območja zasledovanke, in mirno je sproti do-

puščala, da se je to dogajalo. Kdor je kdaj odkril mikrofon v zidu, je strogo ozmerjal njihove monterje, ona ne, ona je mirno, dostojanstveno vedela, da je osumljena v nemogoči godlji.

Zbrala je svoj mir in svoj svet, ne vem, bala sem se, da sem v stvar umazano vpletena, a verjela sem, da znam biti človek.

»Utrudili so te, utrudili te bodo, in ti, mar boš vedno dopuščala?«

»Vedno. Glas pod nebom se ne izgubi, in jaz ne bom živela večno. Sumljivci naj žive kot sumljivci, jaz bom živela kot osumljenka. Te igre se vlečejo skozi tisočletja, malo civilizacij jih ni poznalo, to je podedovano zlo, s katerim se etika ni ukvarjala. S tem ZLOM.«

SVEČANO

V deželi, v kateri je živel Jezus, je bilo vse svečano. Svečane so bile njegove obleke, gibi, svečana je bila brada, sobane so bile častitljive in tam so bili vsi prti in zavese stari in naškrobljeni.

Edini razburljivi prostor, v katerega je Jezus zahajal, so bile tiskarne. Pravzaprav je najraje zahajal vanje, se ustavljal ob strojih in delavcih več ur. Stavci so bili garači, ki so si edini prosti dan dodelili za obrobne opravke. Jezus je opazoval črke različnih oblik, ki so puščale za sabo črno barvo, tla v tiskarnah so bila ilovnata kakor kuhinja njegove matere, ponekod so kamniti tlak razbili in spodaj je bil nemara prazen prostor, tako je vse odmevalo od strojev in korakov. Če si hotel kaj pametnega povedati, si moral kričati in vpiti. Stroji so rohneli, brenčali, šumeli, ropotali. Častitljivi gospod Jezus je imel te stroje neizmerno rad, saj so prihajali iz daljnih krajev, in upal je, da tamkaj radi gradijo, »še vedno radi gradijo«, je pravil. Rad jih je opazoval, njihovo jekleno težo, njihovo orjaško prisotnost, tako da se je zamislil ob vsakem njihovem »stoku«, sicer pa so to bili stroji, ki bi lahko delovali nekaj stoletij, tako se mu je zdelo, ko jih je gledal. Delavci so opazili v njem nekaj podobnosti s temi orjaškimi vsemogočneži, bil je ena-

ko delaven in goreč, nič podoben drugim novinarjem, ki so bolj nejevoljno prihajali sem, v tiskarno. Ti so stroje bolj bežno pogledali, tiskarje skoraj nič. In vendar so s svojimi listki včasih kar zažareli v tistem polblatnem in strogo osamljenem templju tiska. Naenkrat, ko so v tiskarno vstopili, so dobili dar govora, včasih pa so se obnašali kot svečeniki in so zaokrožali novice v čisto drugačne hipoteze, o katerih niso vedno tako pisali.

Jezus je vpil, komaj je prestopil ta prag, naročal je in spraševal, imel je dovolj bobnečega glasu, da bi prepil še bobne in godbo na pihala. Zaokrožal je o-je in e-je, saj bi še stene počile, če bi svoj glas dovolj napel! Največkrat mu je bil za petami navihani novinarček, tisti, ki je najhitreje vrtel pero. Strahovito se je usajal, če mu tu niso dovolj hitro natisnili člankov ali pa se niso držali njegovih navodil. Bil pa je presrečen v tem prostoru. Z novinarji in vsemi zaposlenimi se je obnašal svobodnjaško, in kjer je tako, se ljudje med sabo spoštujejo.

(Dalje prihodnjič)

Dandanes imamo dosti drugih bojev, ki se ne ujemajo z razrednim bojem, na primer boj Bretoncev, Okcitancev itd.»

Simone de Beauvoir
V pogovoru s Sartrom

MOČ V BELEM

(Nadaljevanje)

22. poglavje

Knjige, knjige, revije, prospekti, poravnani na rob mize in položeni po velikosti na police, sredi mize tudi kakšna knjiga odprta — — — ne da bi se jih človek dotaknil, izpričujejo umsko razkošje, katero gospodari v prostoru. Ko roka spoštljivo obrne liste knjige na vrhu knjižne gomile, in nato seže med liste knjige v sredini in one na dnu kopice in povsod oči srečajo pisanje, ki je posvečeno samo enemu smotru, stroki samo ene vzvišenosti, zdravniški umetnosti, tedaj ni dvoma: zdravniški kabinet. Oči se spoštljivo ozro naokoli. Na zidovih vise poličke. Strokovno razkošje se je naselilo tudi tja. Okusno ponarejen model kakšnega znanega ali nepoznanega telesnega delca, denimo obtočila ali srčne loputke ali možganske vijuge, tako kot znajo te reči iz umetne snovi narediti bogate industrijske tvrdke za reklamo svojih zdravil, takšni umotvori nazorno izpričujejo: zdravniški kabinet. Zraven na steno se je prilepila diploma v domačem ali — še raje — v nekem tujem jeziku, ob diplomu se je obesilo še priznanje za človekoljubno požrtvovalnost v nogometnem klubu ali v sorodnem združenju medčloveške tvornosti — — res ni dvoma: zdravniški kabinet.

Kabinet doktorja Galeta v nadstropju prosekture je vsakogar, kdor je moral stopiti vanj, razočaral. Edina pritiklina, ki je kazala na nekaj umskega, je bila miza, zato ker je bila prepolna razmetanih pol papirja. Na papir je doktor Gale delal krajše zapiske, ali pa je pisal celo daljše tekste. Ko da sestavlja čtivo za občinsko slavo. Popisal je list, bral, list je zmečkal in odvrigel. Začel je s pisanjem novega lista.

Koš ob mizi je bil poln zmečkanega papirja. Še več listov je ležalo po tleh.

Vse drugo v sobi pa je govorilo bolj o ropotarnici kot o kabinetu, kjer se lahko prebiva. In če je že treba v kabinetu prebivati, potem zato, ker je podoben delavnici. Po mizah, po policah, po vseh vodoravnih ploskvah nad podom so ležale žice. Žic in tuljav je bilo več ko v telefonski centrali. Bile so razmetane, spletene v klobčiče in spominjale na žične ovire in na vojno stanje. Ob večji tuljavi so ležale velike klešče, ko pozabljena gmota železa. Pri oknu še ene manjše, in zraven njih kladivo. Kolobarji lepilnega traku, žeblički, kosi pločevine in ploščice stekla — pravzaprav nered. Na um ne bi moglo nikomur pasti, da nekje skozi ta nered teče včasih električni tok. Doktor Luka je kajpak natančno vedel, kod mu mora tok utripati in da ga je bore malo. Iz njegove količine se ne bi napajala niti najmanjša žarnica.

Stene je doktor Luka uporabil za to, da je na njih lepil tabele in pole s številčnimi razpredelnicami. Pole so visele po stenah ko perilo v sušilnici in so prijazno zafrfotale, čim je kdo odprl vrata.

Pogledal je na uro in nadaljeval s popisovanjem pole papirja. Saj res — in doktorja Gregorja danes tudi še ni bil videl. Dvakrat je že prilezel stari profesor k doktorju Galetu in zadirčno vprašal:

»Kje je onega ... Marec?«

»Ga ni. Menim, da je bolan.«

Profesor je neprijazno pogledal kramo po mizah in stenah, zagodrnjal in odšel.

Doktor Luka je pisal in čas je tekel.

Ni še bilo poldne, ko je doktor Gale popisal zadnji list papirja. Do poldneva je manjkalo enkratno šumenje prekipevajočega mleka v sosednjem laboratoriju. Dekleta so vsak dan ob tem času pristavila mleko in vsak dan pozabila, da je mleko na kuhalniku. Ko je mleko prekipelo, so zavreščala — bilo je deset minut pred poldnevom. In spodaj v pisarni se je isti čas oglasila godba. Gospa tipkarica je vključila v pogon svoj tranzistor. Za spoznanje naglušna je navila zvočnik tako, da je bilo slišati v nadstropje — deset minut pred poldnevom.

Zložil je pole v debel šop in s šopom odšel k profesorju.

Pogled izpod profesorjevih zgubanih vek je poskušal biti trd.

»Je že prišel onega ... Marec?«

Doktor Gregor Marec, tisto *onega* v besednem prometu profesorja Kaca, je medtem iskal med oljkami korito doktorice Gular. In seveda ni mogel priti pred strogega profesorja Kaca. In tudi slutiti ni mogel, kako je obsédel misli starega profesorja. Zadnje dni je Kac zasedoval Marca, povsod je hotel biti na njegovi sledi. Pregarjal ga je z zalezovanjem. In nazadnje je zalezovanje posplošil. Kamor je stopil, je nekaj iskal. Vedno je iskal tisto, česar ni mogel najti.

Doktor Gale je z negotovanjem jemal Kacov novi odnos do stvari na znanje. Upiral se je neznosnemu odnosu z besedo, z izrazom na obrazu, z barvo glasu. Upiral se je dejstvu, da odkriva stari gospod svet okrog sebe le še z zadirčne, zajedljive strani.

»Doktorja Marca ni,« je trmasto dejal, »ker je bolan. Leži doma s temperaturo,« se je zlagal.

Položil je pred profesorja šop popisanih pol.

»Kar sem napisal, je referat. Z njim bi rad šel na kongres patologov v London.«

Profesor je listal po polah papirja, ne da bi bral. Listi so pod tresljaji rok polzeli na vse strani. Profesor jih je poskušal spraviti v red. Zložil jih je na pol in jih porinil pred doktorja Galeta z besedami:

»Vi trošite preveč elektrike.«

Stari gospod računa potrošnjo elektrike po dolžini električne žice, je uganil doktor Gale. Kadar je prišel Kac v Galetov kabinet, je s pogledi nestrokovnjaka odmerjal tistih nekaj deset metrov žice. In tako je prišel do prepričanja, da metri tokovnega vodnika požirajo ogromne množine elektrike.

»Niti za enkratno britje z brivskim aparatom ne,« je dejal doktor Gale.

»Sakra! — Preveč elektrike!« se je razburil stari gospod in jezno počil z dlanjo po papirju na mizi.

»Bom plačal elektriko,« je usekal nazaj z besedo doktor Gale. »A z referatom bi rad šel v London.«

Profesorjevi pogledi so najprej tavalili naokoli, pre-

den so se spravili nad doktorja Galeta. Usta starega gospoda so se nakremžila, čeprav so se hotela nasmejati, in so rekla:

»Kaj bi vi? London? Jaz tudi še nisem videl Londona.«

Po razgovoru s starim gospodom o elektriki in o Londonu je doktor Gale bil poparjen. Poparjenost je preboleval počasi in ni se dalo reči, kdaj jo bo povsem prebolel. Hodil je po prosekturi ko podeželski organist z naduho, zaradi katere ne bo več mogel prepevati nedeljske maše.

Proti pričakovanju hitro pa je doktor Luka prišel spet k sebi. Naslednjega dne se je spravil nad svoj kabinet. Uredil ga je. Uredil — se pravi nekoliko popravil. Žične klobčiče, ki so brez funkcije delali oviro in starega gospoda napeljali na misel, da v njih zgineva velikanska gmota elektrike, je spravil na podstrešje. Orodje je stlačil v omaro. Na mizi je ostal samo tokovni usmerjevalec in kabel. Soba je dobila prijaznejšo podobo. Iz delavnice je nastala soba poslovdje.

Na nakremženi smehljaj starega gospoda in na njegove besede 'jaz tudi še nisem videl Londona' pa doktor Luka ni mogel zlepa pozabiti. Londona ni mogel preboleti.

Pomoč je nudil doktor Gregor, kdo pa drug. Pomoč je bila gregorijanska. Nasvet. Povedal ga je z vso skrbnostjo in resnostjo:

»Pojdite še enkrat k očku Kacu. Recite mu, naj se on podpiše kot prvi avtor na referat. Stavim — šla bosta skupaj v London.«

Ideja podkupovanja je pri doktorju Luki izzvala zaničljiv nasmeh:

»S takšnim sredstvom ne bom rinil nikamor. Tudi v nebesa ne. S poštenostjo ali nič. Tako je bilo nekoč, ko smo profesorja poslušali, sedeč na zaboji za premog.«

Misli doktorja Luke so poletele nazaj za nekaj let. Zaboj za premog — trije asistentje — klena trda profesorjeva beseda in jasna misel ...

»Obnoviti,« je menil doktor Luka. »Obnoviti bo treba poštene medsebojne odnose. Tako kot je bilo nekdanj.«

Doktor Gregor je svoje spomine na 'nekoč' v prosekturi gradil na medvojne čase, na Lojevskega. 'Nekoč' za doktorja Gregorja ni imelo nikakega pridiha posebnosti, katero bi bilo treba obnoviti. Poskušal pa je razumeti doktorja Luko, da je zanj 'nekoč' pomenilo nekaj, kar bi bilo vredno obnoviti. Prizadeval si je zato po svoje, da ne bi skazil obnove vzdušja okrog zaboja za premog. 'Nekoč' doktorja Luke in zaboja za premog in obnova. Temu pravilu, ki je za Gregorja imel sicer smisel horoskopa, ne pa stvarne bodočnosti, je podredil svoje gibanje. Hodil je popolnoma točno v službo. Izogibal se je vratom in oknom hodnikov. Držal se je pravila: ne hodi pred gospodarja, razen če te gospod pokliče. Poglobil se je v vedo o zastrupitvah. V počastitev spomina inženirja, ki je gagnil v naročju doktorice Gular, je šel v knjigarno, odštel lepe denarce in zanje dobil debelo knjigo. Knjigo o zastrupitvah. Ovil jo je v rjav papir, v katerega so mu bili zavili čevlje v trgovini. Knjigo je začel prebirati na prvi strani in potlej ni nobene strani preskočil. Patologijo o zastrupitvah je vsrkaval v mali prst.

Stari gospod prosekture se ni več znal umiriti. Blo-dil je po prosekturi. Stopil je v laboratorij.

»Kje je onò — čepinec?« je iskal.

Dekleta niso nikoli imela opravka s čepincem. Zbe-gano so odkimavala z glavami, stari gospod je odšel brez čepinca. Prišel je v pisarno pritličja.

»Kje je onò — onò ... brus za nožec?«

Gospa tipkarica je zaskrbljeno odkimala, profesor Kac je iskal pri njej v pisarni vse drugo, samo ne papir-ja. Včeraj je prišel po milo za britje, predvčerajšnjim po loščilo za čevlje, jutri bo prišel po ptičje mleko.

Stari gospod je stopil tudi do doktorja Huga.

»Kje je onega — Marec?«

»Ga nisem videl,« je boječe pojasnil doktor Hugo.

»Aha, ga ni videl!« je ponovil profesor Kac. Od mi-sli na nevidnega doktorja Marca se potlej stari profesor ni mogel odlepiti. Iskal je doktorja Marca v secirni so-bi, v laboratoriju, v muzeju formalinskih preparatov. Nazadnje je šel še v Marčevo delovno sobo. Ga ni. Če-

pinec, brus za nožec, milo za britje, loščilo za čevlje, Marec. V profesorjevih mislih se je inventar iskanih in ne najdenih stvari neprestano večal. Med ta inventar je dokončno padel tudi doktor Marec.

Profesor Kac se je ogledal po Marčevi sobi. Pogledal je v vse štiri kote. Odprl je omaro za obleko, pre-taknil je predal miznice. Zapičil je tedaj pogled na mi-zi v rjavi zavitek. Vzel ga je v roko ... aha! knjiga! Po-grabil je knjigo in jo odnesel v svoj kabinet.

Prosektura je bila v svoji glavi podaljšana v pod-strešje. Prah, prepah in odvržena roba — to je ležalo povsod po podstrešju. Doktor Luka je ogradil z zaboji vogal pod ostekleno strešno lino in kot preuredil v pre-iskovalno postajo. Prinesel je tja kletke s podganami in z doktorjem Marcem sta jim vbrizgavala snovi za vzbur-janje srca. Medtem ko je stari profesor po vseh prostori-h prosekture iskal svoj nenajdeni inventar, se ni mogel spomniti na podstrešje. Tam bi bil našel del tega inventarja, doktorja Marca.

Poskusi na podstrešju so tekli brezhibno. Doktor Gale je vbrizgaval, doktor Marec je držal podgane. Dok-tor Gale je molčal, doktor Gregor je preklinjal, se tepel s podganami za njihove dolge gole repke in jih lovil po kletki. Držal jih je na tilniku za kožo in krotil nji-hove nemirne mišice. Ena živalic ga je popadla za palec, nasploh pa so podgane bile pod Gregorjevimi prijemi ne-bogljene. Doktor Gregor jim ni pustil dihati. Podredil jih je svojim lopatastim rokam in samogovorom.

»Podganam bomo postavili spomenik spredaj pred našo hišo žalosti,« je govoril. »Spomenik njihovi znan-stveni vlogi. Sledila bo Nobelova nagrada. Nagrada za mir, ne za kaj drugega. Pobiti petdeset podgan na pod-strešju mrtvašnice pomeni v prvi vrsti skrb za mir med mrtvimi. Najprej spomenik, nato Nobelova nagrada. In če vse to spodleti, tako spomenik kot Nobelov mir, bo-mo podgane deli iz kože in jih prodali mesarju za zajčje meso.«

Doktor Gale je brez besed prenašal podganji smrad in Marčevo klepetanje. Po razgovoru s Kacom o Londo-nu je nasploh malo govoril, stiskal zobe in se zaklel:

na naslednji kongres bo šel, in deset Kacov ga ne bo moglo zadržati.

S podganami sta se zabavala dobro uro. Doktor Gregor je nato s podstrešja odšel k doktorju Zevniku. Obisk je trajal toliko, da je zabava s podganami dobila enakovredno nadomestilo. Doktor Gregor se je namreč zabaval s Hugom. Ne kot starejši brat z mlajšim. Tudi ne kot prebrisanec z budalo. Kot ris z mišjo. Torej kot moč z manjvrednostjo. Doktorčka Huga je imel za zmoto narave. Narava je hotela vse preveč okrasiti Hugovo pročelje in je nad čelo pripela srčkane kodrčke, pozabila pa je na pametno vsebino čela. Doktor Gregor naravi tega spodrsaljaja nikakor ni mogel odpustiti. Kadar je mogel, se je maščeval kodrčkom na čelu.

Kodrčkov se je naveličal, ko je kake četrte ure maševal pred nesrečnim doktorčkom po njegovi sobi.

»Dovolj za danes,« je pomirljivo dejal Hugu, dvignil široko lopatasto roko v pozdrav in nežno dodal: »Papa, Hugič,« in odšel v svoj kabinet. V kabinetu bo sedel h knjigi. Zastrupitve! Doktor Marec je živel samo še od zastrupitev. Obdelal je bil že temeljite zastrupitve z arzenom. Eh, arzen! ... Aristokratski arzen. Arzen in srednji vek in krvave driske plemenitašev, ki so si zavdajali! ... To je bilo življenje! In danes? Arzen je obenem s plemenitim svetom odšel s pozornice, konec aristokracije. Namesto plemenitih arzenskih drisk — plebejske zastrupitve s svincem. Rudnik, rudar, iz rudarja okostnjak, ki so mu sprhneli živci — banalno! Kako daleč tone civilizirani svet, to se vidi že iz zastrupitev. Namesto arzenskih prebavnih kriz, polnih dramatike in poezije krinolin — preprosti svinec! Brez fantazije. Smrt v coklah ... nekje v sanatoriju namesto na odru med svečanimi plemenicami. Prostaško ... Toda ne! V ta brezupno prozaični svet cepne smrt nekega inženirja. 'Ar-ar metus'. Antimon! Arzenski pobratim! Končno spet nekaj zdrave poezije! Svet se domotožno obrača nazaj, nazaj v poezijo srednjeveških dni ... brez krinolin seveda. Namesto krinoline figov list in pod listom ženski vogal doktorice Gular, nasičen s protimoško industrijo ...

Gregor je stopil v svoj kabinet veselo ko šolar v

razred, ko je zamudil začetek pouka. Sedel bo h knjigi o zastrupitvah ... knjige ni bilo na njenem mestu. In nikjer v sobi.

Lagodno je odšel k doktorju Luki, knjiga bo pri njem.

Lagodnosti je sledilo nelagodje. Knjige si ni izposodil doktor Luka. Doktor Gale se je mogel tudi zakleti pri vseh svojih podganah, da knjige ni videl.

Junak dogodivščin z vrati in okni na hodnikih, v režiji profesorja Kaca strmoglavljen sicer na raven nenajdenega inventarja, je brez zadrege sklenil, da bo treba knjigo iskati pri očku Kacu. Vdreti bo treba še k staremu gospodu v njegov neprezračeni kabinet.

Čas se je prevesil prek poldneva, doktor Gregor je stal na preži v svoji sobi za zaprtimi vrati. Vlekel je na ušesa.

Po hodniku je odšla mimo neenakomerna hoja čevljev. Kac. Nekaj minut nato nič. Potem je mimo šlo mehko štorkljanje v copatah in šklopotanje vedra v rokah. Snažilka. V vratih na dnu hodnika so zarožljali ključi, snažilka je odklenila hram starega gospoda in dala besedo metli.

V pritličju je ob telefonu sameval strežnik. Ni se oziral na telefon, črno rogovilasto napravo je vseeno čutil ob sebi kot sovražno bitje, ki utegne vsak hip spregovoriti ... o ne! saj telefon ne govori. Telefon je kričač ... zares. Strežnik je pravilno slutil. Telefon je zakričal.

Strežnik je ujel slušalko, jo pristavil k uhlju in poskušal dojeti, kaj mu tokrat telefon pripoveduje. Po krajšem razpravljanju s pridušenim, narejeno nizkim glasom, ki je prihajal iz slušalke, je nazadnje strežnik le dojel, da mora poklicati snažilko, ki ravno pometa sobo profesorja Kaca.

Snažilka je počasi in važno odšla za strežnikom v pritličje k telefonu — telefon je bil za čudo gluh in nem — in pustila Kacov kabinet odprt. Doktor Gregor, ki je uprizoril ves cirkus s telefonom, pa je švignil v Kacovo delovno sobo.

Ni se bil motil. Na mizi je ležala rjavkasta knjiga. Doktor Gregor jo je odnesel. Prebiral jo je marljivo ko

za izpit. Ko jo je zaprl, je ni skrnil v dno omare ali predala. Položil jo je nazaj na mizo, kjer jo je bil vzel stari gospod.

Tudi tokrat se ni motil. Knjiga je naslednjega dne ponovno zginila v Kacov kabinet. Opoldne je doktor Marec šel ponjo na isti način ko prvič.

Dvakrat je še romala knjiga nenavadno pot iz enega kabineta v drugi. Potem pa je doktor Marec potrkal pri profesorju Kacu na vrata pred poldnevom, ko je knjiga še ležala pred Kacom na mizi.

Na Marčevo trkanje se je stari gospod oglasil:

»Pridite jutri!«

Doktor Gregor je preslišal Kacovo vpitje in vstopil. Stari profesor je sedel za mizo kot zmeraj. Pred njim je bil pepelnik, poln cigaretnega pepela. Kac je v pepel namakal košček gobe in s pepelom čistil metalne manšetne gumbe. Drgnil jih je, opazoval in spet drgnil in nakremženi obraz ni kazal, da bi stari gospod bil prepričan, da se gumbi zavoljo te čistilne akcije bolj svetijo kot preje.

Doktor Gregor se je potrudil in zelo vljudno priklonil. Še nikdar ni bil sam s sabo zaradi opravljene vljudnosti tako zadovoljen kot tokrat. Pokazal je na mizo in pohlevno vprašal:

»Smem? Smem vzeti rjavo knjigo? Dobili jo boste na moji mizi, če jo boste želeli imeti. Tako kot včeraj in predvčerajšnjim. Na istem mestu.«

Živčni trzljaji so potresli Kacov obraz.

»Pustite! Knjiga je moja!«

Roka starega gospoda se je zagnala nad knjigo.

»Moja je!« je tulil. Glas je rezal v živo. Preglasil je stensko uro, tolkla je svojo redno ponavljajočo se pesem. Preglasil je tudi žago v pritličju, v secirni sobi je odpirala lobanjo mrliča.

Tako bi doktor Marec naj bil ob svojo knjigo. Bi naj bil. Doktor Gregor pa ni znal misliti v pogojniku. Preudarjal je, preudarjal — in odšel k doktorju Luki. Vključil ga bo v križarsko vojno zoper starega gospoda, ki je začel zamenjavati pojme tvoje - moje.

Doktorja Luko je našel za mikroskopom. Začel je

javkati zavoljo zgubljene knjige, tarnal je tako pretirano, kot je znal to samo on, doktor Marec. Ker se doktor Gale ni premaknil, ga je s še večjim pretiravanjem začel rotiti pri vseh žicah tega sveta, pri podganah na podstrešju in sploh pri vsem, kar je Galetu najljubše, naj pomaga ... za kriščevo voljo! ... naj pomaga rjavi knjigi, da najde pot nazaj do pravega lastnika.

Doktor Luka tudi za takšno melodiko ni imel besed. Ne da bi črhnil je vstal in odšel k profesorju Kacu. Z njim je opravil kratko.

»Poklicne zastрупitve z nitriti — mi lahko svetujete slovstvo?«

Stari gospod je pokazal na polico s knjigami:

»Tamle, če boste kaj našli. Vzemite.«

Med knjigami na polici je stala knjiga z rjavkastim ovitkom. Profesor Kac jo je bil že uvrstil in ji dal stalno mesto.

Doktor Gale jo je vzel in odnesel, stari profesor še opazil ni, kako je njegova priljubljena knjiga v rjavem ovitku zginila z njegove knjižne police.

Doktor Luka je knjigo odnesel in jo izročil doktorju Gregorju ter kratko zapovedal:

»Domov z njo!«

Prosektura, mrtvašnica — dvoje imen, ovitih v lupino anonimnosti, je vzbujalo srh, če sta morali biti izgovorjeni. Besede, naj bi bile izgovorjene še tako lahkotno, blago, so zadišale po mrliških vencih. Brrr! ... Za zelo natančno poučnega, za tistega, ki je imel priliko svoj nos vtakniti vsaj v vežo, če ne že v mrliško izbo, je eno teh imen lahko pomenilo grozno oznanilo, ki bo vzburkalo tudi nekaj fantazije — ob mrliški venec je domišljija postavila smrt in smrt je praviloma okostnjak s skrhamo koso v koščeni roki ... o groza! O grozovita groza!

Zadnji dogodki, v katere se je bila zapletla prosekura-mrtvašnica, pa so dvignili osivelo ostarelo stavbo v dnu zakotne ploščadi na robu Splošne deželne bolnišnice iz mraka grozodejne anonimnosti in jo obsuli z ope-

retnim humorjem. Za zabavo je skrbel šef prosekture profesor Kac, in uradniki uprave v bolnišnici so zabavi odprli pot našir v kavarne in v restavracije, koder so se po večerih ob slučajnem kozarčku sestajali in si pripovedovali ... He-he! kaj takega! ... in to iz mrtvašnice, he-he! kdo bi rekel. Na upravo bolnišnice so namreč romali dopisi starega gospoda iz mrtvašnice kar po vrsti. 'Vsak dan ena', je dejal dovtipni uradnik vložišča, ko je sprejemal jutranjo pošto in vselej našel vmes Kacovo pismo, naslovljeno na upravo bolnišnice. Pismo je šlo v roke direktorju bolnišnice, in direktor je pisma namenil upravnemu svetu bolnišnice. Dal je zato pisma razmnožiti. Uradniki so pisma razmnožili v več izvodih, kot bi to bilo potrebno. Višek izvodov so si namreč razdelili kot zabavno čtivo.

Iz dopisov je nastal zveščič. Direktor bolnišnice, mož s kljukastim nosom in brčiči po fasoni Charlesa Chaplina, je zveščič najprej občudoval zaradi vztrajnosti, s katero je nastajal. Po nekaj dnevih je zveščič začel postajati nadležen, ker se je venomer debelil. Nazadnje pa je direktor podvomil, da je zveščič plod Kacove roke, ker je izžareval povsem svojevrstno stilistiko. Direktor je pozval doktorja Galeta na razgovor. Pred doktorja Luko je položil izvod dopisov in dejal:

»Tamle v kotu na mizi je brinjevec in mineralna voda. Dam vam pol ure, da si v glavnem ogledate vsebino. Ko pridem nazaj, mi boste povedali, kaj menite.«

Naloga, ki jo je bil dobil doktor Gale od direktorja, brinjevec in mineralna voda — vse je bilo jasno. Ko pa je doktor Luka potežkal zveščič Kacovih dopisov, se je najprej vprašal, kako si direktor predstavlja 'pol ure'. Polistal je po dopisih, spetih v dosjé, ki takoj na prvi pogled obeta delo za dve uri.

Odprl je prvo stran in začel brati prvo Kacovo pismo, ki je bilo eno krajših:

Upravi splošne deželne bolnišnice

Tu

Čast mi je po službeni dolžnosti predstojnika

prosekture zgoraj imenovane bolnišnice po uradni poti in v svrhu ohranjanja discipline in reda v službi sporočiti, kar sledi:

prvi zdravnik tukajšnje prosekture dr. Luka GALE bi eo ipso moral skrbeti za mir in red v prosekturi. A tega ne dela. Ko sem ga mirno opomnil, kaj bi eo ipso moral, mi je dejal, da se nič ne podira in me nagnal, naj odidem. Gornje lahko potrди in je tudi dolžan potrđiti dr. Gregor Marec, zdravnik prosekture, ki je sproti gledal in tudi poslušal in je bil dolžan slišati, kaj je rekel doktor Gale podpisnemu, ki je predstojnik prosekture.

Čast mi je po službeni dolžnosti predstojnika prosekture Deželne bolnišnice zaprositi za ukrepanje, da ne bi več prišlo do zgoraj navedenih izpadov.

Branje dopisa je doktorja Luko pogrelo. 'Stari gospod' se je pri priči razblinil in nadomestil ga je novi pojem:

»Mrha stara!« Besedi je doktor Luka izgovoril dokaj glasno.

Dopis številka 2 je bil daljši.

Upravi Splošne deželne bolnišnice

Tu

Po službeni dolžnosti predstojnika prosekture Deželne bolnišnice mi je izrecna dolžnost po uradni poti v svrhu ohranjanja discipline in reda v službi sporočiti, kar sledi:

1. Prosekturo je spodaj podpisani, ki je točasn predstojnik, ukazal zapirati, ker zato imamo na vratih zapahe. Ta ukrep je v luči nekkih bivših nepredvidenih dogodkov okoli trupelj novorojenčkov potreben kot protiukrep, da se v prosekturo ne splazi kak pes, kaka podgana ali kaka podobna žival.

2. Nihče ni ubogal ukaza predstojnika prosekture. Zato sem spodaj podpisani sam skrbel za izvajanje tega ukaza.

3. Dr. Marec Gregor, zdravnik prosekture, je deloval nasprotno gornjemu ukazu. Na stežaj je odpiral vrata in okna prosekture in s tem torpediral, miniral in ignoriral ukaz predstojnika (ki je vojni invalid nota bene!).

4. Oni dan pa me je dr. Marec pri vežnih vratih, ki sem jih podpisani (ki sem težek vojni invalid nota bene!) v smislu gornjega ukaza pravkar zapiral, fizično napadel, ker mi je zapah vežnih vrat dobesedno iztrgal iz rok in vrata prosekture tako surovo odprl, da sem podpisani (ki tem težek vojni invalid nota bene!) poletel iz prosekture skozi vrata na plano. To pustolovsko nesramnost zgoraj omenjenega dr. Marca, zdravnika prosekture, lahko potrди in je dolžan potrditi dr. Luka Gale, ki je prišel na kraj tega surovega, v nebo vpijočega izpada dr. Marca zoper spodaj podpisanega, ki je predstojnik prosekture (in težek vojni invalid nota bene!).

Po službeni dolžnosti predstojnika, odgovornega za red in disciplino v prosekтури tako sporočam in nujno prosim,
da

primum: uprava nemudoma izda predpis, da se naj prosekтура zapira, da se v prosekтуру ne splazi kak pes, kaka podgana ali podobna žival,

secundum: uprava naj takoj in nemudoma odpusti dr. Gregorja Marca iz službe v prosekтури Splošne deželne bolnišnice, sic!

Predstojnik:

Prof. dr. Tine Kac

1. r.

Po branju drugega pisma je doktor Luka 'mrho staro' preklical. Ni sicer govoril na glas, a misli je izoblikoval v vzoren stavek:

»Delirij starega prismodeža. Kac vidi zelene pse in vijolične podgane.«

Tretji dopis v zveščiču Kacove pošte je bil zapleten in dramatično zgoščen:

Upravi Splošne deželne bolnišnice

Tu

Sporočilo, ki ga sporočam, kakor sledi, pišem podpisani osebno in lastnoročno, zato ker je gospod pedel, ki mi sicer piše pisma s strojem, zaradi bolezni upravičeno odsoten.

Podpisani ne ve točno, za katero knjigo gre in bi naj pravzaprav šlo, misli pa, da gre za knjigo o zastrupitvah, ki jo je zelo dobro napisal kot avtor Rene Hazard, izdala pa založba Villars v Parizu, in bi naj knjiga bila najnovejšega datuma.

Kolikor gre res za omenjeno knjigo, je zgolj slučaj, da ima spodaj podpisani tudi takšno knjigo, le da utegne knjiga, katere legitimni posestnik je spodaj podpisani že več let, biti starejšega datuma. Če gre res za zgoraj navedeno knjigo, se ista knjiga starejšega datuma že več let nahaja med knjigami spodaj podpisanega v njegovi delovni sobi v prosekuri, kar se je možno kadar koli in ob kateri koli uri prepričati na licu mesta samem. Isto knjigo, ki je zgoraj omenjena in za katero bržčas gre, namerava spodaj podpisani zapustiti knjižnici prosekture, čim bo odšel v pokoj. Že to dejstvo, da je knjiga postala last prosekture in je tako rekoč že prešla v njeno lastnino čisto nazorno zanika, da bi knjigo (za katero bržčas gre) spodaj podpisani nameraval ukrasti ali kaj podobnega, oziroma jo odnesti dr. Gregorju Marcu, zdravniku pro-

sekture. Saj tudi ni mogoče ukrasti tistega, za kar bržčas gre, ker je tisto itak že več let v legitimni posesti podpisanega, ki je točasni predstojnik prosekture.

Zelo zagonetno pa je, kako je dotična knjiga, za katero bržčas gre, prišla na mizo dr. Gregorja Marca, čeprav je spodaj podpisani knjigo imel v svoji delovni sobi, katere okna in vrata so bila v odsotnosti podpisanega zmeraj zaprta in zaklenjena. Nota bene.

Zato predlaga spodaj podpisani, kar sledi:
primum: uprava naj ugotovi, od kdaj naj bi bil dr. Gregor Marec, zdravnik prosekture, posestnik omenjene knjige, za katero bržčas gre,

secundum: kako je knjiga, za katero bržčas gre, odhajala iz sobe spodaj podpisanega in prihajala na mizo dr. Gregorja Marca, čeprav je soba spodaj podpisanega bila v odsotnosti zaklenjena in zaprta,

tertium: uprava naj zagotovi, da bo knjiga, za katero bržčas gre, ostala nedotaknjena kot zapuščina spodaj podpisanega knjižnici prosekture.

Predstojnik:

Prof. dr. Tine Kac

1. r.

Branje pretresljivih novel izpod Kacovega lastno-ročništva je naredilo doktorja Luko žejnega. Lotil se je pijače. Brinjevec — poduhal je in ga odrinil. Brinjevec ni bil po njegovem okusu. Brinjevec pije hišnica stanovanskega bloka v Južnem drevoredu, češ, pomaga zoper motnje v mesečnem perilu, in hišnica ima vsak dan, od jutra do večera motnje perila. In brinjevec pije včasih strežnik prosekture. Njemu odžene zgago v želodcu. Ne, brinjevec ni pijača doktorja Luke. Privoščil si je mineralne vode cel kozarec, da se mu je takoj prijetno pahnilo po šunki z jajci, ki jo je bil zajtrkoval skupaj z Vando, preden je odšel v službo.

Listal je dalje. Listal po zgodovini prosekture izpod peresa starega gospoda, kateremu se je začelo mešati. Stari gospod je polo za polo odkrival bralcem zamotane reči, ki se dogajajo sicer povsod po svetu, tu, v okrilju prometa z mrličmi, pa dobijo podobo zgubljenega raja, in stari gospod jim zato brez odlašanja pritisne na čelo pečat zavrženosti. Opisal je po receptu svoje najnovejše doslednosti, da dekleta v laboratoriju ne cenijo mleka in ga zato polivajo po kuhalniku, kuhalnik pa je last prosekture, nota bene. In pogrebci si perejo roke v secirni sobi z milom, ki je milo prosekture, pogrebci pa niso uslužbenci prosekture, sic! Stari gospod je oveko večil na svoj način vse živo in gibljivo znotraj mrtvašnice ter razodel svetu, da pomenijo znotraj mrtvašnice zapahi, podgane, knjige, mleko, milo in ljudje takšne pritiline, ki ustvarjajo posebno notranjo zakonodajo.

Direktor je bil mož beseda. Vrnil se je v sobo čez pol ure, raje kako minuto prej. Najprej je vrgel pogled po brinjevcu. Brčiči Charlesa Chaplina so zadovoljno trznili levo-desno pod nosom, ko so oči videle, da je doktor Gale pil samo mineralno vodo.

»Senzacija, kaj?« se je veselo pobahal in hkrati vprašujoče motril doktorja Luko. Roka je pokazala na zveščič Kacovih prismodarij.

Ob besedi senzacija se je doktor Luka spomnil na novinarja Pero in na deželno upravo. Dejal je:

»O da, senzacija. Ustvarjena ko nalašč za ljudi deželne uprave.«

Ko je doktor Gale odšel, je direktor moral napeti svoje misli. Doktor Gale je odšel, ne da bi se bil z direktorjem vred veselil zveščiča. Direktor je bil pripravil v svojem trebušju salve smeha za srečanje z doktorjem Galetom ob Kacovem zveščiču — načrt je spodletel. Doktor Gale je odšel nadvse resen.

Direktor je segel po brinjevcu. On ga je pil za zabavo k smehu, ki je rad uhajal iz njegovega trebušja.

Deželna uprava - direktor se je spomnil deželne uprave, ki jo je omenil doktor Gale. Nemudoma je poslal zveščič Kacovih pisem na deželno upravo, drugega pa na ministrstvo zdravstva.

(Dalje prihodnjič)

JOŠT ZABKAR

PISMO UREDNIKU

Eppelheim, 15. decembra 1979

Spoštovani gospod urednik!

Še enkrat Vam hvala za razgovor in za vse ideje pri razgovoru letos poleti v Trstu. Kar se pa tiče mojih razgovorov z Vami, je pa pač zmeraj tako, da potem še vedno tuhtam o tem ali onem delu tega, kar sva govorila. Tako sem to pot tuhtal o vprašanju političnega zadržanja tradicionalnih strank med obema svetovnima vojnama.

O tej stvari je pač vedno težko govoriti. Med slavospevi, ki si jih javno ali privatno pojejo preostanki in dediči takratne vodilne plasti, medtem ko komunisti mahajo kar z batom, je težko najti pravo pot kritiki — in v bistvu si je nobeden tudi ne želi. Zmagovalci v revoluciji si je ne žele, če se ne strinja z njihovo; premaganci si je ne žele, ker z nostalgijo mislijo na lepe čase, kritika jih pa lahko drami.

In gotovo je bilo med obema vojnama tudi kaj dobrega. Klerikalci so skrbeli za zvišanje življenjske ravni kmeta. Uprava in šolstvo sta se v veliki meri slovenizirali. Ustanovili so univerzo v Ljubljani in SAZU. Pozitivna je bila združitev osrednje Slovenije v eno upravno enoto, v Dravsko banovino, saj je bil slovenski narod stoletja razkosan na mnoge dežele, ki so bile pod habburškimi žezlom. Med najbolj pozitivne aspekte medvojnega življenja v Sloveniji štejem tudi industrializacijo dežele, ki se je začela sicer že prej, a ki je med obema vojnama nadaljevala.

Če tako brez težav slavim, kar je bilo takrat dobrega, bi pa le s težavo podpisal sodbo, ki bi vsebovala neomejeno hvalnico tistih časov.

Tako se mi zdi, da slovenske stranke med obema vojnama niso imele pravega razmerja do demokracije.

Komunisti niso bili zanjo. Komunistični manifest je zahteval diktaturo proletariata. Diktature proletariata

pa niso razumevali sociološko, da morajo namreč državljani živeti od dela in ne od profita, ampak politično. To pa praktično pomeni, da mora vladati ena sama, to je komunistična stranka.

Liberalci tudi niso bili kdovekaj za demokracijo. K diktaturi jih je nagibalo že dejstvo, da niso mogli upati, da na svobodnih in tajnih volitvah dobe v Sloveniji kdaj absolutno večino. Kot stranka (ne kot posamezniki) so poleg tega vso bogatost liberalnega programa zreducirali na jugoslavizem. In jugoslavizem je pač bil in je možen samo z diktaturo.

Ampak tudi klerikalci niso bili neizprosni pristaši demokracije. Demokracija, za katero so se kot liberalci potegovali v habsburškem cesarstvu, se je tudi pri njih začela podirati. Mnogim klerikalcem je vedno manj šlo za demokracijo, vedno bolj pa za klerikalno nadzorstvo nad ključnimi položaji v Sloveniji in za ministrska mesta v Beogradu. Postavljeni pred alternativo, ali naj bodo za oblast ali za demokracijo, so se radi odločali za oblast. Tako je šel Anton Korošec v razne vlade pod diktaturo kralja Aleksandra in pozneje pod diktaturo kneza Pavla, pa čeprav se je med enim in drugim sedenjem na ministrskem stolčku tudi skregal s kraljem Aleksandrom in bil tudi konfiniran.

Mlajša klerikalna generacija je bila sicer še dosti razvejana, a tudi pri njej je ideja demokracije močno pešala. Na razvrednotenje demokracije so pri tem vplivale razne komponente: od iracionalizma Spenglerja do simpatij za brezstrankarsko stanovsko državo; od antipatij do vsake vrste liberalizma pa do antipatij do vsega političnega razvoja v Evropi od francoske revolucije sem. Nihče se pri tem v njihovih vrstah ni potrudil, da bi pregledal, kako nečloveško funkcionirajo države z desničarskimi diktaturami, ki jih je bilo takrat v Evropi zadosti (Italija, Španija, Nemčija, Portugalska) in ki so vse skupaj prinesle in prinašale odpravo demokracije. Simpatije za katoliško diktaturo generala Franca so v teh krogih še bolj zamorile ljubezen do demokracije.

Socialdemokrati so pa trtili svoje sile v frakcijskih bojih in v poskusih, da se vsaj nekako diferencirajo

od komunistov, kateri so se jim vsiljevali kot voditelji. Ker so se socialdemokrati imeli za elitno stranko industrijskih delavcev in ker so živeli v nekakšnem mesijanskem pričakovanju, da bo zgodovina sama od sebe, takorekoč avtomatično, pripeljala industrijskega delavca na oblast, so pač čakali na ta veliki trenutek, pri tem pa so se premalo bojevali za demokratičen režim, ki ga je vedno ogrožal jugoslovanski kralj, jugoslovanska vojska in marsikdo iz vodilnih srbskih plasti.

Ker že govorim o strankah, bi pa še pripomnil, da je bil po mojem klerikalizem med obema svetovnima vojnama negativen fenomen. Jasno se je treba pri tem najprej sporazumeti, kaj je bil slovenski klerikalizem. In mislim, da nisem zelo daleč od resnice, če klerikalizem opišem kot stranko, ki se po pravici ali po krivici sklicuje na katoliške principe in ki jo neposredno vodijo duhovniki ali pa od njih in eventualno še od hierarhije in od papeža odvisni in navdahnjeni laiki. Tako gledano, je jasno, da klerikalizem ni kakšna krščanska demokracija, ki je pač stranka, ki se tu pa tam sklicuje na krščanske principe, ki je v političnih zadevah brezpogojno demokratična, na socialno - ekonomskem področju pa novokapitalistična. Klerikalizem je torej zadržanje verske in svetne moči v enih rokah, namreč v rokah duhovnikov; krščanska demokracija pa te združitve ne pozna.

Klerikalizem je pa v prvi vrsti škodoval katoliški Cerkvi in njenim članom.

Napadi na duhovnika-politika in njegov klerikalizem so skoro nujno leteli na Cerkev in na vero. Pri maši in pri opravljanju zakramentov je bilo sicer lahko spoznati, da maše ne mašuje klerikalna stranka, da ne krščuje in birmuje klerikalna stranka. V vsakodnevni praksi, in to že pri pridiganju, je bilo pa težko razlikovati duhovnika od politika. Če je recimo klerikalni duhovnik pridigal stanovsko (korporacijsko) državo, je bilo težko vedeti, ali stvar pridiga duhovnik, ki se sklicuje na razne enciklike, ali politik, ki se poslužuje enciklik. Klerikalni duhovnik je živel namreč vedno v skušnjavi, da se posluži svoje svetne moči, da izpelje v praksi svoje verske nazore, ali pa vsaj to, kar ima za verske nazore. Na drugi

strani je živel pa v skušnjavi, da z avtoriteto vere in svojega duhovniškega ugleda podpre svoje politične nazore in pri tem odkrito in prikrito grozi s peklom vsem, ki se v političnih rečeh ne strinjajo z njim. Poleg tega je klerikalni duhovnik kaj lahko živel v ideji, da ima več ali manj od Boga dano mu nalogo, da se kot duhovnik peča s strankarsko politiko. Negativno je bilo pri vsem tem tudi to, da tak nazor ni imel in nima nobene podlage v evangeliju. Vrhu tega se je pa duhovnik - klerikalec zibal v ideji, da obvlada celo slovensko situacijo, ker ima pač v svojih rokah svetno in versko moč ter oblast. Prebujenje iz tega sna je bilo v NOB in v komunistični revoluciji kaj trdo. Stari, lepi časi so za marsikoga minili v velikem razočaranju, pri nekaterih je pa še živa želja, da bi se zopet povrnil.

Vrhu tega je bil klerikalizem še škodljiv za tiste laike, ki so se odločali za vstop v klerikalno politiko.

V katoliški Cerkvi sta že tako samo škof in duhovnik vernika prvega razreda. Laik je pri sedanji strukturi Cerkve samo vernik drugega razreda. Njegova situacija se pa v klerikalizmu še bolj poslabša. Če ima namreč duhovnik vodilno vlogo ne samo v cerkvenih, ampak tudi v svetnih, političnih zadevah, potem je laik neke vrste dorasel otrok, ki pač, zato ker je le otrok, nima popolne miselne in akcijske moči in odgovornosti. Laik je zato v klerikalizmu postavljen pod kuratelo duhovnikov. V odločilnih zadevah je brez lastne pameti, moči in volje. V odločilnih zadevah je klerikalni laik samo prenosni jermen duhovniške misli in volje. Duhovnik je v klerikalizmu fevdalec, laik pa podložnik.

Še na enem področju dvomim, da je bila politika slovenskih strank med obema svetovnima vojnama pravilna. Gre mi za jugoslovansko notranjo politiko.

Kakšen je bil namreč smisel slovenskega liberalnega in klerikalnega sodelovanja s tradicionalnimi srbskimi strankami?

Za srbsko vodilno plast je to sodelovanje gotovo imelo smisel. Hrvati so bili med obema vojnama gotovo z Jugoslavijo v ogromni večini nezadovoljni. Slovenski tradicionalni stranki sta pa s svojim sodelovanjem z

Beogradom dokazovali, da so Slovenci s kraljevsko Jugoslavijo zadovoljni. Opozicija proti kraljevski Jugoslaviji se je s tem zmanjšala. Poleg tega so bili Hrvati obkoljeni na eni strani od Srbov, na drugi strani od Slovencev. Tičali so v kleščah.

Tudi v zunanji politiki je to slovensko sodelovanje šlo v račun vodilni plasti v Beogradu. Slovenski klerikalci in liberalci so namreč s svojim sodelovanjem v Beogradu pred mednarodno publiko legitimirali politiko srbske plasti v Jugoslaviji. »Saj so Slovenci zadovoljni!« tako je srbska politična plast vedno lahko odgovorila, če je kdo kritiziral njeno politiko do Hrvatov. Slovensko sodelovanje v Beogradu je pomenilo, da je v Jugoslaviji vse lepo v redu, saj to trde poleg Srbov tudi Slovenci, Hrvati so pa tako poklicni in brezpredmetni nergači.

S tem sodelovanjem z beograjsko oblastjo smo bili tudi vsi Slovenci bolj ali manj zapleteni v srbsko-hrvaški spor v uprašnju, kje pravzaprav teče meja med Srbi in Hrvati.

Tu pa sledijo še moji drugi dvomi o smislu klerikalnega in liberalnega sodelovanja z Beogradom.

Ta spor se končno nas Slovencev ne tiče. Kaj bi se torej vmešavali v tuje spore. Zakaj bi držali s Srbi proti Hrvatom, kot so to pogosto delali klerikalci in liberalci med obema svetovnima vojnama? S Hrvati imamo že stoletja čisto jasno mejo, ki je nihče ne osporava. Razloga za kreganja s Hrvati torej ni. Kakšen smisel pa ima držati s Hrvati proti Srbom, ko vendar med nami Slovenci in Srbi, kot še med nami in Hrvati, ni nobenih nacionalnih spornih točk? V sporu za srbsko-hrvaško mejo je za nas Slovence namreč edina racionalna drža ena sama: biti nevtralni in misliti na slovenske in ne na srbsko-hrvaške reči. Naj stvar medsebojne meje rešujejo Hrvati in Srbi sami in brez nas. Oni so v tej zadevi oder, mi Slovenci smo tribuna.

Moji pomisleki o racionalnosti klerikalnega in liberalnega tabora s kraljevskim Beogradom se pa še nadaljuje. Ne dvomim, da smo pri vsem tem sodelovanju tudi kaj pridobili. Pametno je bilo gotovo priti leta 1918 iz poražene Avstrije pod okrilje zmagovite kraljevine

Srbije. Ampak, ali smo Slovenci profitirali zadosti?

Na enem področju gotovo nismo imeli nobene koristi. V širokih plasteh klerikalnega tabora in med precejšnjim številom uglednih liberalcev je bila v raznih odtenkih živa ideja in želja, da bi centralna Slovenija dobila avtonomijo. Avtonomijo so pa s sporazumom Cvetković - Maček malo pred vstopom Jugoslavije v vojno dobiti Hrvati, ki so praktično vedno stali v opoziciji. Slovenci, ki smo ali z liberalno ali s klerikalno garnituro skoro vedno sodelovali z beograjsko vlado, ki je bila pod srbskim nadzorstvom, pa avtonomije nismo dobili. Moram namreč, spoštovani gospod urednik, ugotoviti, da takratni srbski uradni krogi, na čelu katerih je bil knez Pavel, sodelovanja slovenskih klerikalcev z Beogradom niso zadosti poplačali. Trdi se sicer, da so hoteli dati kdo ve kdaj pozneje avtonomijo tudi Sloveniji, a eno je pač dati pečenko-avtonomijo, drugo je tolažiti ljudi s tem, da lahko duhajo pečenko-avtonomijo.

O smiselnosti takratnega slovenskega sodelovanja z Beogradom imam še en razlog za dvom. Ena izmed predpostavk, da bi to sodelovanje bilo smiselno, je bila pač misel, da nas Slovence jugoslovanska vojska resnično brani pred italijanskim in nemškim napadom, če bi do tega prišlo, saj smo že zadosti trpeli, ko so nam odsekali v letu 1918 in pozneje Primorsko in Koroško. Ko pa sta Italija in Nemčija Slovenijo (Jugoslavijo) leta 1941 zares napadli, ko je situacija za nas Slovence postala skrajno kritična, kaj je storila jugoslovanska vojska? Nič. Praktično ni niti pol ure branila centralne Slovenije. Jugoslovanska kraljevska vojska (osebna last kralja in srbskih generalov) gotovo ni imela velikih izgub pri obrambi Slovenije, če je kakšne resne izgube sploh imela. Kakšen smisel pa je imelo takrat slovensko sodelovanje z Beogradom, če nas glavni steber jugoslovanske države, njena vojska namreč, ni sploh nič branil?

Takratna sodelovanja s Srbi so imela pa v bistvu tudi slabe posledice za psihološko razpoloženje slovenskega človeka. Že v habsburški Avstriji so se začeli ti podložniški čuti prenašati na jugoslovanskega kralja. Kot se je v stari Avstriji mislilo, da Slovenci dobimo vse od

milega cesarja, tako se je v kraljevski Jugoslaviji začelo misliti, da Slovenci vse dobimo po milosti jugoslovanskega kralja, Beograda in srbskih vodilnih plasti. Kot se je preje po božje častil cesar, so se sedaj po božje začeli častiti dinasti in dinastije Karadžordževićev. Namesto da bi narodni voditelji stvarno upoštevali majhnost slovenskega naroda, so jo enkrat sublimirali z velikostjo habšburškega cesarstva, potem pa z velikostjo kraljevine Jugoslavije. Namesto da bi se očistili manjvrednostnih in večvrednostnih kompleksov, je slovenska vodilna plast tavalala med večvrednostnimi in manjvrednostnimi občutki, pozabila pa je na tla slovenske realnosti.

Če sem do sedaj, spoštovani gospod urednik, gledal bolj na notranjo politiko, sem pa z zadnjimi vrsticami že prešel na zunanjepolitično področje.

Ne bi pa Vam hotel zakrivati, da imam tudi tu svoje dvome o kvalificiranosti takratne slovenske vodilne plasti.

Kaj je namreč moral biti po letu 1918 glavni cilj slovenske zunanje politike? Odgovor se mi zdi popolnoma jasen: glavni cilj slovenske zunanje politike bi bila morala biti združitev Primorcev, ki so živeli pod Italijo, in Korošcev, ki so živeli pod Avstrijo in potem pod Nemčijo, s Slovenci v Jugoslaviji v skupno slovensko državo.

Leta 1941 je moralo biti praktično vsakemu človeku jasno, kako se to doseže. Jasno je, da niti Nemčija ni imela namena prostovoljno odstopiti centralni Sloveniji Koroške, niti ni imela Italija namena prostovoljno odstopiti centralni Sloveniji Primorske. Kar se torej ni moglo dobiti na miren način, je bilo treba po možnosti vzeti s silo. Zvezati se je bilo torej treba z nasprotniki italijanskih fašistov in nemških nacistov in tako z njihovo pomočjo doseči združitev Slovencev. To pa je konkretno pomenilo: zvezati se z zapadnimi demokratičnimi državami in pozneje še s Sovjetsko zvezo.

Kaj pa je namesto tega naredil dr. Kulovec, duhovnik, vodja slovenskih klerikalcev, slovenski minister v Beogradu?

Zgodovina Slovencev (str. 680) poroča, da je dr. Kulovec v tretjotku, ko je bilo v beograjskem ministrskem

svetu predloženo vprašanje, ali naj Jugoslavija pristopi k zvezi nemških nacistov in italijanskih fašistov, glasoval za to, da Jugoslavija pristopi k tej zvezi. To je pomenilo: zvezati se s tistimi, ki so pestili Primorje in Korošce.

Kulovca in podobne politike je pri tem verjetno vodila skrb za ohranitev Jugoslavije, katera bi se razbila, če bi Jugoslavija nastopila proti nacistom in fašistom, ti pa bi potem podprli Hrvate, ki bi kot dinamit raznesli Jugoslavijo. To se je potem tudi res zgodilo. Če tako gledamo, je bil Kulovec dober prerok. A vendar je le treba pripomniti, da so ti politiki v prvi vrsti skrbeli za ohranitev Jugoslavije, skrb za združitev vseh Slovencev pa je bila postranska zadeva.

Drugi politiki, ki so zagovarjali zvezo z nacisti in fašisti, so morda mislili, da bosta Nemčija in Italija zmagali vojno, in da je zatorej bolje biti na strani zmagovalcev. V večjem ali manjšem prepričanju, da je demokracija gnila in zato v vojni ne more biti zmagovalka, so se obračali na diktature in jih imeli za posebno učinkovite oblike vladanja, celo za edino možne vladavine, ki lahko v vojni izvojujejo zmage. Ob briljantnem in udarnem manevriranju nemških oklopnih divizij po Evropi so ti ljudje pozabili primerjati industrijske potenciale demokratičnih držav z industrijsko zmogljivostjo nacifašističnih držav; zabubani so namreč bili v slovenske probleme, ki so jih v glavnem imeli za kmečke probleme. Če bi pa primerjali moč enih in drugih, bi videli, da je industrijski potencial demokratičnih držav večji od potenciala nacifašističnih držav, in da bo torej zmaga verjetno na strani demokratov. Končno so tudi ti ljudje pozabili, da demokrat, ko ga držiš za grlo, navadno z vso silo udara nazaj, če le ima možnost. Niso pač poznali zgodovine od francoske in ameriške revolucije sèm.

Najbrže je pa obstajala še kategorija politikov, ki se je imela za slovenske Machiavellije. Mislili so morda, da bodo najprej držali z nacisti in fašisti, potem pa v pravem trenutku presedlali na demokratskega konja in tako vse rešili. Da je tak salto mortale peljal v smrt, to dokazuje usoda domobrancev po vojni.

Toliko za danes, drugič pa še kaj. Lepo pozdravljam.

Jošt Žabkar

BORIS PAHOR

AGAPE Z ODSOTNIMI

(Iz zapiskov)

30. januarja 1980

S Kosmačevim imenom sem se prvič srečal v študentovskih letih, ko smo se v koprskem zavodu slovenski dijaki začeli intenzivno poglobljati v slovenska književna dela. Zasedeli smo se seveda ob Prešernu, Cankarju in Župančiču, jaz s svoje strani pa še ob Ketteju, ker je bil doma nekje blizu rojstnega kraja moje matere, še bolj pa seveda, ker je bil vnesel Trst v svojo liriko. Vendar nas je usoda občestva, ki je bilo pribito na križ od Doliča do Snežnika ter od Planine do Čedaža, silila, da smo iskali potrditve našega bistva v živečih pesnikih in pisateljih, ki so izšli prav iz naše srede. Tako smo najpoprej odkrili Srečka Kosovela, ki sicer ni bil več telesno pričujoč, a smo vendar čutili, kot da je dijak med nami dijaki in hkrati simbol našega vstajenja. Tako smo se zavzeli za Preglja in ob podobi njegovega tolminskega človeka zaupali v duhovno moč primorskega življa. Prav tako so nam bile snop sončnih žarkov Gradnikove pesmi o lepih obmorskih vaseh. Bevk pa je bil bolj kot s svojimi deli pričujoč med nami s svojo osebo, saj se je njegov Čedermac pojavil v času, ko se je že napovedoval začetek konca. No, in tedaj se je ob Grudnu in Magajni pojavilo Kosmačevo ime. Magajno smo vneto prebiralali skrivaj, ker so bili njegovi *Graničarji*, posvečeni prvemu tržaškemu procesu, prepovedani. V tem času nekako se je Ciril Kosmač pojavil v »*Sodobnosti*« s spisom »Hiša št. 14«.

Te proze Kosmač po vojski ni vzel v zbirko novel, tudi je ni, kolikor vem, kje drugje uporabil. Spočel jo je namreč bil bežen stik mladostnika s tržaškim starim mestom, in v zrelih letih bi moral snov znova pregnesti, zato da bi zadostil strogemu razmerju, ki ga je imel do svojega dela. Mene pa je v času, ko je bila slovenska beseda prepovedana, prevzelo odkritje, da se je naše okolje pojavilo v publikaciji onkraj meje. Bil sem v predkatehumenski fazi pisateljske evforije, in tržaške ulice, pročelja hiš, pločniki in napušči terezijanske četrti so vsak dan bolj postajali izraziti pričevalci nad vse zgovorne zgodovine. Zato je vključitev sotesk starega mesta, kot se je prikazovalo v »Hiši št. 14«, v književno ustvarjanje v Slo-

veniji potrjevalo zavest, da kljub nasilni ločenosti ohranjamo svojo identiteto v sklopu slovenske kulture.

Tak psihološki moment je zdaj, v današnjem položaju, lahko videti izjemen, vendar tak ni bil za številne mlade slovenske ljudi v Trstu in predmestjih, ki so se šolali v italijanskih učilnicah in ki so živeli med neslovenskimi vrstniki. Samo kdor je imel srečo, da je pod nanešenimi tujimi plastmi odkril svoje pravo bistvo, se je potem znašel na poti, ki ga je vodila nazaj do izvirka.

No, zame, ki sem bil takrat že premagal bipolarnost naravnega in prevzetega, je bilo odkritje Kosmača še toliko bolj pomembno, ker je bilo njegovo ime povezano z obsojenci na tržaškem procesu ter s padlimi na bazoviški gmajni. Trgovina Bidovčevega očeta na trgu ob Rusem mostu je bila samo nekaj korakov oddaljena od vozička, na katerem je moj oče prodajal tolminsko čajno maslo; zato je bil Ferdo Bidovec, preden je postal junak, živahen fant, ki se je nemalokrat sukal ob stojnicah branjev in ob vozičkih rožaric. Bil je eden izmed nas, kot mi povezan s fontano sredi trga, s čolni v Kanalu, z golobi, ki so grulili na napuščih. S svojim prispevkom o našem mestu in s svojim bivanjem v Regina Coeli se je tako Kosmač v meni združil z Bidovcem in z Rusim mostom. Rodni kraj, zapor in književnost so tako sestavljali trinom, ki sem ga potem še sam moral potrditi nekaj let kasneje.

O Kosmaču sem potem vedel samo, da je v Franciji.

Ne vem več, kdaj sva se po vojski prvič videla, a videvala sva se večkrat na literarnih večerih, na kongresih pisateljev, vendar so bila zmeraj najbolj prisrčna neuradna srečanja. Seveda, zavljo statusa tukajšnje naše narodne skupnosti, ki je bil manj rezek kot v črnosrajčniški dobi, a še zmeraj precej negativen, je bil moj položaj v bistvu drugačen od njegovega. Res je bil ideološki perfekcionizem v povojni dobi do Kosmača nekaj časa napadalen, ker se je bil pač pred vojsko med bivanjem na zahodu »okužil«. A ko so se iztekla leta institucionaliziranega sadističnega infantilizma, se je Ciril Kosmač povzpел do eminentnega položaja elitne pisateljske osebnosti. Njegova dovršeno izdelana proza mu je s svojo motivno navezanostjo na tolminski živelj omogočala nekonfliktno sožitje v družbi, ki ga je zavljo njegovega ugleda in reprezentativnega nastopa rada imela tudi kot uradnega predstavnika slovenske kulture. Jaz pa sem bil, nasprotno, tudi v času, ko me je matica kot pisatelja sprejemala, do nje kot član narodne skupnosti, ki živi tokraj meje, zmeraj v dialektičnem razmerju.

Če naj iskreno povem, moram reči, da sem tudi Kosmaču kakor Bevku zamerjal, da nista oporekala oblastem v Sloveniji, ko so poudarjale, da se mora slovenska skupnost, živeča zunaj Slovenije, sama zavzemati za svoj nadaljnji obstoj.

Bevk je posredno na to odgovarjal, ko je že izhajal *Zaliv*, češ da bi bilo potrebno nekatere probleme obdelati v literarni obliki, ne pa v polemičnih člankih. Tako je pripominjal na Bledu, v času, ko je *Zaliv* objavljal Resovo korespondenco z njim, ki jo je urejal Marjan Breclj. S Kosmačem pa je prišlo do bolj tehtnega pogovora o tem pri njem v Portorožu v nedeljo, 17. avgusta 1969.

Imel je imeti slavnostni govor na Kalcu ob stoletnici tabora in bil je slovesno razpoložen, tako da sem v prisrčnem ozračju našel pravi ton in prave besede za svoj predlog. »Glej, Ciril,« sem mu rekel, »zdaj imaš imenitno priložnost, da se postaviš po robu teoriji, da bo narod nekoč umrl! Zakaj naj se vendar osebki, ki so se bojevali za življenje, perspektivno pripravijo na smrt? Kakšen smisel ima govoriti o stoletnici dneva, ko so se naši predniki zbrali, da zahtevajo Zedinjeno Slovenijo, če naj zdaj poudarjamo, da mora narod umreti! To noro tezo moraš ovreči, Ciril, tvoja beseda bo gotovo nekaj zalegla, navsezadnje, saj je že profesor Fran Zwitter letos marca v goriških "Srečanjih" napisal: "Tu ne pomagajo nikake blodnje o odmiranju narodov ... temveč samo trdna narodna zavest..."«

Ciril je bil, kot sem rekel, židane volje, nič se ni uprl mojemu predlogu, ravno narobe, prosil je, naj mu svoje misli napišem. Mesec časa je bilo vmes, saj je bil shod na Kalcu napovedan za prve dni septembra.

In tako sem mu natipkal tri strani misli, ki sem jih strnil v kratke, ločene odstavke. Odposlal sem mu jih 23.8.1969. V glavnem gre za spoznanja, o katerih sem večkrat pisal: o vstajenju Baskov in Bretoncev, o pomenu narodne biti, o slovenskih narodnih skupnostih, ki so ločeni od matice, o zvestobi izročilu organizatorjev taborov pred sto leti, itd.

Ko sva se videla po shodu na Kalcu, je imel pikro pripombo na račun Vide Tomšičeve: »Ko sem z govorom končal, mi je rekla: 'Govor predsednika izvršnega odbora občinske konference SZDL v Postojni bo *Delo* objavilo, tvojega pa ne!'«

In tako se je tudi zgodilo.

Vendar so 13. septembra izvlečke iz govora prinesle »Primorske novice«. In tam je v drugem delu teksta razločno poudarjenih nekaj bistvenih točk o narodnem vprašanju, nekatere misli pa je

kar scela prevzel, tako da sem bil hkrati presenečen in vesel.

Zbranim tisočem je na primer razločno rekel: »Zato res ne gre modrovati o tem, ali bodo ali ne bodo nekoč narodi izumrli — temveč moramo krepiti narodno zavest. Živimo v dobi, ko se prebujajo mali narodi, ki še nikoli niso imeli svoje samostojnosti, niti ne zrele narodne zavesti, kot so na primer Baski in Bretonci, Katalonci in Valežani. Vsem smo lahko za zgled s svojo narodno zavestjo — bolj kot s svojim opevanim standardom in skomercializiranim življenjem.«

Dodal je bil Valežane, na katere se jaz nisem spomnil, a drugo je bilo najina skupna formulacija!

Da, in takrat mi je bilo žal, da ni že poprej prišlo med nama do tako srečnih trenutkov.

Saj, ker kljub sopotništvu in funkcijam je bil Ciril Kosmač samosvoj značaj, ki ni maral strankarskih vezi, vsaj dotlej ne, ko sva se o tem menila in mi je, kot je bila njegova navada, navedel očetove besede. Ne spomnim se več tistega zlatega nauka njegovega očeta, vem samo, da mi je o njem pravil, ko mi je pripovedoval, kako je prišel k njemu po nasvet Josip Vidmar, ko je zanj napočil čas za vstop v partijo. »Ti stori, kakor veš,« mu je rekel, »jaz se bom držal pravila, ki mi ga je dal oče, ko sem odhajal z doma ...«

A glede vprašanja narodove eksistence moram še pripomniti, da je bilo gledanje Cirila Kosmača vseskozi jasno in pravilno. Ne maram namreč, da bi kdo imel ob mojih navedbah v zvezi z govorom na Kalcu vtis, kot da je Kosmač sprejel moje teze! Samo pristal je, da bi poudaril to, kar se mi je zdelo takrat nujno, saj se meni, ki živim zunaj, marsikaj v matičnem življenju prikazuje izraziteje kot človeku, ki je ujet v gosto mrežo vsakdanje slovenske in jugoslovanske stvarnosti.

O identiteti narodov sva se dolgo menila, ko se je vrnil s potovanja po Sovjetski zvezi, kamor je odšel, da porabi honorar od prevodov svojih del. Doživel je bil takó na severu kot na jugu sovjetske države postopno rusifikacijo neruskih narodov in bil je ves iz sebe, ko je pripovedoval o svojih doživetjih. Tako o tem, kako so ga domačini neke južne republike obkročili kot svojega človeka, ko so se zavedeli, da odklanja asimilatorske načrte in se zavzema za potrditev njihove samobitnosti.

Prav tako sva se znašla v ozračju skupnega soglasja dolgo pred tem, v času, ko je Edvard Kardelj na kongresu komunistične partije Italije govoril v srbo-hrvaščini. Prizadet in ogorčen, je Kosmač ob-

novil prizor, ko je Edvarda Kardelja napadel: »Čemu je bilo vendar potrebno zapostavljati slovenščino, ko pa Italijani ne razumejo ne slovenščine ne srbo-hrvaščine!« Kardelj da mu je v odgovor samo nekaj zamomljal, je rekel, meni pa je bilo zato toliko bolj všeč, da se je primorski pisatelj zavzel za slovensko dostojanstvo ob priložnosti, ko bi se marsikatera druga oseba rajši ozrla v stran in se potuhnila.

V takih trenutkih je bil bolj Ciril kot Kosmač; bil je sicer še zmeraj zgovorno vzvišen, a simpatično in mladeniško blizek.

Tak je bil ponavadi, ko se je ustvavljal v dutovski gostilni »Pri Marički« nasproti nekdanjega sanatorija.

Gostilna, ki je bila nekoč obvezna etapa za slovenske kulture in politike, ki so potovali po Primorskem, je takrat imela še star, velik štirikoten štedilnik, okoli katerega smo zvečer posedali in obnavljali dogodke iz predvojnega in vojnega časa. Jaz sem bil, odkar sem se bil vrnil z nemške preizkušnje, tam kot doma. In večkrat se je zgodilo, da se je stara, a do zadnjega gibčna in podjetna gospodinja Marica Živec pod noč vzpela v prvo nadstropje, stopila po hodniku, da so se rahlo oglasile vegaste deske, mehko potrkala na vrata in mi šepnila, da je Kosmač vprašal po meni.

Tako sva potem sedela ob mogočnem štedilniku, se zdaj resno zdaj šaljivo menila ob gospodinji, ki je poznala pol sveta in bila na tekočem takó o najboljšem pridelovalcu terana kakor o zadnji novi knjigi.

In ko je zdaj prišla vest o njegovem odhodu, sem ga zagledal prav tam, v tistem zapečku stare kuhinje, ki ji okno škriplje ob burjinih sunkih, medtem ko je Živčeva Marica, sedemdesetletna po letih, a mlada po duhu, zagledana v primorska pisatelja in ne ve, kako bi ju počastila, ko pa sta v njenem domu viden dokaz avtentičnosti naše biti. Srečna je in srečno nemirna, njena razvnetost pa odseva s Kosmačevih potez, saj je v svojem pravem elementu, ker ga obkroža ozračje tiste bistre in razgledane kmečke kulture, ki je bistvo njegovega čutenja in vir njegovega ustvarjanja.

31. januarja 1980

Poslušal sem pogovore, ki jih je imel Boris Gombač z dr. Lavom Čermeljem in ki jih je oddajala tržaška radijska postaja. Pri tem sem občudoval devetdesetletnika, kateremu sicer govornik organ ni bil več docela poslušen, kako odločno se je izogibal vsem poskusom spraševalca, da bi njegovo nazorsko usmerjenost neko-

liko preoblikoval. Že iz njegovega očeta je nekajkrat skušal narediti socialističnega, čemur pa je Čermelj vljudno, a ponovno ugovarjal.

Prav gotovo je razumljivo, kako bi bilo tudi skromno priznanje takó pomembnega človeka o njegovem prvenstvenem socialističnem izročilu koristen dobitek za družbo, v kateri so pravzaprav sinovi buržoaznih liberalcev postali elitni voditelji proletariata! Vendar bi bilo želeti, da bi nam razni gorečneži ob takih primerih prizanesli, saj so tovrstni poskusi trpek dokaz, kako malo se znamo vzdigniti s tradicionalno malenkostne ravni.

Ker Čermelj spada vendar v tisto kategorijo pomembnih primorskih mož, katerim se moramo zahvaliti, če naša skupnost na teh tleh kljub vsemu tako trdoživo kljubuje nezavidljivi usodi. A če naj opustim omembo njegovih organizacijskih zaslug, bi predvsem poudaril smisel, ki ga je Lavo Čermelj imel za to, da v času med obema svetovnjima vojskama svetu prikaže položaj odrezane Primorske.

Pri pregledu tedanjih posegov nam v prid na mednarodni ravni pridejo seveda v poštev tudi druga imena. Na prvem mestu sta vsekakor Vilfan in Besednjak. Vendar je bila knjiga Lava Čermelja otipljiv dokument, ki je tujim diplomatom ostajal na delovnih pultih kot priča, ki je ni bilo mogoče zatajiti z lahko vestjo.

Life and Death Struggle of a National Minority - The Yugoslav in Italy. Datum izida: 1936.

La minorité Slave en Italie - Les Slovènes et les Croates de la Marche Julienne. Datum izida: 1938.

1965. To pa je datum, ko je slovenski narod, po tridesetih letih, dobil v slovenskem jeziku Čermeljev prikaz položaja Slovencev in Hrvatov v italijanski državi po letu osemnajstem!

O zrelosti državniškega čuta naše osrednje oblasti in slovenske matične javnosti na splošno je pri tem menda odveč vsaka pripomba. Zadostuje ugotovitev, da je Čermelj spadal v trojico »nacionalistov« (Ude, Rejec, Čermelj), ki so celó morali iz »Instituta za narodnostna vprašanja«, da so tista mesta lahko zasedli ljudje, ki so narodno problematiko presojali na podlagi marksističnih kriterijev oziroma v soglasju z dnevnim političnim kurzom.

No, zadnja leta, ko sta takó narodna skupnost pri nas kakor tista na Koroškem razločno potrdili, da se ne mislita vdati v vlogo krogličnih ležajev v mašineriji »dobrih sosedskih odnosov«, je matično ozračje postalo vsaj formalno nekoliko manj indiferentno. In tako so tudi Čermeljevi spisi prišli nekoliko bolj do veljave.

Mojih osebnih stikov z Lavom Čermeljem ni bilo veliko, a so

bili uglaseni na tisto temeljno struno, ki zazveni samo takrat, ko se srečajo ljudje, katere družijo podobne preizkušnje. Pogovorila sva se v njegovem študiju v Dvoržakovi ulici, pa tudi v družbi z Rejcem in Golouhom. A skoraj bi rekel, da imam za bolj pomembna, kot so bila ta prisrčna srečanja, pisma, s katerimi mi je potrjeval, da je v mojih spisih kljub razločku v letih zasledil isto doživljanje preteklih dogodkov, kakršno je bilo njegovo. Ta zavest, da se je v moje ozračje vživel človek, ki je bil aktivno udeležen v boju naše skupnosti, medtem ko sem bil jaz v tistem času osnovnošolski učenec, mi je namreč zagotavljala, da sem na pravi poti.

Seveda sem si bil, in sem si tudi sedaj, na jasnem, da bi bilo potrebno predvojno dogajanje pri nas strniti v mogočen roman. »Parnik trobi nji« je, mislim, veljaven poskus, vendar bi bilo nujno vso stvar zagrabiti tudi drugače. Kakor je videti, se o tem delu s Čermeljem nisva menila, čeprav se je o »Parniku« precej govorilo, saj je bil Cenetu Vipotniku zelo pri srcu, tako da ga je izdal v zbirki »Bela krizantema« in knjigi napisal spremno besedo. No, morebiti pa mi je Čermeljev odziv šel iz spomina.

Vsekakor je hitro pristal na predlog, da bi pripravil uvod za antologijo moje kratke proze z motiviko, nanašajočo se na fašistično dobo. Na vabilo Ivana Bratka, naj bi mu dal tekst za Državno založbo, sem se odzval takó, da sem zagovarjal izid knjige, katero bi lahko profesorji slovenščine uporabljali za prikazovanje bližnje preteklosti Primorske. Poleg novel in črtic naj bi prišli v zbirko odlomki drugih mojih del, tako da bi mladi ljudje dobili nekakšno zaokroženo podobo dobe.

Antologiji sem dal naslov *Grmada v pristanu*, izšla je 1972. leta. In čeprav je ni založba nikdar nikjer omenila in sploh ne vem, ali je prišla dijakom v roke, vendar mislim nanjo z zadoščenjem, ker jo spremlja uvodna beseda izpod peresa moža, ki je magistralen publicist naše primorske usode.

Ko sem mu čestital za devetdesetletnico, sem mu zagotavljal, da bo med primorskimi ljudmi zmeraj deležen priznanja, ki ga njegovo življenjsko delo zasluži. Zdaj, ko je za Rejcem tudi on odšel, pa nisem tako prepričan, da bo ljudstvo znalo pravilno vrednotiti doprinos teh mož za naš obstoj. Ob današnji praksi, ko slovenski forumi dodeljujejo priznanja samo z levo roko, se lahko zgodi, da bodo ljudje cenili le lavreate upravljalcev sistema. Še hujše zlo pa nas bo doletelo v prihodnosti, če bodo metode novih skrbnikov slovenske družbe še naprej onemogočale klitje in rast takih osebnosti,

kakršne so bili možje, ki so posebljali našo narodno skupnost.

25. februarja

Koroška žaluje za dr. Francem Sušnikom.

Moj zapis o tem nenavadnem možu bo nujno skromen, ker sva si zavoljo razkosanega sodobnega življenja samo nekajkrat stisnila roko. Pravzaprav se mi je prvi on približal na nadaljavo, ko je poleti 1964. leta predlagal kulturnemu uredniku *Dela*, naj za njim jaz odgovarjam v rubriki »Žeblice«. Takrat je po njegovi zaslugi prvič prišlo do mojega neposrednega stika s širšo slovensko javnostjo onkraj mejnih kamnov. Tisti moji odgovori so namreč približali tržaško obalo kontinentalni Sloveniji tako, da me je celó Kocbek presenetil z veselo razburjenim pismom.

Mogoče sva se s Sušnikom srečala že poprej, a zavestno, to se pravi, tako da sem vedel o pomenu, ki ga je imela njegova oseba, sem ga pozdravil, ko smo imeli v Študijski knjižnici na Ravnah srečanje o slovenstvu.

Bil je pravi kraj za tisto temo, in ob pravem mecenu!

Bil je prav gotovo eden izmed bolj pomembnih shodov, kjer smo se tako imenovani »nacionalisti« spoprijeli tako s predstavniki uradne linije, kot tudi z apologeti »avantgarde«. Uvodni referat je imel Edvard Kocbek, bili pa so tam še Bogo Grafenauer, Lojze Ude in še drugi, ki se mi zdaj njihovi obrazi nočejo prikazati. Veliko mladih pa je pripeljal Drago Jančar, ki se je takrat zavzemal za bolj dostojno razmerje matice do naših narodnih skupnosti v Italiji in v Avstriji.

Sušnik je bil postaven pater familias, ki s svojo zbrano in modro bližino jamči za pravilen razvoj občestvenega življenja. Zakaj ob njem si res imel občutek, da si v bližini opolnomogočenega nosilca narodovega duha, obdarjenega s posebno karizmo.

Bil je vnet bralec »Zaliva«, ki ga je njegova Študijska knjižnica redno dobivala kot poklon. Zavoljo revije pa je tudi tega, za slovensko kulturo na Koroškem nadvse zaslužnega moža, šel šikanirat kurir notranje uprave; takó da me danes ob odhodu te ponosne osebnosti obhaja še bolj rezek občutek nemoči ob izvotljenosti, ki je zajela slovenski svet.

14. marca

Prometna nesreča na Krasu je bila usodna za Nevenko.

Tako se je podoba blage deklice s svetlo dobroto v velikih očeh zdaj vrnila iz predvojnega desetletja v te naše poplitive dni. Zakaj v hudih časih smo se kljub vsemu znali lotiti naporov in za prek, se spoprijeti s tujstvom, se skušali prebiti do odkritja svoje avtentičnosti. Zdaj te graditvene vneme v mladem človeku ni opaziti, pomehkužilo ga je udobje, razosebil ga je miselni obrazec, ki se mu ponuja kot vseobsegajoče odrešitveno razodetje.

V črnih dneh naše mladosti pa smo bili kljub popolnemu ubožtvu bogati, ker smo potrebne življenjske prvine srkali z nemih potez naših ljudi, z resnih pročelij kmečkih domov, s starodavne zarotniške naklonjenosti kraške gmajne. Zelo poredkoma se nam je posrečilo, da smo nabrane spojine prehlapili in prelili v pesem, ki je bila takrat edini lek za travmatizirane duše. Bolj zaupno in zato bolj obvezujoče je bilo doživetje, ko smo drug drugega potrjevali v ožjem krogu. Takrat smo vedeli, da se bo potreba po svobodi, ki se je bila v naših prsih nabrala kot tok visoke napetosti, nekoč sprostila in se razdivjala kot burja.

Taka intimna zbranost se nam je v zadnjih predvojnih letih posrečila pri Bedgarjevih v Koprivi, kjer nam je bila Nevenka z žlahtnostjo v pogledu in z začudenjem v naglasu podoba mladenke, ki nam s svojo milino in živahnostjo daje čutiti pristno bistvo ženskosti našega rodu. Bilo je, kakor da nam s svojo bližino potrjuje resnico neusahlega trajanja vrednot, ki so bile uradno odpisane. Ti skoki iz ujetosti pa so dobivali še čisto svojstven, prešeren prizvok, ko je nevisoka deklica objela veliko harmoniko, da so prostore velike domačije zajeli zvoki prepovedanega motiva.

Prav te dni mi je po čudnem naključju prišla v roke dopisnica, na kateri me prosi, naj ji odpošljem v Koprivo harmoniko, ki je bila ostala v Trstu. Nič ne vem, zakaj je bil instrument tukaj ob morju tistega decembra 1939. leta; a na ti dopisnici, ki mi je edina ostala od vse Nevenkine korespondence po obisku slovenskih soldatov v nemški uniformi januarja 1944, je nekaj vrstic, ki se nanašajo na moje takratno čustveno razpoloženje do nje, prisrčne kraške vile.

V afriški kroniki *Nomadi brez oaze* omenjam ta svoja »romanja« na Kras in ponovne izjalovljene poskuse, da bi se izpovedal. Tam, na peščenih libijskih tleh, je namreč z vso močjo oživel mik gostoljubnega doma, kjer mi je nezaupanje vase sproti kazilo tisto izjemno ozračje.

O, Nevenka je seveda vedela, kako mi je, zato me je v tolažbo obdarjala s prisrčnostjo in tovariško naklonjenostjo. Takó z radodar-

nim poročanjem o dogodkih doma, ko so njena pisma prihajala pod šotor na arabskih dunah, kakor kasneje, ko sem se, še zmeraj v vojaški obleki, na njenih skriptih pripravljaj za izpite na padovanski univerzi.

Nevenka, žlahten spoj prijaznosti in dobrote.

Videla sva se še po kapitulaciji Italije, v pozni jeseni 1943. leta. Takrat me je vabila v neki mladinski odbor, ki se je pravkar snoval v osvobodilnem gibanju na Tržaškem. Ker sem se bil že poprej po svoje odločil za ilegalo, sem odklonil in jo tako nehote razočaral; bila je celo rahlo nejevoljna, kot da je glede na najino tovarištvo zatrdno računala na moje sodelovanje.

Saj, bil je nekoliko hladen razhod, a potem sva bila oba deležna iste usode, ko sva na Nemškem morala skusiti, do kakšne monstrozne stopnje se lahko razvije človeška uničevalska strast.

No, ko sva se po vojski znašla skupaj v zbornici srednje šole pri Svetem Jakobu, sem z veseljem ugotovil, da je kljub tetovirani številki na levi lakti njena prisrčnost ostala nedotaknjena. Smrtni dih ni bil posnel smehljaja z njenih potez.

Potem se najini poti nista več srečali.

A ko sem pred leti v *Zatemnitvi* obnavljal ozračje preteklih dni, sem Nevenki posvetil nekaj strani. Ne vem, če jih je brala, ker moje knjige nimajo vizuma za prehod čez mejo; menim pa, da tiste vrstice, v katerih govorim o dekletu, ob katerem smo verjeli v plemenite prvine našega duha, dostojno izražajo naše tedanje počutje.

Polagam jih na njeno gomilo namesto rož, ki mi ni bilo dano, da bi ji jih ponesel.

15. aprila

Tudi Franček Križnik je moral vzeti slovo.

In požel ga je promet. Tako kot Camusa, kot Grüna.

Vest o nesreči me je zatekla na postaji v Perugii. Ker vlaka še ni bilo, se je Živki zahotelo, da bi slišala sinov glas; a čudovita povezava, ki jo omogočajo teleseleksijski avtomati, tokrat ni bila vir zadovoljstva zavoljo hipnega premagovanja razdalj. Saj je bila prav tehnika spet soodgovorna pri nesmiselnem zatrtju človeškega bitja. Bilo mi je naenkrat, kot da so me sredi hude ure zasačili pri brezskrbni zabavi. In etruščanski obok v mestnem obzidju Perugie, Assisi in Giottove freske, okraste umbrijske vasi — vse je postalo nezanimivo okolje, kulturni spomeniki pa brez sporočila, saj so se brez priprave pomaknili v preteklost in me zapuščali na obsončenem

peronu kot popotnika, ki mu lepota ni več spodbudna spremljevalka.

Najpoprej sem ob omembi avtomobilskega trčenja pomislil na Panagulisa, na karambol, ki ga povzroči sunek piratskega vozila; naslednji trenutek pa me je prevzela samo zavest izgube, občutek praznine.

Za to praznino, ki me je kot nekaj realnega, kot stvarna pričujočnost spremljala ves čas, ko je vlak vozil proti Rimu, in ki jo kljub vsakodnevni zaposlenosti in spreminjanju vtisov čutim tudi zdaj, tukaj ob morju, skušam najti pravi smisel, a se mi dosledna opredelitev nikakor ne posreči.

Ne gre namreč samo za dokončen odhod dragega človeka; takih izgub nisem doživel malo, a vendar je bil vakuum, ki so ga odhajajoči pustili za sabo, drugačen. Morebiti je prodril globlje, vendar ga ni spremljalo ozračje usodnosti. Zdaj pa.

To, da je bil Križnik duhovnik, mi v tem primeru ničesar ne rešuje. Že več desetletij je, kar ni prišlo med kakim slovenskim duhovnikom in mano dlje kot do prisrčnega pogovora. Do tistih, ki so me odkrili komaj ta zadnja leta, pa sem sploh rezerviran. Ne, Križnika sem sprejel kot razgledanega kulturnika, kot strastnega znanstvenika. Njegova mašniška nadstavba, če naj jo tako imenujem z nelepim izrazom, ni igrala pri najinem poznanstvu kake posebne vloge.

In vendar.

Vendar mi je izredno imponiralo to, da je bilo njegovo gledanje na dogajanje v medvojnem času takó nekompromisno kritično. Negativno razmerje do dejanj ustanove, tabora, stranke, kateri človek pripada, je namreč ena izmed najtežjih odločitev, in to ne glede na to, če mora prekršitelj plačati osebni davek za svoj odklon.

Da, z duhovnikom Križnikom je bil dialog ne samo mogoč, ampak tudi ploden. Ni se namreč umikal pred raziskavo, ni se mu mudilo, to se pravi: ni nanagloma tvoje teze priznal, zato da bi jo potem mogel zasuti z rešto ugovorov.

Znal je tehtati, razporejati.

Njegovi protiargumenti niso mojih zanikali, ampak jih poglobljali. Tako sva bila oba ustvarjalna.

Zato ob vsakršnem srečanju nisem imel občutka jalovosti in nemoči, pač pa zavest, danes poredkoma doživeto zavest, o smislu nekega preverjanja.

Kakor tisto popoldne, ko je prišel na obisk z Alojzom Rebulo in Antonom Stresom, in smo sedeli ob velikem oknu, pod katerim se

je drevje in cvetje spuščalo vse dol do trepetave morske svetlobe. Pogovor se je sprožil ob mojih pripombah, s katerimi sem se odzival Javorškovemu pisanju v »Nevarnih razmerjih«. Z Rebulo sva že poprej stvar predebatirala; ker ni šlo za teološko ali filozofsko vprašanje, je bil Stres v glavnem poslušalec; tako sva se pravzaprav s Križnikom menila v dvoje. Križnik se je sicer strinjal z mojo trditvijo, da je bil Kocbekov odklon razločen že v prvih povojnih letih, terjal pa je zdaj od njega razločno kirurško potezo, s katero naj bi post factum opredelil svoje razmerje do komunizma. K temu sem pripomnil, da je potrebno na problem gledati psihološko. Za Edvarda Kocbeka je bilo doživetje »tovarišije« dokončna duhovna preosnova, prava spreobrnitev. Še več, lahko jo primerjamo s konubijem, v katerem se sprejemljiva pesniška narava združi z moškim aktivnim principom. Zanj so bili namreč komunisti nosilci tega principa v slovenski zgodovini. Seveda lahko rečemo, da nam ta himen ni pogodu, da tako iracionalno spojitev odklanjamo; vendar ne moremo mimo dejstev. Kdor se poglubi v »Tovarišijo« in v »Listino«, lahko brez težave ugotovi, kako eksistencialno je Kocbek spojen z revolucijo, o kateri verjame, da bo iz nje izšlo čisto novo, prerajeno slovensko občestvo. Zdaj lahko rečemo, da je bila njegova zagledanost pesniški privid, ker je Kocbek v komunistične voditelje projiciral svoje plemenito, aristokratsko privzdignjeno razpoloženje, pri tem pa precéj spregledoval njihove uzurpirajoče metode. Poleg vsega ga je lirična substanca njegovega duhovnega sveta navdajala z vero, da se mu bo, njemu, s kakovostjo in silovitostjo njegove misli, posrečilo prevrat sublimirati. No, in kljub vsemu, kar je doživel v povojnih letih, ta priraslost na odrešujočo »tovarišijo« še zmeraj traja, ker je postala enkrat za vselej njegova druga narava, je konsubstancialna z njegovim najglobljim bistvom.

Križnik je na to sicer vztrajal, da je tak iracionalizem samomoren, obenem pa je priznaval, da je moja diagnoza bolj pravična, ker ne vidi v Kocbeku navadnega političnega akterja, kar ni v bistvu nikdar bil, ampak vidca, ki ni vezan na čas in prostor.

Do takih medsebojnih privolitev v gledanje drugega je v pogovoru s Križnikom prišlo naravno, samo po sebi, tako da se je ustvarjalo ozračje komunikativne simpatije. Takó pred leti, ko sem mu preskrbel italijanski prevod knjige Michaela Confina o *Revolucionarjevem katekizmu*, o ti magni charti, po kateri se ravnaajo komunisti od Nečajeva in Lenina do danes. Takó nekaj časa zatem, ko se je ob izidu Salvijeve knjige *Patria e matria* razživela diskusija o ne-

sprejemljivem razmerju marksistov do narodnega vprašanja. S svoje strani sem obžaloval, da nimamo slovenskega, znanstveno neoporečnega, teksta, ki bi kritično obravnaval pristop privržencev razrednega boja in internacionalizma k vprašanju narodove identitete. Križnik mi je tedaj zatrdil, da ima že zbranih nekaj del in da se bo téme prav gotovo lotil.

Doživeto je bilo srečanje v Beli Peči, kamor so naju povabili, njega, da bi mladim govoril o vlogi Cerkve v slovenski zgodovini, mene pa, da bi prikazal pomen nove potrditve posameznih občestev v današnjem svetu.

In moj sprehod po evropskih deželah, kjer sem bil osebno priča vzniku na pol zatrtih skupnosti, kar je bil najboljši dokaz upora tako kapitalističnemu kakor marksističnemu internacionalizmu, se je lepo dopolnjeval s Križnikovimi sekvencami, ki so osvetljevale vpliv krščanstva v daljni in bližji preteklosti. In kakor nisem jaz pri govoru o narodovem osebku brenkal na obrabljeno čustveno struno, tako ni pel on nekritične hvale Cerkvi. Takó se je ustvarilo ozračje, v katerem se je dialog med nama in mladimi ter neposredno med nama razpredal dolgo v noč.

Med mojim dopoldanskim in njegovim večernim pogovorom z mladimi pa se je popoldne posrečil izlet k Belopeškemu jezeru, kjer so nam sončni prameni kljub septembru pripravili privid počitniškega razpoloženja. Oblaki so se trgali, dežni kanci pa so na jezerski površini skušali, ne da bi se jim posrečilo, zbrisati zlate sončne pege.

Mangart se je skrival v oblakih, kot da z nami žaluje za študentom Petrom, ki je za zmeraj zadremal pod njegovim vrhom in ga takó ni bilo kot druga leta z dekleti in fanti.

Franček Križnik pa se je, uren kot vsekdar, zadenjsko oddaljeval od naše mizice, prislanjal fotografski aparat k licu in iskal pravi kót, da bi jezero prililo nekaj srebrne vode v našo razigrano družčino.

Ti trenutki podarjenega tovarištva so me spodbudili, da sem predlagal še kratek obisk Rabeljskega jezera. Bil je vzgib tiste posebne vrste nesramnosti, ki se ti porodi ob nepričakovanem doživetju, tako da postaneš nenadzorovano prešeren. A ni bilo samo to. Ko sem bil avgusta na Višu, sem se med vožnjo mimo Rabeljskega jezera zamislil ob njegovi zbrani osamljenosti; zdaj se mi je zahotelo, da bi bila tistega odmaknjenega čara deležna tudi prijateljska družba.

Tako sta vozili pristali na zapuščenem bregu, mi pa smo se kakor zaljubljeni pionirji, ki si izbirajo zemljišče za novo domačijo, spustili do prodnih kamnov, se anarhično razkropili vsak sebi, da bi odsev vrhov vsakemu posebej neposredno spregovoril.

In Križnik nas je spet vedro lovil v svojo lečo, a mu ni uspelo, da bi nas zbral; bili smo pač neučakani meščani, ki sredi narave izgubijo glave in krožijo kakor omotičeni.

Taki smo bili tudi med vožnjo nazaj; tokrat tudi Križnik, ki je tako izzival ovinke, da sem mu kot dolgoletni voznik pripomnil, kako mora človek krotiti svojo temperamentnost na tako kačastih cestah. Smehljaj se je, kar pa ni vplivalo prav nič pomirjevalno.

Pa še en nasvet mi je ušel, naslednje jutro, med zajtrkom. Naj krona svoje študije z doktoratom, sem rekel, ker človek nikoli ne ve, kdaj mu lahko taka listina prav pride. Zdaj pa si mislim, da je prav doktorat dal Parki priložnost, da je pretrgala njegovo nit.

Potem mi je poslal fotografije z jezerskimi motivi.

Zatem je prišel na obisk, a mene ni bilo, ker je bil takrat v Trstu znanstvenik Guy Héraud, pa sem porabil priložnost, da sem ga popeljal na ogled kraških vasi. Križnik je pustil zame *Brate Karamazove* v izdaji »Sto romanov«. Ker sva se bila menila o Pirjevčevem uvodu in sem izrazil misel, da bi bilo zanimivo preučiti pot, ki jo je Pirjevec prehodil od časa, ko je bil med vojsko avtor »levih ekscesov«, kakor revolucionarni besednjak označuje krvavo obračunavanje, do eseja o ruskem bogoiskateljstvu. Prisluhnil je moji pripombi in se je spomnil s prijateljsko potezo, za katero se mu nisem utegnil oddolžiti.

Zatem so prišle vesti o bednem podvigu vsemogočne oblasti, ki dá ob prestopu meje preiskati in sezuti intelektualca, ki igra z odkritimi kartami, a ga prav zavoljo te značajske premočrtnosti imajo še bolj na piki.

Zatem je prišla vest o preiskavi na domu in o grožnji, da ga bodo, če ne neha, dali pod ključ, a da mu tedaj ne bo pomagala nobena *Amnesty international*.

Pa ni šlo za nikakršnega klerikalca, ki bi ga bilo potrebno ukrotiti, ker je stegoval svoje grabežljive prste po oblastniškem krmilu! Križnik je s klerikalizmom obračunal že kot študent, ko je pisal v *Zasnovе*; če pa je v čem prešel meje spodobne kritičnosti, je bilo prav v odklonu posiljevanja vesti v družbi, ki se proglašajo za nasprotnico mračnjaštva.

O, prav gotovo, da je nevarnost, ki jo ob takih osebnostih, ka-

kršna je bila Križnikova, oblast začuti, realna. Vendar premise za krščansko renesanco na Slovenskem postavlja prav nepropustni sistem, ki vsiljuje državljanu pripravljene formule odrešenja. Bral sem vse spise, ki so izšli v času Rodetove in Križnikove itd. afere, in mirne duše lahko rečem, da ni v njih ne duha ne sluha o kakem klerikalizmu. Tudi odklonilna ocena neke šolske knjige ni klerikalističen podvig, čeprav jo napiše teolog, ampak izraz krščanskega pogleda na svet. Pač pa drži, da take nalepke o klerikalnem značaju nekega spisa, nekega govora, nekega stališča uporabljajo nosilci oblasti takrat, ko hočejo pred javnostjo očrniti osebe, ki so se predrznile oporekati institucionaliziranemu pranju možganov.

No, in zdaj, ko sem ob tem zapisu skušal razbrati, zakaj doživljam izgubo Križnika kot občutek usodne praznine, se mi zdi, da sem otipal poglavitno jedro te trpke zavesti.

Sistem, ki odloča o podobi ali boljše nepodobi sedanjega slovenskega človeka, ne zavrača samo očitnih sovražnikov, emigrantov, na primer, ali odkritih zagovornikov večstrankarske družbene ureditve, ampak grobo odklanja sleherni odmik od uradne šablone, naj to počnejo avantgardne »Perspektive« ali tradicionalni »Prostor in čas«, naj esej napiše Pučnik ali Blažič ali teolog Rode. Takó da brez pretiravanja, pač pa čisto trezno in stvarno lahko danes ugotovljamo, kar sem že enkrat napisal, da ni izza razsvetljenstva sèm nobena oblast na Slovenskem takó vklenjala duha, kot si to dovoljuje sedanja.

Zato ima tragična smrt mladega razumnika, ki je bil v katoliškem taboru zagovornik dialoga in strpne širine, pridih brezizhodnosti. S takimi odhodi se namreč oži število redkih osebnosti, ki bi pripomogle, da bi naš jutrišnji dan ne bil takó omejen z desne, kakor je bil nekoč, in bi morebiti vplivale na razvoj takó, da bi bilo tudi z leve manj zadržanosti, ko je je zdaj.

Usodna pa je taka izguba tudi zato, ker nam naključje pomaga uničevati to, česar nam še niso utegnile onesposobiti nove zgodovinske napake.

Zanj, ki je kljub vsi radoživosti pričakoval dopolnitev zemeljskega v transcenci, ta umik morebiti pomeni razrešitev vseh neznank. V meni pa izguba bistrega, prožnega in prisrčnega sogovornika pogloblja občutek praznine, ki diha od konformistične in brezbarvne slovenske družbe.

Ta pomlad zares noče poklanjati nove rasti brezplačno; kar naprej zahteva težke odkupnine.

Utihnil je tudi Slavko Tuta.

Moji stiki z njim niso bili pogosti, a zmeraj živahni. Po navadi sva se kje nenačrtno srečala, zašla v pogovor o nenapisani preteklosti, se zmenila za prispevek, določila datum. In če kdo, potem se je Tuta domenjenega roka natanko držal.

In potrebno je reči, da je bilo — in seveda tudi bo — ob uboštvu naših spominskih tekstov Tutovo pisanje nadvse dragoceno. Ko pa pravim *naših*, mislim na zapise ljudi, ki so se uprli genocidnemu predvojnemu načrtu predvsem kot zagovorniki narodovega osebka in branitelji njegove prostosti. Te može uniformirano slovensko marksistično izrazoslovje zdaj oznamenjuje kot nacionaliste; gre za oznako, ki je dolgo po koncu vojske pri nas veljala toliko kot sramotilni znak na oblačilu judovskega človeka za časa nacizma. Zavaljo svoje karakteristike so po »osvoboditvi« končali za rešetkami osebnosti kot dr. Milan Starc, dr. Slavko Tuta, medtem ko je dr. Jožeta Deklevo reševal oče njegove žene, general Jaka Avšič. Dr. Frane Tončič pa se je takrat rešil takó, da je ušel skozi okno svojega stanovanja v ulici Ruggero Manna, kot mi je sam pravil, in telefoniral na višjo inštanco, da bi se zanimal, kaj tak lov vendar pomeni.

Tutovo »praznovanje« konca vojske v ječi je Jože Koren v *Primorskem dnevniku* 1.3.1980 prestiliziral v »krajše bivanje v Ljubljani«! (Pri tem mora človek vendar priznati Josipu Vidmarju nekoliko drugačen pristop, ko omenja politično krivico, ki jo je doživel po vojski Ciril Kosmač, tako da potem sedem let ni objavljaj.)

Zadnja leta pa so pri nas, ker je to taktično bolj koristno, iz predvojnih nacionalistov naredili antifašiste (kar so Bidovec in vsi drugi že od samega začetka bili!) in revolucionarje. Temu izrazu se je prav Tuta odločno uprl v svojem zadnjem, nedokončanem prispevku v *Zalivu* (julij 1979). Tam je na straneh 29-31 razločno odklonil ponarejevalno manijo današnjih matičnih zgodovino piscev.

Nacionalno orientirana mladina pred vojsko pri nas, pravi Tuta, ni bila revolucionarna, kot je to veljalo za anarhiste, komuniste, socialiste itd. »Mi nismo nikoli sprejeli revolucionarnih vidikov zgoraj omenjenih antifašistov. Nam ni šlo za politični preobrat v Italiji, nam ni šlo za spremembo političnega sistema, kot so slovenski komunisti skupaj z italijanskimi zahtevali v sklopu obstoječih meja.

Nam je šlo za premik krivične meje. To pa se tudi pri nas imenuje iredentizem.«

To poudarjanje vsenarnodnega značaja slovenskega upornega duha med obema vojskama na Primorskem je zelo reliefno prišlo do izraza v nizu pogovorov s Slavkom Tuto, ki jih je oddajala tržaška radijska postaja. Njegove sprotne korekture popačenih tolmačenj polpreteklega časa so poleg njegovih spisov prav gotovo izjemen prispevek za izpopolnitev podobe naše tukajšnje zgodovine.

Prav zato pa pristop Slavka Tute k socialistom, ki ga takó poudarja člankar v dnevniku, v ničemer ne spreminja osnovnih potez njegove osebnosti. Zavoljo svoje iskrene zavzetosti za socialni napredek Tuta ni, kakor je zdaj splošna metoda naših strankarsko opredeljenih levičarjev, zamolčeval prvenstvenih zaslug naših narodno prebujenih prednikov za razvejanost slovenskega političnega in kulturnega življenja na primorskih tleh. Tutov socializem je zato samo dopolnitev narodnega s socialnim, nikakor pa ne uporaba narodnega za potrditev razrednega boja! Tutov socializem je imel za podlago pluralizem, tisti pluralizem, katerega je izpričal z vsem svojim delovanjem.

Videla sva se v Sosljanu, ko je bil ves razvnet ob uspehu slovesnega poimenovanja šole po Štreklju. Takrat so mu prijatelji čestitali za organizacijo te prireditve, obenem pa tudi za spis o »Nastopu primorske mladine v letih 1926-27«, ki je bil pravkar izšel v *Zalivu*. Tako je bil tisti popoldan zanj dvakrat prazniški; sredi množice, ki je vršala vse naokoli, pa je predvsem doživljal uresničitev daljnih mladeniških sanj o uveljavitvi občestva in bil vsestransko zgovoren.

Potem sva se pozdravila na dvorišču devinskega gradu, ko je ponatis Alasijevega slovarja doživel takó nenavadno predstavitev, kakršne je bila deležna malokatera slovenska knjiga. Kljub postranskemu pomenu, ki ga danes pripisujemo kraljem in princem, je namreč imela poseben prizvok okolnost, da je slovesnosti predsedoval naslednik tistega grofa, ki je pred malo manj kot štiristo leti dal pobudo za sestavo slovensko-italijanskega slovarja.

Tuta je bil tudi zato, ker je bila slovesnost čisto blizu njegove sesljsanske domačije, židane volje, kot vsi, ki smo se ob grajskih zidovih nekako otopljivo zavedali, da smo skozi stoletja kljub vsemu zgodovino nekoliko zasukali tudi sebi v prid. Dobro razpoloženje me je spodbudilo, da sem se zavzel za prispevek za revijo, za nadaljevanje spisa o predvojni mladini. Takrat pa me je nepričakovano pri-

jel zavoljo nekaterih jezikovnih opilkov v objavljenem tekstu.

Takó sva se pravzaprav nekoliko neslovesno razšla. In tudi je potem odklonil, da bi mi napisal oceno Kermaunerjeve postumne knjige o tržaških dogodkih 1918. leta; a to verjetno, ker se mu ni dalo preklati se z namišljenimi tezami.

Zdaj, ko sem pričakoval, da se odzove pismu Tatjane Rejec, pa se je poslovil. In se mi naenkrat zdi, kakor da je kljub dobri volji, ki jo je kazal, nekoliko tudi slutil to zasedo, zakaj zadnja leta se je s pravo strastnostjo odpravljaj na pot, tako da so njegovi pozdravi prihajali zdaj z zahoda, zdaj z vzhoda.

Da, in tako smo se v enem letu tretjič sešli na tistem prelepem koncu sesljske zemlje. A tokrat nam ni on s svojimi pripombami razvnel pogovorov, ampak smo zanj zamišljeno prehodili postaje njegovega križevega pota v predvojnih in tudi v prvih povojnih letih.

Od vseh spominskih obnavljanj, ki se ti vrstijo, ko spremljaš odsluženega zemljana na njegovi zadnji poti, pa me je najbolj prizadela zavest, da se je moral Slavko Tuta dokončno odreči slovenskim hribom. Pred leti sva se bila srečala v Triglavskem pogorju, bilo je menda pred Vodnikovim domom. In bil je v planinski opravi mladeniško neučakan, kakor da bi rad projiciral okoli sebe nekaj tistega nemira, ki ga je silil, da na novo zavzema ljubljene postojanke. Zdaj je moral vertikale gorovja zamenjati s položnostjo obalnega sveta, sem si mislil, vendar ga bodo planine še spremljale, ker bo s svojimi spisi posređoval zanamcem nekaj tistega duha širine in svobode, ki se ga je navzel na svojih gorskih poteh.

4. maja

Pred kratkim preminuli metropolit dr. Jože Pogačnik je pred vojsko kot urednik *Mladike* sprejel moje prve literarne poskuse. Res je, da je ena moja črtica že poprej izšla v *Brinjevkah*, reviji, za katero je objavljene prispevke na roko prepisal Milko Matičetov, liste pa potem razmnožil z litografsko tehniko, če se ne motim seveda. Objavil sem tudi nekaj, ne spomnim se več kaj, v *Malajdi*, ki sva jo pripravila skupaj z Nadijem Šemerlom; njegove so bile vinjete. A prve tiskane stvari je objavila *Mladika*. Vse se mi zdi, da je prva izšla črtica *Rdeči plašč*, v kateri sem upodobil škofa Fogarja, kako obiskuje brezdomce na Kolonkovcu in jim razdaja darove, ki so mu jih poklonili navdušeni meščani. Druga črtica, *Bebec Martin*, ki bi imela biti objavljena kot nadaljevanje prve, pa je prikazovala gori-

škega škofa, ki se razdaja v govorništvu, namesto da bi se angažirano spoprijel z revščino. No, urednik je to drugo črtico objavil ločeno, tako da je izgubila kontrapunktistično ost. Spominjam se, kako je ocenjevalec v *Slovincu* potem ugotavljal, da ni jasno, kaj naj bi sestavek želel povedati.

No, a kljub temu posegu, ki me je seveda motil, sem bil prezadovoljen, ker je urednik jemal moje začetniške poskuse v poštrev. Bil sem takrat še študent teologije in Pogačnik je bil prepričan, da imam v Gorici za mentorja v literarnih prizadevanjih dr. Iva Juvančiča, kar pa ni držalo. Vendar, poglavitno je bilo, da me je urednik spodbujal naj pišem. Celó ko je nekaj mojih prispevkov dal v oceno dr. Šolarju in jih je ta pošteno strgal, je Pogačnik k oceni pripisal, naj ne glede na porazno mnenje stvari predelam in pošljem.

Veseli me, da sta se mi kljub vojnim dogodkom rešila dva njegova dopisa, ki sta prva dokumenta mojega pisateljskega curriculum. To sta obenem tudi zapisa izpod peresa edinega urednika, ki ga osebno nisem poznal, kateremu pa sem hvaležen, ker je s tako simpatično naklonjenostjo podprl nerodnega začetnika.

11. maja

Usojeno je, da se to prvo polovico leta pogovarjam z mani oseb, ki bi zvok njihovega glasu moral biti še odziven in zveneč.

Na tihem je zdaj umanjkal Lojze Pegan, dolgoletni stavec *Zaliva*.

Njegov linotajp se je ustavil predlansko poletje. Bilo je, tik preden sem odpotoval na kongres o ogroženih narodnih skupnostih v Barcelono. Obiskal sem ga v bolnišnici, njegova podoba pa me je potem spremljala vso pot v Katalonijo, posebno med vožnjo trajektnega parnika. Zavest, da je bilo vitko, dotlej gibčno telo, onespobljeno v vodoravni legi, mi ni dala, da bi se spojil z morjem in soncem, kot se mi na palubi ponavadi posreči.

V zapiskih s kongresa sem na kratko omenil to bolnikovo interferenco na moje potovanje, nisem pa je poglobil, ker sem o nji razmišljal v monologu, kateremu sem dal naslov *Na krovu*. Tam pa sem našega stavca spremenil v knjigoveza, ker Lojze Pegan ni maral, da se o njem govori neposredno. Ideja o knjigovezu pa je bila primerena, ker sem lahko poudaril, kako ima mož takó rad knjige, da jih, preden jih zveže, prebere; zveže pa poprej tisto, ki ga je bolj pričala! V resnici se je seveda to dogajalo s članki, ki jih je Pegan dobival, da bi jih postavil. Tako da je bil prvi ocenjevalec pravzaprav

on. In zelo razgledan ocenjevalec. Njegov kritični duh pa je imel še oporo fenomenalnega spomina, saj je mimogrede navajal vsebinsko spisov, ki jih je stavil za *Edinost*, pa usode oseb iz Bevkovih, Fajgljevih, Budalovih del, ki jih je vlil v svinec prav tako pred petimi desetletji.

Kaj naj rečem, skorajda ga ni bilo argumenta, katerega se naš stavec ne bi lotil z že izdelanim stališčem. Tako me je presenetil, ko sem po obisku v Pinerolu v zapiskih govoril o svojem odkritju tragične zgodovine Valdežanov. Poznal jo je dodobra, menda iz nekega romana. A to je bil samo en primer, vendar eden izmed bolj značilnih, saj se o ločini gorjanov v piemontskih hribih na splošno malo piše.

Seveda je bilo nekaj področij, kjer je moral zmeraj igrati prvo violino. Vse je vedel o velikih pohodih od Aleksandra do Džingiskana in do Napoleona. Vse je vedel o Dumasu očetu. O Hugoju. O operah in simfonijah. O posameznih podvigih humorista Cecchelina. O vseh Jack Londonovih spisih. Pa o vseh mednarodnih nogometnih prvenstvih za dvajset let nazaj ...

Očetove, slovenske, in materine, furlanske, prvine so se bile v njem takó posrečeno spojile, da je nekdanji absolvent osemletke Ciril-Metodove šole diskutiral sicer na podlagi samouških spoznanj, ki pa so bila zmeraj sad samostojnega pristopa.

Bil je vitalist, ki se je po darvinsko zavzemal za napredek, a je bil hkrati tudi na strani tistih, ki se bijejo za svobodo. Ta dvojnost ga je kdaj prisilila, da je zašel v protislovje, iz katerega se na noben način ni dal izvleči. Zagovarjal je na primer življenjske pravice razvite judovske skupnosti tudi takrat, ko je bilo to v škodo arabskega sveta. Ta je bil po njegovem sam kriv, da se kljub nafti ne reši zaostalosti. Ko pa sem ugovarjal, češ da naši italijanski someščani že sto let zagovarjajo tezo, da z njihovo mestno kulturo prednjačijo pred našo kmečko civilizacijo ter da imajo zato vso pravico, da nas asimilirajo (Slataper!) — tedaj je ugovarjal da za božjo voljo naj ne primerjam Slovencev z Arabci. Naši veliki duhovi da so slovenski narod izoblikovali v osebek, ki je enakvreden ob drugih evropskih narodih, zato da naj vendar v zvezi z nami ne omenjam arabskih ljudi, ki so v glavnem nomadi, če izvzamemo nekaj šejkov z zlatimi kopalnicami in astronomsko dragimi jahtami!

Zmeraj pa sva se strinjala, ko sva se na pločniku pred njegovo stavnico, lotila hribov, na katere sva se v različnih obdobjih oba vzpela. Takrat sva bila po razpoloženju v bistvu še zmeraj dva neu-

gnana tržaška mulca, ki sta razposajene podvige prenesla na Mangart in na Kanin. Nič sistematičnega ni namreč bilo v njegovem, kakor ga ni v mojem, planinstvu; bil je eden od načinov, s katerim sva kakor v nepričakovanem navdihu razdajala najino radoživost.

Tega večinoma soglasnega razmerja nisva seveda nikoli skupaj raziskala, sprejemala sva ga kot danost, ki so jo številni stiki samo poglobljali. Res je, nekajkrat je malo manjkalo, da se nisva dokončno razšla, bilo je takrat, ko je zanemarjal prispevke za *Zaliv*, ker je medtem prevzel druge obveznosti. Ob takih zapletljajih je bilo seveda tudi njemu hudo, saj je odkrito priznal, da je bilo naše uboštvo krivo, da nas je zanemaril. Ko pa je finančna stiska, ki ga je držala v kleščah, šla mimo, je vse steklo po starem. Spet so zaživel pogovori, ustavil je stroj, zaklenil vrata, potem pa mi v bližnji kavarni razpletal usode tržaških ljudi, zgodovinskih osebnosti, junakov prebranih del, deklet, ki so ga premamile in bi ga še zdaj, ko bi jih ne moral zavoljo skoraj sedmih križev samo občudovati.

In če se nisem sam odpravil stran, njemu ni zmanjkalo snovi. Tako sva večkrat ob uri kosila stopala gor in dol po pločniku mimo *Stande*, ker sva se zmeraj znova spremljala od enega vogala hišnega bloka do drugega. Pešci so se na Battistijevi ulici že redčili, da je hiše zajemalo ozračje opoldanske tišine, njegovo pripovedovanje pa se je zmeraj znova porajalo, tako da je bilo škoda pretrgati pravkar zasnovano zgodbo.

No, čisto svojstvena zgodba pa je tudi kdaj bila obnovitev lova na krtačne odtiske brošure o Kocbeku. Tega sva doživljala skupaj, zato so bile podrobnosti toliko bolj pomembne. Za nekatere sem vedel: na primer, da je odslovil pomočnika, ki je podlegel skušnjavi in sprejel podkupnino; pa tudi to, da je tudi kasneje še enkrat odkril, kako je nekdo prestavil zaboječek s krtačnimi odtiski. Komaj pred enim letom pa mi je razkril, da so tudi njega skušali premamiti z visoko vsoto.

Kako trpek zaplet bi lahko strnil ob njegovem stroju!

Dal bi mu naslov: *Nemi linotajp*.

Če je bil namreč kdo solidaren z mano v tistih mrkih dneh, ko je početje slovenskih voditeljev zdrknilo na takó nizko raven, potem je bil to stavec, ki je vlival vrste za *Edinost* v vse drugačnem ozračju, kot se danes v njem bohota demagoška zgovornost ekipe v poslopju nekdanje Ciril-Methodove šole. Njegov odklon politike, ki se ima za socialistično, je bil dokončen; njegovo zgražanje nad metodami, ki naj bi bile izraz hotenja in čutenja delavskega razreda,

skrajno rezko, takó rezko, kot je lahko rezko razočaranje delavca, ki je presedel ob stavnem stroju pol stoletja, tako da je vsaka celica njegovega organizma nasičena s svincem.

Njegovo posmehljivo muzanje, ko so umetniki in drugi kultureniki preklicevali svoje podpise na seznamu podpornikov za izdajo brošure ob Kocbekovi sedemdesetletnici, je bila obsodba, ki je prihajala od človeka, ki se je pretolkel skozi dva totalitarizma in je zato gledal s pomilovanjem tiste, ki so se takó poceni vdajali novemu zaslužnjevalcu vesti.

Zavoljo te njegove prvobitne svobode, ki ji je sekundiralo tenko, nevisoko, prožno telo, je bil eden izmed redkih moških, ob katerih sem bil ne samo sproščen, ampak tudi prisrčno odprt. Njegovo zunanost pa omenjam zato, ker me pritegujejo primeri (tako pri moškem kot pri ženi), ko je gibčnost duha usklajena s telesno prožnostjo. Takrat imam vtis ulite popolnosti, zgled enovitosti, ki prevzame misli in čute.

In prav spoznanje, da je takó duhovno kot telesno razgibano bitje prepuščeno tujim rokam v notranjosti mrzle in sive stavbe tržaške bolnišnice, me je tako prizadelo, da je med vožnjo z ladjo zdolž katalonske obale njegova postelja ves čas potovala ob meni.

Zato ga rajši spet vidim v sprejemnici, ko se je rešil postelje in samozavestno sporoča o obnovljenih sprehodih na kraško planoto. Ne, na linotajp ne misli več. Nalašč je sicer pred leti najel stanovanje v prvem nadstropju, da je lahko kar s sobnega okna nadzoroval vhod v stavnico. Zdaj pika. A vendar, je poudaril, nihče ne bo mogel zanikati, da je Lojze Pegan ob stavnem stroju v hitrosti vse posekal. Pred leti seveda, zakaj zdaj sta svinec in revma izkazila prste.

Da, zmenila sva se, da bom prišel in mi bo v miru pripovedoval o mladih letih v Rocolu, o medvojnih doživetjih v zaporu, potem o Nemčiji. Pa o povojnih kolobacijah. In njegova žena, ki je živo sledila najinemu spodbudnemu pogovoru, je celó predlagala, da nam bo financirala izdajo skupne knjige!

Zdaj pa je mimogrede odšel in pustil za sabo lonček pepela, skoraj kakor v dopolnilo tistih poglavij o usodi v nemškem svetu, ki jih je podoživljal, ko je stavil ponatis *Spopada v pomladjo*.

Tako se je poslovil prijatelj, ki je svoj temeljni stoicizem obogatil s tako pestrim repertoarjem, da ga je bilo ena sama nepretrgana besedna ustvarjalnost. Saj, ker bilo je, kakor da sta v modernem, za tehnični razvoj dovzetnem človeku, zmeraj znova vrela na dan

bogastvo spomina in pripovedovalna sposobnost njegove slovenske in njegove furlanske babice.

Ko sem šel včeraj mimo njegove stavnice, sta bila roloja spuščena, da ni bilo videti napisa na vratih. *Ultrapidno* je bil nazval to svojo stavnico, ta poudarek pa je bil glede na njegovo sposobnost čisto upravičen; čudovito je bilo le to, da je bil on, edini stavec ob edinem stroju, ob tvojem prihodu zmeraj pripravljen ustaviti deroči tok matric ter oditi s tabo na obisk najpoprej k Dumasovim mušketirjem, potem pa k Solzenicinu in Saharovu.

Da, in včeraj sem se tam na pločniku, po katerem so pešci hiteli za svojimi nesmiselnimi opravki, nenadoma zavedel, da sem zmeraj odlašal, ko me je dragi stavec vabil poslušat katero od pravkar kupljenih plošč s klasično glasbo. Zdaj, ko je Beethoven zanj utihnil, pa sem čutil, da bi dal ne vem kaj, zato da bi me spet povabil v svojo bogato diskoteko.

Na srečanju, ki ga je organizirala tržaška univerza in ki so se ga udeležili tudi predstavniki Mednarodne speleološke zveze, so izvedenci poudarili, da kraški svet ni primeren za namestitev industrijskih obratov, pač pa da je mogoče njegove posebnosti izkoristiti v študijske in turistične namene. Prebivalci bi od tega imeli samo koristi, medtem ko bi drugačna rešitev ogrožala tako okolje kot ljudi.

Corriere della Sera, 5.4.80

O USODI POŠTENEGA NARODNJAKA

Decembra lani je minilo deset let, odkar je umrl dr. Jože Dekleva. Ker je bil sin tega dela ne ravno srečne slovenske zemlje, je moral že mlad razmišljati, kako se bo odločil in kam se bo usmeril, kajti tod je zagospodarila Italija. O zrelosti njene takratne oblasti tako in tako ni vredno še kaj dodajati, razen da je ponujanje in vsiljevanje takšne kulture razvnelo in razgrelo v odporu celo šolske otroke. Jože Dekleva in njegovi vrstniki pa so šteli svoja leta skladno z nastajajočim stoletjem in so torej zagoreli z ognjem, ki se je širil s pogorišča Narodnega doma.

Pot do idealov je seveda vodila skozi ječe, konfinacije in taborišča. Navsezadnje pa je le pripeljala tudi Jožeta Deklevo do cilja, ko bi se bil mogel po koncu vojne mirno nekje ugnezditi in se ukvarjati s svojimi paragrafi. Toda tukajšnje vodstvo je potrebovalo človeka njegove preteklosti, takega, ki bi bil voljan še enkrat spoprijeti se s šovinistično drhaljo, za kar bi mu dali medaljo po smrti, pred smrtjo pa bi se moral zadovoljiti z odlikovanjem velikega razočaranja. Tako je torej nanese, da je moral namesto pravdarskih aktov prenašati v tisti svoji trpežni usnjeni torbi utrujajoče referate, jalove protestne resolucije in zapisnike spodnašajočih prepričevanj z zasedanj, kakor je, postavimo, tole

Nadaljevanje seje predsedstva, sreda 4. julija.

Prisotni: Kozmina, Vesel, Dekleva, Race, Pečenko, Gruden, Samsa in Sancin. Odsotni: Renko, Pahor in Prodan.

Dekleva poroča o naporih za zborovanje občinskih svetovalcev, glede česar so bili v glavnem mnenja, da je že prepozno in zato tudi ni insistiral ter je osvojil njih tezo. Nato je obvestil o izpremembah v SKS, kjer je izpadel Šorli in nastopila mladina. Vsi to ocenjujejo kot pozitiven znak. Simčič predlaga ustanovitev medstran-

karskega odbora Ad hoc za dokončanje naporov v zvezo z deželo in za pripravo materiala za razpravo o zakonu v zaščito Slovencev. Za tak odbor se je izjavil tudi Kacin.

Sancin: Obvešča, da so v zvezi z deželo po njih strankarski liniji prišle neugodne vesti in da je menda večina poslancev KD proti ter da je vlada pričela popuščati.

Žarko je mnenja, da je odbor »ad hoc« pozitiven, vendar bi bilo bolje nekoliko počakati, da se vloga zveze bolje skristalizira.

Tajništvo (Dekleva, Kozmina, Samsa) je na pismeni predlog Samse sestavilo naslednji osnutek zaključkov diskusije:

1. Predsedništvo osvoji načelno diskusijo Raceta; da mora zveza v svojih organizacijah vključevati čim večje število Slovencev in mora doseči, da jo oblasti priznajo kot predstavnika narodnostnih teženj vseh Slovencev.

2. To diktira čim večjo širino in odstranjevanje vseh zaprek za združevanje tako v kulturni politiki kot drugod.

3. Zveza se mora ostro ločiti od strank, ne more nastopiti na volitvah niti direktno niti posredno.

4. Trenutno največji napori za pritegnitev slovenske »sredine«.

5. Takoj je treba pričeti s pogajanjem od KPI pa do desnice (dokler je to možno).

6. Zveza smatra, da ne odgovarja njenim težnjam in njenim ciljem, če bi se razširila samo na levico in naj o tem stališču obvesti vse skupine, s katerimi se bodo razgovarjali.

Samsa predlaga, da morajo tudi v predsedstvu priti do izraza izpremenjena stališča zveze in zato ni dovolj samo zamenjati garnituro za pogajanja, kar bi izpadlo formalno in bi privedlo do dvojnega vodstva, temveč da naj se zamenja predsednika tako, da odstopi sedanji predsednik in začasno vrši dolžnosti prvi izvoljeni pod-

predsednik.

Gruden: Na vsak način je treba ločiti stranke od zveze, predsednik se že zadnjič na to alternativo ni izjavil.

Dekleva: Nisem se izjavil, ker nisem smatral, da je to tako nujno. Izvoljen sem na listi NSZ že 13 let. NSZ se sedaj razpusti in bo pustila članstvu svobodno izbiro: PS, KPI ali nikamor. Moje stališče: jaz sem predsednik SKGZ in me vežejo sklepi zveze. Sprejel bi kandidaturo le v kolikor bo o tem razpravljalo predsedstvo zveze in dalo svoj pristanek.

Očitki o političnem enostranskem usmerjenim političnem aktivizmu niso točni. Moja preteklost izhaja iz nacionalnih vrst, saj sem bil zaprt in preganjan zaradi delovanja na manjšinskem področju, kjer sem tudi zastavil vse svoje sile. Vidim pa da se tukaj vztraja in da se hoče »rezati glavo«. Ne vem pa zakaj. Pripravljen sem tudi dati žrtev v korist tega, za kar sem se vedno boril, vendar me je treba o tem prepričati. Jaz sem formuliral na zasedanju osnovne smernice širitve zveze, ki so bile odobrene, in bil na tej osnovi izvoljen. Očita mi se, da sem preveč »politično obarvan«. Vsi smo politično pobarvani. Šfiligoj, Simčič, Kacin ... so moji sošolci, z vsemi me veže prijateljstvo, kar lajša sodelovanje.

Osebnostno me revoltira tak odnos po 40 letih dela in žrtvovanja, ko bi rad to svojo življensko dobo plodno zaključil. V tej zvezi navede dr. Dekleva nekatere podrobnosti iz življenja.

Odstranitev s predsedniškega mesta bi mi tudi resno otežila možnost vključitve v listo KPI na deželne volitve, saj bi kot »brnjen predsednik« ne imel več takih možnosti. Zamenjava na predsedniškem mestu ne bi bila oportuna, ker je celotni proces v razvoju in ker ni treba poniževati ljudi.

Predlaga, da predsedstvo sprejme kompromisni predlog, da bo Dekleva znal bolje presojudati, kot oni ki

ga hočejo učiti in da gre na dopust.

Samsa: Odločno odbija vsak osebni razlog in ne pristane na diskusijo v takem tonu. Sprememba predsednika je nujna: 1. ker je nujno spremeniti zastavo, ki jo predsednik predstavlja, ko se spremeni osnovna linija, 2. Ker je sedanji predsednik preveč vezan na linijo tesnega vezanja samo s KPI.

Žarko: Izraža nerazumevanje, da če nekdo ni več predsednik pomeni to rezanje glav, saj imamo primer prvega predsednika Kukanje, nihče ne smatra, da mu je kdo rezal glavo.

Načelni razlog je, da mi nismo spremenili linije samo deklarativno, in da smo se na skupščini tako zaobljubili, da nikakor ne moremo nazaj. Sedaj res hočemo narediti razširitev in moramo napeti vse sile, da bomo nekaj pomenili pred oblastmi in da se preneha grizeње med Slovenci. Zato je nujna ločitev od tistih, ki so znani kot izraziti predstavniki političnih strank. V Deklevi vidijo USI in Dekleva je najbolj popularen kot politični borec. V politiki malo pomeni, če je nekdo sošolec, važneje je, da v Deklevi vidijo človeka od USI, ki je najbolj povezan s komunisti. V perspektivi pogajanj z desničarji bodo nujno obstajale bojazni, »da se je Dekleva že zmenil s KPI«, in da jih bo tako avtomatično spravil v manjšino.

Kot predsednik zveze Dekleva nima nič več in nič manj cene za volilne aranžmaje. KPI ga bo z odprtimi roki sprejela, ker pač predstavlja pomembno število glasov.

Pečenko: Izraža mnenje, da se linija zveze ni nič spremenila, temveč dobila samo svečano obliko. Personalna unija je ovirala združitev. Po razpustu NSZ ostane samo vprašanje, kako se je svetovalec karakteriziral in menim, da se je Dekleva kot borec za narodnostne pravice. Vprašanje predsednika bi morali postaviti pred občnim zborom, sedaj bi bilo v škodo zveze, ker bi izpad-

lo, da so mlade sile priredile majhen puč.

Kozmina: Izraža obžalovanje, de je to vprašanje vzeto preveč osebno. Je pa jasno, da je bil Dekleva orientiran na KPI. Če obstaja vprašanje, da je Dekleva ovira, je tudi, če je Kozmina ovira. Pravilno je treba oceniti moment te operacije, da druge politične skupine tega ne bi izkoristile. V doglednem času pa se mora garnitura menjati, če hočemo uspeti pritegniti vsaj sredino.

Vesel: Obstaja bistvena razlika pri izpremembah v Gorici in v Trstu. Saj gre tu za problem načelnega značaja. Nikjer ni rečeno, da mora nekdo na predsedniškem mestu umreti. Pri nas se vleče hipoteka »titovstva«, za čemer se pogosto skriva očitek petokolonaštva. To ni koristno, s tem se nas poriva v izolacijo. Če se USI razpusti in gotovi ljudje ostanejo v ospredju, se rdeča nit nadaljuje. Po mojem mnenju se politika SKGZ menja in sem tudi za osebne menjave.

Sancin: Izraža mnenje mladih ljudi, ki gledajo na zvezo dokaj kritično. Pristop članov MI v zvezo bi pomenil bistvene spremembe v zvezi sami, in mora zveza zato sedaj pospešiti delo. Dosedanje delovanje zveze je bilo okrnjeno in zato ni v celoti izvrševala svojih nalog. Pristop članov MI je nedvomno pozitiven in naš prispevek ni treba gledati kot »puč mladih«. Tudi glede »zastavonoše« mora prevladovati spoštovanje, problem je treba spersonificirati. Sem mnenja, da je treba zvezo razširiti tudi na desno in kdor bi bil ovira, bo moral izvajati načelne zaključke.

Na vsak način moramo v naprej onemogočiti možnost, da v primeru volitev v deželni svet pride do odstopa predsednika, ki bo nato izvoljen na listi KPI.

Samsa: 1. Zveza je v temeljih izpremenila linijo in o tem govore soglasno sprejeti zaključki. Od ustanovitve je bila zveza izključno titovska organizacija in je združevala samo titovske organizacije. Ni se trudila, da bi vključila katero koli drugo organizacijo, temveč samo

za akcijsko enotnost o nekaterih vprašanjih. Sedaj pa skušamo zvezo razširiti, da bo vključevala čim širše vse organizacije.

2. Volitve v deželni svet in kandidatura Dekleve ni samo megljena perspektiva temveč skoro stvarnost, saj je edini realno možni kandidat, ki ima že za seboj dragocene glasove in ki se bo v svetu brez strahu boril za pravico Slovencev. Izredno pa bi bilo škodljivo, če bodo do volitev ostali dvomi in če se na volitvah zveza ponovno izkaže v personalni uniji s KPI, pa čeprav bo sledil eventualni odstop predsednika.

Ob zaključku te diskusije Dekleva vztraja na stalšču, da ne vidi razlogov načelne narave za odstop in da mora iti za osebne zadeve. Zato Samsa predlaga, da se za sedaj celotno vprašanje odloži in se pri tem sklicuje na izjavo dr. Dekleve, da je bil vedno pripravljen narediti žrtev v korist tega, za kar se je boril. Samsa podčrtuje, da je večina diskutantov podprla tezo o izmenjavi predsednika in ponovno izjavila, da svojega predloga ne umika, da pa naj dr. Dekleva sam premisli. Končno predlaga, da se takoj izvoli komisija, ki naj prevzame pogajanja s predstavniki vseh kulturnih organizacij.

Po kratki diskusiji so v to komisijo soglasno izvoljeni: Race, Vesel in Samsa.

Predsedstvo gre na dopust do septembra, v kolikor tročlanska komisija ne bo dala pobude za sklicanje seje predsedništva.

Opomba: Zapisnik omenjene seje objavljamo, ker je nazoren dokaz nefair ravnanja z dr. Jožetom Deklevo. Na fotokopiji, ki je last uredništva, ni navedbe leta, v katerem je bila seja; upamo pa, da nam bo ta podatek posredoval kdo izmed bralcev.

Ur.

»VICTIMS OF REPATRIATION«

Izredno pomemben izvleček, katerega tukaj objavljamo, je vzet iz decembrske številke angleške revije »Encounter«, izšle 1979. leta v Londonu.

Revija »Encounter« je prinesla pogovor z Milovanom Djilasom, ki obsega 32 strani velikega formata, tekst pa je razdeljen na dvanajst poglavij. Našim bralcem posredujemo v skrčeni in zgoščeni obliki izvleček XII. poglavja, ki ima naslov »Victims of Repatriation« (Žrtve repatriacije). Govor je namreč o koncu vrnjenih ubežnikov, ki so se 1945. leta zatekli na Koroško. Ko so jih angleške oblasti predale partizanskemu vodstvu, jih je le-to dalo pokončati. O tem je izmed voditeljev osvobodilnega boja prvi spregovoril Edvard Kocbek v pogovoru z Borisom Pahorjem, objavljenem v brošuri, ki je izšla ob Kocbekovi sedemdesetletnici. Za njim je o istem argumentu pisal Milovan Djilas v knjigi »Wartime« (Vojni čas) 1976. leta. V njej krivi Angleže, da so vrnili neoboroženo moštvo. V sedanjem intervjuju spet govori o angleški krivdi.

— Menite torej, da so bili tega krivi Angleži zavoljo svoje nebržnosti, pomanjkanja politične domišljije in očitne neumnosti?

Djilas: Predvsem zavoljo neumnosti. Morali bi vzeti v poštev značaj našega režima, kakršen je bil takrat, in izvajati zaključke. Da, Angleži so docela napačno ravnali, ko so te ljudi vrnili čez mejo, prav tako kot smo mi popolnoma napačno ravnali, ko smo jih vse postrelili. V »Vojnem času« sem jasno povedal, da so bili ti uboji absurдна dejanja besne osvete.

— Ali ste tudi leta 1945 tako mislili?

Djilas: Bil sem v Črni gori, ko so prišle do mene novice o množičnih pokolih. Tudi takrat sem sodil, da je to najbolj ogaben način poravnanja računov.

— Menim, da do množičnih ustrelitev desettisoč

oseb ni moglo priti brez Titovega izrecnega ukaza?

Djilas: Nihče ne ve, ali je Tito dal izrecen ukaz ali ne. Bil pa je gotovo naklonjen radikalni soluciji — in to iz praktičnih razlogov — prav tako kot so imeli tudi Angleži praktične razloge za vrnitev teh beguncev. Jugoslavija je bila takrat ena sama ruševina in v kaotičnem stanju. Civilne uprave skoraj ni bilo, ni bilo zakonito ustanovljenih sodišč. Nobene možnosti ni bilo, da bi primere 20-30.000 oseb lahko zanesljivo preiskali. Najlažji izhod je bil pač vse postreliti in tako opraviti s to zadevo.

— Ali bi si britanski Foreign Office in vojaško poveljstvo lahko predstavljala, da boste ustrelili vse do zadnjega moža?

Djilas: Menim, da bi morala imeti kar jasen pojem o tem, kaj bomo z njimi naredili. Pri nas je bila angleška vojaška misija. Njeni člani niso mogli imeti nobenega dvoma, kako so ustaši in četniki ravnali z nami, ne o tem, kako smo mi ravnali z njihovimi jetniki in dejansko z vsakomer, o katerem smo le rahlo sumili, da jih je podpiral. Toda Angleži tega raje niso videli.

Niso bili seveda edini, ki niso marali vedeti. V vojnem času je bil eden glavnih »zaveznikov« v »Narodno osvobodilni fronti« Edvard Kocbek, znameniti krščanski socialist, pravi poštenjak, človek asketskega duha in vsega spoštovanja vreden zaradi svojih pogledov in dejanj. Bil je na naši strani od vsega začetka, ker je mislil, da bo v komunističnem sistemu na kak način prostora tudi za katoliško duhovnost. Nekega dne so mu prišle na uho govorice, da streljamo tisoče slovenskih domobrancev (belogardistov, kot smo jih v tistih dneh običajno imenovali). Kocbek je bil vznemirjen. Kot voditelj krščansko socialistične stranke v OF je nemudoma stopil do voditeljev našega slovenskega Centralnega Komiteja in vprašal, ali so govorice resnične.

Naši tovariši v Centralnem Komiteju so se, da bi

Kocbeka pomirili, pripombi nasmehnili. »Ne ne, gospod Kocbek, »so rekli,« te govornice so popolnoma neresnične. Domobranci so v taboriščih in so dobro zastraženi. Vsak primer je skrbno preiskan in bo eventualno prišel pred sodišče, če bo potrebno ...

Tako se je Kocbek vrnil očitno olajšan in nam rekel, da je popolnoma zadoščen in v miru s svojo vestjo. Mi smo vedeli, da so mu povedali kup laži, ker so bili domobranci postreljeni do zadnjega moža. Toda Kocbek je *hotel* verjeti, kar so mu rekli, in verjel je. Bil je, kot so često pošteni ljudje, skrajno naiven.

Verjetno so tudi Angleži *hoteli* verjeti, da bomo z vrnjenimi pošteno ravnali, čeprav je glede na dolgo britansko politično skušnjo nekoliko težko domnevati, da bi lahko bili tako naivni. Vsekakor je po mojem mnenju skrajno pretresljivo, da je bilo mogoče v demokratični družbi, kakršna je britanska, skoraj trideset let prikrievati celotno zadevo nasilnih repatriacij, in da odgovorni niso bili zaslišani. Saj to je vendar primer, o katerem bi bili morali sprožiti javno preiskavo.

ALOJZIJ PEGAN

ni umrl nenadoma, in torej tega nisem mogel jemati z zamero. Dobršen čas je posedal in poležaval in kadar koli sva se zadnje čase sešla, sva se nekam norčavo pomenkovala tudi o smrti: strpna, tiha botra, nič slabša od spanca ali omedlevice. Kolikokrat se ganjena umakne, in se vrne šele čez čas, ko se kandidat umiri in se sprijazni z odhodom. Ko se je nekoč spomnil na izrabljeno anekdoto, ki se pripisuje zdaj temu zdaj onemu slavnemu človeku, sem mu moral tudi jaz obljubiti, da se bom oglasil, kakor hitro bom stopil v Haronovo barko. In mu, kajpak, poročati, kako je tam. Da se mi bo to naključilo prej kakor njemu, o tem sva se strinjala, ker je imel on izjemno vitalno srce. S takšnim srcem se da živeti, lahko bi se bil ustarel kakor njegova mati, ki je dočakala sedemindeset let, sin pa bi si jih bil nemara še nekaj dodal, če bi se ne bil toliko let zastrupljal s svincem in z nočnim delom po tiskarnah.

Rodil se je in odraščal v Rocolu, in to v času, ko smo bili Slovenci tisti, ki smo spreobračali Lahe. Nezavedno in nevsiljivo, kajti ženske, ki so se primožile, ali moški, ki so se do tistih let priženili v tržaško okolico, niso imeli

izbire: moliti in kleti je bilo treba po slovensko. Peganova mati je prišla iz Furlanije in se je s tem sprijaznila, kakor hitro je spoznala, da je mogoče v slovenski revščini roditi še bolj bistre otroke in dočakati še častitljivejšo starost kot kje drugje. Res pa je, da kljub svoji nardarjenosti otroci slovenske siromašnosti niso mogli stopiti dalj od šentjakobske šole, sicer bi bil Pegan s svojimi talenti lahko ubral rodovitnejšo pot. Učitelj in pisatelj Ivan Vovk, strog, odrezav mož, se je radovedno obračal nanj vsakokrat, ko se je v togost učne snovi vrinilo zanimivejše, nevsakdanje vprašanje: No, filozof Pegan? ... In mali filozof je znal dosti več povedati pisatelju, nego učitelju. Znanci in prijatelji so se čudili njegovemu spominu ter upoštevali njegovo razgledanost in smiselno zgovornost. Zalivovci pa smo ga cenili še posebej kot zanesljivega, nepodkupljivega sodelavca.

m l

Vsekakor je značilno, da so Slovenci na Tržaškem ali Koroškem, čeprav je založba zaradi tega morala odobriti knjigarnam še posebej velike popuste, takoj nabavili sorazmerno daleč več izvodov tega slovarja kot pa Slovenci v matični domovini.

Ob tretjem zvezku Slovarja slovenskega knjižnega jezika, Delo 29.3.1980

Nada Pertot, OD ANTIKE DO DANES, Slovensko berilo za višje srednje šole, Trst 1979, Izdal in založil deželni urad za Furlanijo - Julijsko krajino v Trstu. Tiskala tiskarna Del Bianco v Vidmu.

Nenavadno zadoščenje čuti človek ob ugotovitvi, da je berilo, ki ga je profesorica Nada Pertot poklonila dijakom naših višjih srednjih šol, zapoznel sicer, a zato nič manj žlahten sad tistega našega tukajšnjega slovenskega ženskega učnega kadra, ki je z Marico Gregorič in Marico Nadlišek-Bartolovo položil temelje naše kulturne stavbe v začetku stoletja. Kljub sunkom, ki jih je deležna tudi naša šola, in kljub neurejenim vplivom ideoloških in družbenih prvin, ostaja vendar iz preteklih dni bogata usedlina, iz katere pravi človek ob pravem trenutku lahko črpa najbolj plemenite elemente. In Nada Pertotova je bila med našimi vzgojitelji prav gotovo najbolj poklicana, da spoji tradicijo s sodobnimi pogledi, saj njeni ljubezni do šole botruje široka razgledanost, poleg teh dveh prvin pa je še ves čas čutiti razločno težnjo po razgibanem, razčlenjenem urejanju snovi. Vendar bi ji kot poglavitno zaslugo pri takó zahtevnem delu, kot je izbor iz del svetovne književnosti, ne štel toliko v dobro to, da je znala pestro podati pregled najpomembnejših klasikov vseh časov. Ti svetli prebliski skozi vekove so nedvomno sijajni in vabljivi; a poglavitni noti njene ga berila sta vendar njegova širina in vsestranskost. Kar se pa tiče slovenskega sveta, bi kazalo poudariti, da je knjiga Nade Pertotove prvo pluralistično slovensko berilo sploh. Če namreč pomislimo, kako je na Slovenskem zmeraj odvisno od tabora, ki vlada, kaj naj bo za ljudi zveličavno, potem lahko v resnici cenimo delo, v katerem prihaja do izraza mnogoterost slovenskega duhovnega življenja. Ob takem berilu bo mladi rod le mogel biti deležen nekaterih pristnih prvin našega izročila. To

še posebno tudi zato, ker je sestavljalka poleg splošno slovenskega kulturnega obzorja imela ves čas pred očmi tudi samobitne ustvarjalne značilnosti zahodnih predelov našega ozemlja. Pri tem velja pripomniti, da je z darežljivo roko segla ne samo po delih sedanjih piscev, ampak se ji je zdelo nujno, da poudari nastanek slovensko-italijanskega slovarja v Devinu 1607. leta, da navede odlomke iz pisem grofice Izabele Marenzi (1686), da objavi nekaj strani iz »Živenja« Josipa Godine - Vrdelskega (1808-1884). Ta poslednji res ne spada med književnike, vendar je njegova avtobiografija najbrž edino tukajšnje slovensko pričevanje o življenju v okolici in v samem mestu v preteklem stoletju. Kljub temu pa smo do Godine na splošno brezbržni. Res, da je Kristina Brenkova navedla Godino, ko je izdala moj spis, povzet po dogodku iz njegove mladosti; urednik *Kondorja* Uroš Kraigher pa je, ko sva pripravljala izbor tržaških avtorjev »Rusi most«, poskrbel, da je prišlo Godinovo besedilo na ovitek knjige. Vendar ne to, ne omembe v *Zalivu* niso dosegle, da bi se bolj zanimali za *Živenje*, ki zasluži faksimiliran ponatis. No, mogoče bo prav objava v tem berilu pripomogla, da bo do ponatisa le nekoč prišlo. Naj k doslej povedanemu še dodam, da je sestavljalka s tenkočutnim smislom za demokratično odprtost ter za čim širšo informiranost črpala še iz cele vrste publicističnih virov in spominskih zapisov, tako da njeno berilo sijajno odgovarja zahtevam moderne šole.

Prav tako je potrebno pohvaliti opremo in zamisel o ilustracijah profesorice Franke Fornazarič. Ideja, da bi dala v berilo likovne izdelke učencev slovenskega liceja v Trstu, je prav gotovo izvirna. Grafični motivi, objavljeni v glavnem v miniaturnem obsegu, so izbrana in nevsiljiva poživitev strani. Morebiti bi ob bolj izrazitem barvnem posegu posamezni izdelki res prišli bolj do veljave, vendar pa je rahla okra, v kateri je natisnjen stavek, tudi primerna rešitev.

Rekel bi zato, da je berilo »Od antike do danes« izredno posrečena in vabljava enciklopedija, po kateri ne bodo segali samo dijaki, katerim je prvenstveno namenjena, ampak se bo ob nji tudi marsikdo izmed odraslih najbrž na čisto nov način srečal z imeni znanih avtorjev. Gre torej za dosežek, ki je nedvomno eno izmed najbolj pomembnih dejanj te pomladi 1980. In to predvsem zato, ker je odlično spričevalo visoke ravni naše kulturne pripravljenosti; hkrati pa še zato, ker nam kot imeniten primer sožitja duhov kaže pot modrega medsebojnega oplajanja za ohranitev in rast enovitega občestvenega osebka.

bp

PUNTO Y HORA, števil. 153-154, 1979.

Če je res, da v pisanju manjšinca (in pripadnika malega naroda) drugi manjšinec (in p. m. n.) kmalu prepozna vsaj del samega sebe, je prav tako res, da je že celo življenje v sotrpinu težko. Nemalo je temu krivo pomanjkanje informacije (in kot poseben primer tega nepoznavanje jezika). Ne samo, da zgodovino pretežno ustvarjajo veliki narodi, tudi sami pišejo o njej, torej o sebi in o sebi dobro.

Take in podobne misli so me spremljale ob branju baskovske revije *Punto y hora* (dobesedno: Točka in ura, prosteje: Tukaj in sedaj). Revija je dvojezična, pa ne tako, kot je dvojezičen n. pr. naš *Most*. Ne: samo okoli 10 odstotkov njenega teksta je v baskovskem jeziku, drugih 10% je baskovščine s kastilskim prevodom, vseh o-

stalih 80% pa je v kastilščini. Odstotki so prezgovorni: le malo Baskov pozna jezik dedov tako, da bi ga lahko tekoče bralo.

Iz revije izstopa več političnih in ideoloških tendenc, kar prav gotovo govori za njeno odprtost. Samo kakšen primer: od konstruktivnega intervjuja z drugače mislečim županom iz Bilbaa do flirtanja z nasiljem vrste ETA; od filipike proti španskim finančnim mogotcem do reklame za konkretno banko. Če pa se to pluralistično nihanje vendarle izmiri v ideološko ravnovesje, za katerega ni pač tvegan izraz levičarsko, žene revijo drugo, močnejše gibalo: narodna zavest. Pravo nasprotje narodno zaspanim, a ideološko vedno budnim Slovincem.

Baski so mi bili od nekdaj pri srcu in vendar, če naj bom čisto odkrit, mi je šele narodni egoizem potisnil v roke to njihovo revijo in me pripravil do branja. V dveh njenih zaporednih številkah je namreč članek o nas: Druga stran Meseca - Slovenci.

Napisal ga je Jesus Biurrun (moj baskovski slovar navaja za glagol biurritu pomen »upirati se«; po naše bi se temu reklo Puntar). Ta je prišel v Trst, da bi kot sociolog delal v tržaški umobolnici. Njegov prvi stik z nami so bili dvojezični napisi. Za njimi je prišel človeški stik z Jakobom Renkom, Danilom Sedmakom, Borisom Pahorjem, »tem živim klasikom slovenske književnosti kljub nacistom in Dachau«, i.dr. Iz živega zanimanja in vnetega iskanja je nastal članek, o katerem lahko rečemo, da je dovolj dobro dokumentiran, predvsem pa da je pisan z veliko simpatijo do nas.

Simpatično poročanje seveda ne odvezuje nikogar od resničnega poročanja. Kako je tu s tem? Da bi avtor hote kaj potvoril, mu res ni mogoče naprtiti. Da pa so se prikradli nekateri prav hudi spodrsaljaji, je žalostna resnica. Ker ni izčrpnost moj namen, jih bom naštel le nekaj.

Na naslovni strani je zapisano Eslovaquia, la otra luna (Slovaška, drugi Mesec). Podobno je pod zemljevidom v tekstu govor o »Slovakih med Italijo, Avstrijo in Jugoslavijo«. Mnenja sem, da je obe napaki zagrešilo uredništvo.

Pristno slovenska črkarska pravda okoli »bralca« in »bravca« ob izidu dveh Pravopisov je takole posplošena: »Leta 1950 je bila vpeljana enotna izreka, ki se je še naprej izpopolnila na osnovi kranjskega narečja Ljubljane in okolice leta 1962.«

Samo ilirsko in nobene nemške nevarnosti izdaja stavek: »Slovenščino je rešila pred nasiljem hrvaščine Napoleonova zasedba.«

Večkrat se tržaška manjšina zamenjuje s celim narodom, itd. itd.

Kakorkoli že, lepo je v najstarejšem jeziku Evrope prebrati stavek: »Esloveniera entitate nazional bezala, kultur idatziak salbatu du.« (Slovensko narodno bitnost so rešili kulturni ustvarjalci.)

Karel Bajc

Fedora Ferluga - Petronio: I NOMI DELLE ARMI IN MICENEO. Editori Mihail D. Petruševski e Petar Hr. Ilievski. Skopje 1979. Str. 188 (ŽIVA ANTIKA. Posebna izdaja. Knjiga V).

Knjiga prinaša razširjeno disertacijo, ki jo je avtorica — bivša absolventka slovenske klasične gimnazije v Trstu in danes profesorica na istem zavodu — pred nekaj leti obranila na tržaški univerzi pri prof. Mariu

Dorii. Gre za strogo specialistično delo, ki s primerjalnim pristopom obravnava izraze na razne vrste orožij v mikenskem dialektu, tako napadalnih (meč, sulica, lok in puščica, bojna sekira) kakor obrambnih (oklep, čelada, ščit, oprava). K vsaki leksikalni obdelavi je dodan seznam pasusov, kjer zadevni izrazi nastopajo v poznejši — klasični — grščini, poleg tega pa še »Primerjava s homerskim svetom«. Avtorica je svojo lingvistično obravnavo dopolnila tudi z upoštevanjem arheološkega gradiva, kar še dviga znanstvenost njenega dela. Na koncu je navedena bogata bibliografija.

Visoka znanstvena raven tega dela je v čast slovenski kulturi v zamejstvu.

ar

G. Edward Gobetz: Lovrenc Košir (Laurenz Koschier), Slovenian - Austrian Postal Reformer and Pioneer of the Postage Stamp

Edi Gobec, profesor sociologije in antropologije na Kent State University in ravnatelj Slovenskega raziskovalnega inštituta v Ameriki, ki že vrsto let raziskuje življenje in dosežke znamenitih Slovencev, je tokrat zelo širokemu krogu bralcev prikazal Lovrenca Koširja, izumitelja poštne znamke. Povod za delo, ki ima naslov »Lovrenc Košir (Laurenz Koschier), slovensko - avstrijski poštni reorganizator in izumitelj poštne znamke«, je dalo pisanje ob stoletnici smrti Sira Rowlanda Hilla (istega leta kot Hill je umrl tudi Košir), ki je 1840 prvi uresničil zamisel poštne znamke. Te prednosti mu avtor sicer ne odreka, poudarja le, da je Hill samo izpeljal za-

misel, ki ni bila njegova: po mnenju nekaterih jo je namreč pripisati Jamesu Chalmerju, po mnenju drugih pa Lovrencu Koširju. Oba, zlasti Koširja, je zgodovina prezrla. Zato je po Gobčevem mnenju treba ta problem ponovno in objektivno proučiti.

V svojem spisu nam avtor prikaže tudi težko življenje Lovrenca Koširja, ki se je rodil 1804 kot sin slovenskih staršev v Spodnji Luši pri Škofji Loki, in pa njegovo delo, ki ni imelo zasluženega uspeha in priznanja. »Takrat je bil večji del slovenskega ozemlja pod Avstrijo,« pojasnjuje avtor tujemu bravcu,« in večina imen je bila ponemčena. Tako je Spodnja Luša postala Unter Lusha, Škofja Loka Bischoflack, Selce so postale Selzach in Lovrenc Košir je postal Laurenz Koschier.« Bil je odličen dijak na ljubljanski gimnaziji, kot avstrijski državni uradnik pa je služboval v Benetkah, Celovcu, Beljaku, Zagrebu, Milanu, dokler ni bil leta 1834 premeščen na osrednjo poštno upravo na Dunaju. Njegovi številni predlogi za reorganizacijo pošte — eden izmed teh je zadeval prav poštno znamko — pa niso tu naleteli na pravi odziv, nasprotno, vzbudili so negotovanje in privedli do Koširjeve premestitve v Zagreb. Tudi predlog v zvezi z uvedbo poštne znamke je bil torej odbit; o tem, da je bil avstrijskemu finančnemu ministrstvu predložen 31. decembra 1835, pa neizpodbitno priča ohranjeni uradni odgovor, odposlan na Koširjev ljubljanski naslov, dočim se zagovorniki Chalmerjeve prioritete lahko opi-
rajo le na prisego dveh oseb.

Upati je, da bo ta pobuda prof. Gobca, ki je doživela tak odmev tudi v slovenskem časopisju, končno privedla do priznanja, ki ga Lovrenc Košir zasluži.

Marija Kacin

Zorka Ovijač - Zendelska, LA BLAGUE FATALE, roman, Jean Grassin editeur, Paris '78.

Zorka Ovijač živi v Parizu z možem, makedonskim slikarjem Branislavom Zendelskim. Naši bralci so se že srečali z njenim imenom, ker je pred leti *Zaliv* objavil njen prispevek o nesvobodnih narodih, v ti številki revije pa priobčujemo odlomek iz daljše novele. Med »fleše« pa je tokrat pariška Slovenka zašla z avtorice romana, ki ni prevod iz slovenščine, ampak v francoščini napisano delo. Kar pa je pri tem še bolj izredno, je, da ni ta francoščina slovenske književnice samo vseskozi francoska, ampak obenem uglašena po okolju, v katerem se obravnavani ljudje sučejo. Za delavce namreč gre. Vendar avtorico v bistvu zanima splošno človeška etika, v tem primeru vprašanje hudobije, kateri prav tako podleže predstavnik proletariata kakor kateri koli drugi občan. Zato je »blague fatale« (usodna šala) načrtno, škodoželjno namigovanje na namišljeno nezvestobo delavčeve žene. Ne gre torej samo za enkratno »šalo«. Usoden pa je ta splet zlih namigovanj zato, ker mu sledi tragičen finale, katerega žrtev je François, tarča hudobnih naklepov, ne pa kajnovski Maurice, ki je samo obstreljen. A pomembno je, da je ta dogodek iz črne kronike avtorici ponudil priložnost za zelo izdelane psihološke odtenke, ki tekst také poglobljajo, da je pripoved življenjsko pristna. Mogoče bi rekel, da me ponekod moti nekoliko preveč viden avtoričin neposredni poseg pri risanju značajev, prav tako na primer zgovornost umirajočega Françoisa. Vendar te pripombe ne zmanjšujejo vtisa o zrelem spisu, ki ga ima bralec ob romanu, za katerega se je pariški založnik odločil, da ga izda kot izvirno francosko delo!

bp

France Bernik: CANKARJEVA TRADICIONALNA ČRTICA; Slavistična revija, 1979/2, str. 161 - 192

S to razpravo je France Bernik potrdil vtis učenjaka, ki sem si ga bil ustvaril ob branju njegovega dela o liriki Simona Jenka, njegovih ocen in prejšnjih razprav v Slavistični reviji in pa njegovega komentarja k nekaterim knjigam Cankarjevega Zbranega dela. To je učenjak, ki zlasti v statističnem pogledu svoje prijeme temeljito obvlada.

Vendar se mi zdi, da je v tej razpravi pretirano poudaril strukturalni aspekt svoje raziskave, ne pa strukturalističnega, in nam tako dal delo, ki je bolj vredno knjigovodje kot pa literarnega kritika. Cankar s knjigovodskega vidika: toliko črtic v tem letu, toliko v onem, njihov začetek sega v leto 1892, njihov konec v leto 1899, črtice, napisane v prvi osebi, so te, črtice, napisane v tretji osebi, so one: manjka samo nekaj grafikonov s spodobnimi koordinatami. Pa še primerjave po Pirjevčevem kalupu: Cankar in Gregorčič, Cankar in Aškerc, Cankar in Trdina ... Cankar in Goethe ... Cankar in Shakespeare, in niso seveda pozabljeni Molière, Sofokles in Evripid, pač pa niso omenjeni Rusi, čeprav jih je Cankar poznal (prim. njegov citat iz Gogola v »Nerazumljivih ljudeh«, Zbrano delo VI., 1967, 195).

To je metoda, ki če ne za drugo, služi za to, da uokviri Cankarjevo mladostno prozo. V tem pogledu so zelo primerni naslovi posameznih odstavkov: *Količinsko razmerje pripovednih oblik*, *Kontekst slovenske in evropske literature*, *Uvod v interpretacijo*, *Snovi in motivi*, *Idejnost*, *Slog in struktura pripovedi*.

Razprava je torej natančna, stvarna, a prezre estetsko vrednotenje. Bolj kot za literarno kritiko gre tu za kvantitativno analizo. V njej ni nobenega vzgiba navdušenja, ganjenosti, sočutja za osebe in situacije, v katerih

se nahajajo. Nekatere umetnine, ki spominjajo na Čehova, kot »Slavnostni govor« in »Blage duše«, so postavljene na isto raven kot kako skromno pisanje, ki ga ni vredno navajati z naslovom. To je površna poplitvitev v znamenju številke in računa.

Cankarjevo mladostno prozo je brez dvoma treba temeljito proučiti, in ta razprava je k temu pripomogla, a le delno. Zato je človek, potem ko je prebral te strani, ki so brez dvoma, a ne v vsakem pogledu zanimive, nezadoščen. To nezadovoljstvo pa dokazuje, da so take, bolj matematične kot literarne analize, suhoparne. Rekli bomo s Pascalom, da je zadoščen *l'esprit de géométrie*, nikakor pa ne *l'esprit de finesse*.

E. M.

prevedla M. K.

**Jean - Marie Domenach et Alain Pontault,
YUGOSLAVIE, Editions du Seuil, Paris
1975.**

Knjiga je izšla pred petimi leti, avtor pa mi jo je poslal letos; čeprav mi je o nji govoril že pred časom, sem ga moral oktobra lani v Parizu spomniti na obljubljeni izvod. Zanimal me je namreč njegov pogled na jugoslovansko stvarnost; še bolj pa bi bil rad ugotovil, čemu je bil delu prepovedan vstop v Jugoslavijo, ko pa je Domenach vendar osebnost, ki ne velja za sovražnika, ampak je bil ob izidu knjige 1975. leta, ko je bil še urednik revije *Esprit*, eden izmed vidnih predstavnikov katoliške, boju jugoslovanskih narodov naklonjene, levice.

No, in zdaj, ko imam v roki brošuro žepne oblike, ki je pravzaprav bogato ilustriran vodnik za obisk Jugoslavije, saj so na koncu celó dodani najnujnejši napotki za francoskega turista, me prešinja težko opredeljiv občutek. Ta izbrana proza prefinjenega pisca skuša na naklonjen, diskreten, a vendar realističen način nepoučenemu zahodnjaku približati pisani univerzum, ki sestavlja jugoslovansko državo. Razumljivo je, da si pri tem Domenach kot vsestransko razgledan francoski intelektuallec, vajen živega, neposrednega razmerja do dogajanja, spotoma zapisuje svoje poglede na družbeno ureditev, na samoupravljanje, predsednikovo osebo, itd. Takega, dostojnega, hkrati spoštljivega in prebujenega razmerja, pa jugoslovanska oblast ne prenese. To se pravi, da nima smisla, da ponudiš ljudem kulturno poglavljen vodnik Jugoslavije, če obenem ne izrečeš hvalnice sistemu, bogvari pa, da celó podvomiš v uspešen razvoj samoupravljanja tam, kjer je vse v rokah ene same stranke! Da, to sem hotel reči, ob togem odklonilnem razmerju do publikacije, katero v bistvu preveva naklonjeno razpoloženje do jugoslovanskih ljudi, se v človeku spet znova potrdi prepričanje, da je sožitje demokracije in socializma, v katerikoli varianti naj se ta pojavi, v bistvu nemogoče. Če namreč take, tako inteligentno in zrelo napisane knjige nimajo vstopa v državo z »izvirno« »neposredno« demokracijo, potem se res lahko vprašaš, kakšen bo njen razvoj v prihodnosti. Naj kot dulcis in fundo pripomnim, da je Domenach, dober poznavalec slovenske kulture, v vodniku posvetil Sloveniji prisrčno poglavje z naslovom »Un tenace oeillet rouge« (Trdoživ rdeč nagelj), v katerem govori o Prešernu in Črtomiru, a tudi o Dachauu in žrtvah v Logu pod Mangartom.

bp

Julien Green et Jacques Maritain: UNE GRANDE AMITIÉ. Correspondance (1926-1972). Plon, 1979.

To je pač ena tistih knjig, kakršne zmore danes skoraj samo še Francija, v vzporednem naponu intelekta in srca, zunaj možganske ali nagonске histerije. Gre za skoraj petdesetletno dopisovanje med dvema velikima kulturnikoma in kristjanoma, romanopiscem Julienom Greenom in filozofom Jacquesom Maritainom. Kdo je med obema vsestransko večji, je razvidno tudi iz tega, s kakšno prizadetostjo Maritain bere in ocenjuje prijateljeve romane, medtem ko Green šele v starosti prebere kaj filozofskega izpod Maritainovega peresa. Z eno besedo: mislec je paradoksalno širši od pisatelja.

Seveda najdemo v knjigi stvari, vredne najboljšega Maritaina.

»... Obstaja en sam pogum: da sežgemo v sebi greh in ostanemo z Jezusom v stoletju, ki izgubljeno pripada hudiču ...« (16. decembra 1928)

»... To česar svet pri kristjanu ne more prenesti, to, kar nas od sveta ločuje, je Vera (Z Upanjem in z Ljubeznijo je drugače, svet bi ju prav tako sovražil, če bi ju poznal, toda Upanje uhaja njegovemu razgledu, glede Ljubezni pa se moti, občuduje jo, ker jo jemlje kot nekakšno naravno velikodušnost ...)

(22. maja 1955)

»... Dovolj mi je kratek stavek o. Surina, da sem gotov o njegovi svetosti. (Priznam, da ob Teilhardu čutim obratno) (Hočem reči, da en sam kratek stavek v njem dovolj dokaže, da je bil nevaren in ambiciozen sanjač)

(11. julija 1966)

Pa še stavek iz pisma Julienu Greena, ki ga Maritain ima — verjetno upravičeno — za »največjega francoskega pisatelja našega časa«:

»... Slediti vam ni zmeraj lahko. Z nami, ki nismo

teologi, je nekako kakor s Petrom, ob božjih teminah Brata Pavla, in tako bo zmeraj, toda kar imate vi s Pavlom skupnega in kar me je zmeraj živo prizadevalo, je globoko poznavanje stvari, ki največ štejejo, združeno z resnično ponižnostjo. In če se vam zdi ta poklon prekomeren, vas prosim, da se spomnite, da nam je sveti Pavel priporočil, naj bomo njegovi *posnemovalci*. Modrost, ki ste jo prejeli, nam posredujete s tisto skromnostjo, polno avtoritete, ki je bila lastna njemu ...«

(28. oktobra 1969)

ar

Daniele Bonamore, DISCIPLINA GIURIDICA DELLE ISTITUZIONI SCOLASTICHE A TRIESTE E GORIZIA, Dalla monarchia A.U. al G.M.A. e Dal Memorandum di Londra al Trattato di Osimo, Giuffré editore, Milano 1979.

Znanstveno delo, ki je izšlo v zbirki knjižnice, ki jo izdaja *Rivista giuridica della scuola*, zasluži skrbno strokovno analizo in dostojno oceno. Naj tokrat vendar vsaj seznanimo bralce z vsebino te obsežne publikacije (šesto strani velikega formata), ki je za nas nadvse pomembna. Če izvzamemo namreč prvih petdeset strani, je ves ostali tekst posvečen juridičnemu statusu slovenskih šol izza avstrijskih časov do naših dni. Pregled, ki se začne z uvodnim prikazom naselitve slovenskega življa v naših krajih, je razdeljen na petnajst poglavij. Nekatera izmed teh so še posebno zanimiva, na primer II. in III., kjer je govor o slovenskih šolah na Tržaškem in

Goriškem za časa avstroogrške monarhije. Prav tako je vse pozornosti vredno poglavje o našem šolstvu za časa angloameriške uprave; pa poglavje, ki obravnava položaj naše šole po londonskem memorandumu. In nazadnje XV. poglavje, ki govori o Osimu.

O osimskem sporazumu pravi avtor dobesedno: »(sporazum) ... lahko ima veliko zaslug za poravnavo mednarodnih sporov, kar pa zadeva zaščito slovenske etnične skupnosti, je njegova vrednost *nična*, zato je boljše, da nanj pozabimo, in če ga že ne damo med zla dejanja, ga moramo prišteti med izdana upanja in izjalovljena pričakovanja.« (str. 433).

In potem: »Vrednost (osimskega sporazuma) je *zagotovo* manjša od 6. člena ustave in 3. člena ustave dežele Furlanije - Julijske krajine ...« (istotam).

Tako izraz *nična* (it. niente) kakor izraz *zagotovo* (it. certamente) je podčrtal Bonamore sam! K tem njegovim znanstveno natančnim in prijateljsko prizadetim ugotovitvam bi dodal samo pripombo, kako znanstveno neokretno in za narodno skupnost žaljivo demagoško prikazujeta Osimo tako matica kakor »Slovenska kulturno-gospodarska zveza«.

Avtorju torej lahko čestitamo za opravljeno delo, ki najbrž ne bo tako kmalu imelo slovenskega dvojčka. Naklonjenost, ki jo je slutiti v njegovem pristopu k naši narodni skupnosti, pa je bolj izjemen kot redek primer; zato nanj opozorimo še s posebnim poudarkom.

bp

MINORITÉS LINGUISTIQUES ET INTERVENTIONS. Essai de typologie, Les presses de l'Université Laval, Quebec, 1978.

Knjiga je zbornik referatov več kot dvajsetih avtorjev, ki so sodelovali na srečanju, ki ga je organizirala univerza v Lavalu (Quebec) od 15. do 18. aprila 1977. Troje inštitutov je prispevalo svoje skušnje (Quebec, Bruxelles, Nice), da je prišlo do tako pomembnega shoda, na katerem je bila poglobljena tema dvojezičnosti. Seveda ni mogoče v obsegu teh naših zgoščenih poročil podati kolikor toliko izčrpnega pregleda publikacije, ki je tako zavoljo pomena posameznih avtorjev kakor zavoljo izrednega pomena obravnavane snovi prava zakladnica za vsakogar, ki želi najti znanstveno obdelano to, kar je glede dvojezičnosti naša narodna skupnost skušala v preteklosti in dnevno vsaki dan spet skuša. Nekatere izmed avtorjev naši bralci že poznajo. Tako je *Zaliv* že objavil prispevke znanega francoskega znanstvenika profesorja Guya Hérauda, ki ima v obravnavanem delu uvodno študijo o pojmu jezikovne manjšine. Prav tako kakor Héraud je prijatelj naše revije katalonski znanstvenik Guiu Sobiela-Kaanitz. Zanimivo je, da je referat, ki ga 1978. leta priobčuje ta kanadski zbornik, v prevodu izšel v *Zalivu* že septembra 1977! (»Tipologija posegov na področju pouka«, *Zaliv*, september 1977). Med naše sodelavce spada tudi Sergio Salvi. Na simpoziju je sodeloval tudi ekonomist Toussaint Hočevar, o katerem bomo spregovorili posebej. Naj številne avtorje vsaj poimensko navedemo: Selim Abou, filozof in antropolog; Gerardo H. Alvarez, jezikoslovec; Jacques Brazeau, sociolingvist; Alberto Escobar, jezikoslovec; Fried Esterbauer, jurist; Alain Fenet, jurist; M.P. Herremans, sociolog; Jean - E. Humblet, Center za aplicirano ekonomijo v Bruslju; Heinz Kloss, sociolingvist; Pierre Laporte; Jean-Marc Leger; Marc Lengereau, politolog; William

F. Mackey, sociolingvist; John Macnamara, psiholingvist; Pierre Maranda, antropolog; Peter Pernthaller, jurist in politolog; Guy Plastre; Jean Poirier, antropolog; Alain Prujiner, jurist; Rudolf Viletta, jurist. Obenem pa je delo še posebno pomembno z avtorjevo izredno bogatega bibliografskega materiala.

bp

Hans Küng: DIO ESISTE? Arnoldo Mondadori Editore, str. 952.

»Čudovito je gledati, kako se je človek spopadal z vprašanjem o Bogu od Descartesa, Pascala in Spinoze; preko Kanta in Hegla do Vatikana II. in Karla Bartha, Williama Jamesa, Teilharda de Chardina, Whiteheada, Heideggerja in Blocha. Avguštin in Tomaž stopata v to zgodovino enakopravno z Reformatorji, z janzenizmom in iluminizmom in pozneje s Comtom in Schopenhauerjem, Darwinom in Straussom, pozitivizmom in eksistencializmom in končno s filozofijo — utemeljeno na analizi govornice — Carnapa in Wittgensteina, s kritično teorijo Frankfurtčanov Adorna in Horkheimerja in s kritičnim racionalizmom Popperja in Alberta ...«

Tako avtor sam v uvodu nakazuje vsebino svojega monumentalnega dela, napisanega s klasično nemško sistematičnostjo in temeljitostjo, obenem pa s čitljivo eleganco. V bistvu gre za zbirko zaokroženih monografij (samo Nietzscheju je na primer posvečenih več kot 60 strani).

S kulturnega vidika — z vidika iskateljskega radija in filozofske informacije — je delo vredno občudovanja:

sijajen dokaz vitalnosti krščanske misli sredi zahajajočega marksizma. Z religioznega vidika pa zastavlja vrsto vprašanj. Na primer: ali miselna strokovnost ne prevaga nad čutom za misterij, ki je v tovrstni problematiki le temeljen? Ali avtor ne preveličuje filozofske pomembnosti nekaterih imen (Nietzsche, Marx, Freud), kar utegne zbuditi vtis nekaj manjvrednostnega kompleksa pred racionalizmom modernega Antikrista? Ali ne preveličuje vloge same teologije v perspektivi regeneracije krščanstva, ko da bi bilo krščanstvo predvsem ideologija?

Katoličan pa ima ob vrsti obregovanj ob magisterij še težje vprašanje: ali duhovnik Küng ljubi svojo Cerkev tako, kakor ljubi svojo teologijo?

Primer enega njegovih kratkih stikov:

»... Domnevna jasna načela filozofije biti niso prečila in niti ne odložila prihoda evropskega nihilizma. Potemtakem to pomeni, da, če hočemo naprej teologizirati, in to ne samo znotraj dobro zavarovanih zidov Cerkve, ampak tudi spričo nihilizma, ki vihari po modernem svetu, moramo na nov način premisliti celotno osnovo...« (Str. 468).

Pripomba: prihoda evropskega nihilizma nista prečili niti dve tisočletji evangelija. Torej?

ar

**NEI VERSI DI KOCBEK IL RESPIRO DI
UN'ANIMA EUROPEA, Arrigo Bongiorno v
Avvenire, 11. marca 1980.**

Tristolpčni članek na straneh katoliškega dnevnika je posvečen hkrati Kocbeku in Kosovelu. Seveda gre za

lepo priznanje slovenski sodobni književnosti. Spodbudil pa je recenzenta izid Kocbekove »Tovarišije« v italijanskem prevodu, ki ga je lani izdala CSEO (Centro Studi Europa Orientale). Pravzaprav je prvi del Kocbekovega dnevnika izšel pri založbi Jaca Book v prevodu Alojza Rebule; zdaj pa v novi izdaji prvega dela njegovo ime ni navedeno, čeprav gre za ponatis, kar ni samo nekorektno, ampak tudi knjigotrško nedopustno. Drugi del *Tovarišije*, ki je natisnjen posebej, je prevedel Antonio Setola. Njegov je tudi prevod izbora Kocbekovih pesmi, ki je prav tako izšel pri CSEO. O obeh prevodih sem obširno poročal v »Novem listu«, zato bi tukaj samo na kratko omenil, da se je prevod dnevnika Setoli lepo posrečil, nepravilnosti, ki jih človek zasledi, čeprav tu in tam spreminjajo avtorjevo podobo ali misel, v glavnem niso v škodo tekstu. Priznati je treba, da se je prevajalec v spoprijemu z zahtevno Kocbekovo prozo dobro znašel, tako da je branje prevoda pravi užitek. Manj spodbuden je prevod pesmi; verjetno pa je marsikateri spodrseljaj pripisati temu, da je prevod šel tudi skozi revizorjeve roke.

O poročilu v časniku pa bi rekel, da je vsekakor dobrodošlo, ker italijanski javnosti govori o nas, čeprav nas zreducira na en milijon duš. Prav tako kakor CSEO, ki je Kocbeka izdal v zbirki »Jantarska pot«, nas tudi recenzent preseli na vzhod, čeprav potem vendar omeni, da segamo do Soče. Tako dobro razloži Kocbekov poskus, da bi zbližal krščanstvo in revolucijo; vendar pri tem operira z definicijami, ki so vse prej kot umestne, tako govori o »porajajočem se nacionalističnem socializmu« v vojni vihri na Slovenskem. Tudi pri poudarjanju evropske ravni Kocbekove osebe se zaleti v nemogoče trditve, tako na primer navaja med Kocbekovimi prijatelji poleg Bölla in Mouniera tudi Rimbauda in Verlaina, ki sta oba odšla v večnost v prejšnjem stoletju.

O Kosovelu se poročevalec tudi znebi nerodne pri-

pombe, da je zavoljo zvestobe rodnemu jeziku ostal ob strani, tako da ga poznajo samo »majhna slovenska kulturna društva«. Prav tako nam prvič razodene, da je bil Kosovel nevrotičen kot italijanski pesnik Campana.

No, neko odškodnino moramo zmeraj plačati, ko smo deležni tujega zanimanja; tokrat gre za še kar zmeren obolos.

bp

Toussaint Hočevar, SLOVENSKI DRUŽBENI RAZVOJ, Izbrane razprave, Založba Prometej, New Orleans, 1979.

Avtor dela, profesor ekonomije na univerzi v New Orleansu, je pri nas znan, ker je predaval v *Dragi*, objavljaj svoje spise v reviji *Most*, sodeloval na Mednarodni konferenci o manjšinah v Trstu 1974. leta. Tako da nekatere izmed objavljenih študij že poznamo, vendar so nam tokrat z drugimi vred na razpolago v publikaciji, ki je v marsičem tehten doprinos k obravnavanju slovenske narodne identitete. Seveda se profesor Toussaint Hočevar problema, kar je naravno, loteva predvsem kot ekonomist, vendar njegove raziskave večkrat prehajajo tudi na druga področja, tako da ekonomika ni alfa in omega vsega. Še najbolj prihaja to do izraza v eseju, ki govori o »Ekonomskih determinantah v razvoju slovenskega nacionalnega sistema«. Čeprav malo poudarjene, so v tem spisu vendar precej vidne korekture Kardeljevim tezam v »Razvoju slovenskega narodnega vprašanja«. Odločno poudarjena je na primer vloga izobraženstva od prosvetljenstva naprej. Izrecno je govor o nacio-

nalni »zavesti kot gibaju modernacijskega procesa« V preteklem stoletju. In velika škoda je, da avtor svojega poudarka na narodno zavest ni ponovil tudi pri pregledu današnjega stanja. Ob ugotovitvi, da »poslovenjenja institucij ... ni moč ločiti od pojava slovenske nacionalne zavesti«, bi človek namreč logično sklepal, da današnji industrijski razvoj Slovenije ob pomanjkanju slovenske nacionalne zavesti vodi prav v nasprotno smer, kot se je dogajalo ob nastanku moderne tehnične družbe. Prav tako na eni strani avtor ne obide vprašanja o slovenskih dajatvah južnim predelom jugoslovanske federacije, a potem vendar vidi pomembno rešitev v novi reformi, stališče, ki pa nazadnje ne privede do jasnega razčiščenja problemov. Vsekakor pa moram piscu šteti v dobro, da se odločno upre vsaj nekaterim krivičnim obsodbam »nacionalizma«, ki pa ima, kot izrecno poudarja, »ekonomsko jedro«. Prav tako odklanja mit o slovenski majhnosti, potem tezo, da Slovenci nismo zgodovinski narod itd. Pri obravnavi mednarodne industrijske cone bi pričakovali, da bi avtor upošteval njeno lokacijo tudi z vidika izgube določenega zemljišča za slovenski narodni fond, ne pa samo z vidika podjetij. Seveda je res, da poudarja, kako da »vprašanja cone ni moč obravnavati ločeno od naporov za vsestransko reševanje problemov, ki zadevajo slovensko manjšino v Italiji«. Vendar pa je za nas pred vsemi klavzulami, ki naj določajo rabo slovensčine v bodoči coni, pomembna predvsem ubikacija cone v takem predelu dežele, kjer ne bi tako živo zarezala v že tako preveč obrezano telo naše narodne skupnosti. Naj še dodam, da je v že omenjenem delu, ki ga je izdala univerza v Lavalu, objavljen referat prof. Toussaint Hočevarja »Tipologija jezikovne rabe v zasebnem podjetju«. Prijetna pa je ugotovitev, ki si jo je avtor zapisal ob tem srečanju v Quebecu: »Kasneje ugotovim, da so evropski udeleženci simpozija s problematiko slovenskih manjšin dokaj dobro seznanjeni. Pri tem imajo

nemajhne zasluge nekateri Slovenci iz Trsta in Koroške, ki se že vrsto let udeležujejo raznih manjšinskih kongresov.«

bp

■

Elio Bartolini: PONTIFICALE IN SAN MARCO - Romanzo - Rusconi, str. 172.

Avtor tega romana je Furlan, rojen 1922, dobro uveljavljen na vseitalijanski ravni, romanopisec (*Icaro e Petronio*, *Due ponti a Caracas*, *La bellezza d'Ippolita*, *La donna al punto*, *Chi abita la villa*, *Il Grebo*) filolog (*Procopio*, *La guerra gotica*, *Paolo Diacono*, *Historia Longobardorum*) in scenarist.

Knjiga je recimo zgodovinski roman (1751) o zadnjem oglejskem patriarhu Dolfinu, ki hoče s pontifikalom v beneškem Svetem Marku proslaviti zaton slavnega desetstoletnega patriarhata, a ga pri tem zasenčuje morbidna mora - spomin na mladostni incest.

Kaj reči o tej knjigi? Da gre za delo velike umetniške in kulturne intenzivnosti, a da jo njena jezikovna in stilistična rafiniranost dela komaj čitljivo. To je zmagoslavje estetizma, čeprav ne dannunzijevskega, z veliko mero dobrega okusa in kulturne uravnovešenosti, a vendar estetizma, ki je sam sebi namen. Pri tem pa je treba priznati avtorju jezikovno kulturo, o kakršni se današnjemu povprečnemu slovenskemu piscu komaj sanja.

V pripovedi se večkrat omenjajo »slovanski« kraji in ljudje. Z izrazom »i vescovi sloveni« (str. 73) nam avtor simpatično natika lepo pavovo pero.

Splačalo bi se poskusiti vsaj fragmentaren prevod tega besedila, in sicer s filološkega vidika, koliko njegove rafiniranosti bi bilo mogoče preliti v slovenščino: skoraj bolj kot v besedišču je rafiniranost v sintaksi.

ar

Radijske oddaje za šole s slovenskim učnim jezikom, ki jih je pripravil Deželni sedež RAI s sodelovanjem odseka za šolske oddaje in vzgojne oddaje za odrasle za šolsko leto 1977-1978 in za šolsko leto 1978-79. Izdala RAI, Italijanska radiotelevizija, direktor sedeža Guido Botteri.

Čeprav z zamudo, je prav, da med publikacijami, ki jih je naše uredništvo dobilo, omenimo tudi dva zajetna, tipografsko zelo okusno izdana zvezka, v katerih so zbrani teksti oddaj, posvečenih jezikovni, umetnostni in znanstveni vzgoji otrok otroškega vrtca, prve in druge stopnje osnovne šole ter dijakov srednje šole. Širok spektrum kvalificiranih sodelavcev je omogočil izvirno vsebino posameznih oddaj, obenem pa se je s tem, kot pravilno podčrtuje ravnatelj tržaškega radia, predstavil v pluralističnem in hkrati enotnem sestavu. Kar je vsekakor bolj redek, a prav zato tudi vsega poudarka vreden pojav. Ti naši bežni zapiski nimajo ocenjevalnih namenom, zadošča nam priklicati pazljivost kulturnih ljudi na pomembnost nekaterih publikacij; vendar bi o takih dveh zbornikih, kjer kot avtorji nastopajo naši zamejski književniki, profesorji in učitelji, naša revija zelo rada objavila daljše poročilo, ko bi se kdo odločil za izčrpen pretres nadvse zanimivih prispevkov. Vsekakor pa gre vse priznanje takó vodstvu tržaškega sedeža RAI kakor notranjima urednikoma obeh zbornikov.

bp

Franc Sodja CM - TRENUTKI MOLKA - Buenos Aires 1978 - Izdalo Baragovo misijonišče, str. 213.

Zbirka kratkih meditacij — največ do pol strani —

za vsak posamezen dan v letu. Meditacije se navezujejo na liturgični koledar samo ob pomembnejših praznikih in svetniških godovih, sicer pa so tematsko proste. Dikcija je preprosta, bolj kot za vezanje gre za aforistično kratkost, raven je miselno spodobna, čeprav dosegljiva tudi preprostemu bralcu. Čutiti je posluh za trenutek sveta in Cerkve.

Knjižica, napisana brez odkrivateljskih ambicij, v svojih miselnih koordinatah bolj staromodna kot moderna, a nabita krščanskega etosa in humanistične modrosti: ena najlepših, kar jih je prišlo k nam z onkraj oceana.

Pravopis ni brez peg.

ar

REVIJA 2000, leto 1979, št. 1 in 2; izdaja Društvo izdajateljev časnika 2000, Ljubljana, Brankova 3.

Revija 2000 je primer več, kako težavno je v Sloveniji izdajati publikacijo, ki bi imela imprimatur oblasti, a bi bila hkrati vendar *drugačna*. Po dolgih letih ponižujočega odklona se je na primer lahko pojavila revija *Prostor in čas*, s katero naj bi bila kristjanom, ki so sodelovali v osvobodilnem boju, priznana neka kulturna vloga v slovenskem svetu; a revija je kmalu morala utihčuti. Druga publikacija, kjer naj bi vodilno besedo imel Edvard Kocbek, je bilo *Znamenje*, vendar se Kocbekovo ime ni smelo pojaviti med uredniki, tako da je bila reviji že pred rojstvom razločno začrtana pot. *Revija 2000* je spet nov poskus krščanskega doprinosa v ateistično-

materialističnem družbenem prostoru. Seveda je zavoljo tega obsojena na životarjenje, zakaj ne samo da mora že v samem »družbenem svetu časnika« krmariti med Scilo in Karibdo skrbnih cenzorjev, ampak ne more zmeraj računati na podporo, ki jo Kulturna skupnost Slovenije rajši dodeli drugim kakor pa nji. No, kljub vsem utes-njenostim imajo tako filozofski kakor tudi drugi splošno kulturni prispevki v reviji svojstven mik. Zato hetero-genost v bistvu ne moti, ampak ustvarja kaleidoskop, ki je poleg vsega najboljši indikator ozračja, v katerem re-vija nastaja. Naj od objavljenih piscev omenim Martina Buba, Toneta Stresa, Zorko Ovijač - Zendelsko, ki ob-javlja doživeto novelo *Sin*, in Pavleta Merkùja z zapisom o Beneški Sloveniji in Reziji. Seveda bi revija zaslužila podrobnejšo analizo, upam pa, da je ta omemba njene posebnosti že spodbuda, da se naši bralci zanimajo zanjo.

bp

EUROPA ETHNICA, Dunaj 1979

V svoji lanski četrti številki je mednarodno znana revija, ki se zanima za položaj ogroženih narodnih skupnosti, objavila tudi zapis Borisa Pahorja o predstavitvi v devinskem gradu ponatisa italijansko-slovenskega slo-varja iz leta 1607. V francoščini napisano poročilo v zgo-ščeni obliki seznanja tujega bralca tako s pomenom pr-vega izida slovarja pred skoraj štiristo leti kakor s po-membnostjo sedanjega ponatisa.

SRP (Slovenstvo - Resnica - Pravica), kulturno - politično glasilo; lastnik, založnik in izdajatelj in za vsebino odgovarja Janez Tratar, 9181, St. Jakob / Št. Jakob, Koroška, Avstrija.

Pozdravljamo novo publikacijo, ki se zavzema za boljše spoznanje slovenske problematike tako na Koroškem kakor drugod, kjer živijo slovenski ljudje. Teme ljiteje bomo o reviji poročali, ko bo njena podoba postala bolj izrazita. Tokrat ji s tem, ko ji izrekamo dobrodošlico, želimo smotrnega dela in vztrajnega prizadevanja za čim bolj kakovostne prispevke.

DNEVNIK, Slovene Diary, Newsletter, P.O. 1371, Stn. «B» Downsview, Ontario M 3 H 5 W 3, Canada

List ureja Ivan Dolenc. Kakor je videti iz števil, ki jih je naše uredništvo doslej prejelo, je v *Dnevniku* opaziti zelo občuteno zanimanje za Slovence na Koroškem, kar je zelo spodbudno in obetajoče. V januarski letošnji številki pa urednik oporeka prof. Jožetu Pogačniku, ki je v »Slovenskem zamejskem in zdomskem slovstvu«, izšlem v Kosovelovi knjižnici, slovenske *izseljence* zenačil z *zdomci*. Tudi o *Dnevniku* bomo imeli še priložnost poročati.

TRŽAŠKI ZVON

BOJAN ŠTIH IN LOV NA ČAROVNICE

V 4. letošnji številki »Sodobnosti« lahko beremo *Pismo uredništvu* (podnaslov *Kratko pismo o zgodovini III*) Bojana Štiha. Gre za razmišljanje o Vidmarjevem priznanju — postumnem seveda — o »težki politični krivici«, ki je bila storjena Cirilu Kosmaču v povojnem času in zaradi katere je bil sedem let v karanteni.

Seveda si Štih ne more kaj, da si ne bi pomagal s kako literarno reminiscenco, tako mu tokrat pride prav Millerjeva drama »Lov na čarovnice«, da povzdigne na manj prozaično raven temno stran slovenske povojne »zgodovine«.

No, lepo.

Lepo tudi to, da se zavzema za razčiščenje Kosmačevega primera, čeprav se nam ne zdi prav nič inovatorska njegova metoda, ko skuša z nastankom *Balade o trobenti in oblaku* retrospektivno dokazati absurdnost nekdanjega posega proti Kosmaču!

To, kar nam odločno ne gre v račun, pa je ugotovitev, da nekdo nastavi koplje za obrambo časti pisatelja, ki si je za živega pridobil v družbi velik ugled, medtem ko nihče ne čuti potrebe, da bi se spoprijel z »zgodovino«, kot zahteva Štih, v neštetih drugih primerih, ki so bili dosti bolj usodni kot Kosmačev.

Pesnik in duhovnik Lado Piščanc ter njegov tovariš sta bila na primer po nedolžnem obsojena in ustreljena v vojnih dneh. Čeprav je dokazano, da je šlo za tragičen »lov na čarovnice«, nismo doslej nikjer opazili, da bi o Piščancu kdo kaj napisal, kot sta zdaj Vidmar in Štih o Kosmaču. In Piščanc je vendar v kulturi fašizma podložne Primorske tudi nekaj pomenil!

Zanimalo bi nas vedeti, kaj misli Bojan Štih o tem.

A kaj, morebiti bi celó sam lahko nekaj prispeval k doraslemu poglobljanju v »zgodovino«, ko pa je Piščanc padel na Goriškem, kjer je bil, če se ne motimo, Bojan Štih v vojnih dneh pokrajinski poročevalec.

Saj sam pravi, da bi morali »dorasti zgodovini, da bomo kos tudi svoji sedanjosti.«

Piščanc je bil idealen fant, ki smo ga vsi poznali, z njim peli, taborili in hodili po hribih. Ni nam bilo potrebno, da beremo njegov dnevnik, ki zdaj izhaja v »Mladiki«, da bi videli skozi in skozi njegov duševni svet. No, v »Ukani« je avtor naredil packarijo (ki samo na Slovenskem lahko ostane nekaznovana, ker gre pač za duhovnika), ko je Piščanca predelal v psihopatsko skazo.

Kdove, ali ne bi bil čas, da bi tudi ob taki »zgodovini« dorasli?

Ali pa, recimo, ob »administrativnem absurdu«, ki si je kot pretvezo izbral »Strah in pogum« in potem trajal célo desetletje?

Ali ob »zgodovini« dachauskega in drugih procesov?

Ali ob načinu, kako neslovesno se je moral posloviti od tega sveta Prežihov Voranc, ki si je s svojimi deli nabral na Slovenskem več zaslug kot kateri koli čaščeni elitnik?

Ali ob zgodovini Pučnikovih jetniških let.

Itd. itd.

Prav tako bi lahko nadaljevali z vprašanji o sodobni »administrativni zgodovini«.

O »absurd« pisarjenja za Kocbekovo sedemdesetletnico.

O »lovu na čarovnice« ob brošuri s Kocbekovimi odgovori.

O jetniških letih esejista Blažiča in sodnika Miklavčiča.

O »administrativnih absurdnih« posegih proti Frančku Križniku in Vinku Ošlaku.

Itd. itd.

Potem bi sestavili seznam še »zgodovinskih« primerov tokraj mejne črte —

To hočemo reči: »dorasti zgodovini« ne more pomeniti samo to, da kdo bolj ali manj prizadeto osvetli katerega od bolj vidnih primerov »absurdnih« krivic, ampak da se dokončno obračuna s preteklostjo in bližnjo sedanjostjo, pa da se z novo etiko začne vse nanovo!

Ker pa je *Kratko pismo o zgodovini* Bojana Štiha oštevilčeno z rimsko številko III, se nam mogoče obeta, da bo pisec svoja odprta pisma posvetil razčiščenju še marsikaterega primera. Rimskih številk mu prav gotovo ne bo zmanjkalo; želeti pa bi bilo, da bi se ob takih obravnavah posluževal rajši »zgodovinskih« kakor literarnih prijemov.

b p

ZMERAJ ISTA PESEM!

Za časa obiska zveznega avstrijskega kanclerja Bruna Kreiskega v Jugoslaviji so se časniki onkraj meje seveda bogato razpisali o sijajnih odnosih, o dvostranskem sodelovanju itd. Pri tem seveda niso pozabili na Slovence in Hrvate v Avstriji, saj je to »vprašanje ... v strukturi odnosov med obema državama zelo pomembno«. Podobne misli je izrazil tudi Kreisky, ki je celó rekel, da upa, da »bo mogoče vprašanja, ki izvirajo iz okoliščin, da v republiki Avstriji živita slovenska in hrvaška manjšina, zadovoljivo rešiti.«

Kar pa ni prav nič spodbudno, je to, kar posebni poročevalec *Dela* Marjan Sedmak dodaja na koncu svojega

poročila iz Beograda:

»Jugoslavija rešenega manjšinskega vprašanja ne postavlja kot pogoj, ki ga je treba izpolniti, da bi se nato lotili reševanja drugih dvostranskih vprašanj, vendar pa hkrati izhaja iz stališča, da je politično in gospodarsko enakopravna manjšina bistven element v strukturi dobrososedskih odnosov.« (Delo, 10.4.1980, podčrtal urednik Zaliva).

To je taktika, ki bi jo na kratko lahko imenovali balkansko in katere je predvsem vesel Kreisky, saj lepo poudarja: »Veseli sem, da lahko ugotovim, da prištevamo pripadnike obeh narodnostnih manjšin med dobre državljane naše države, ki vračajo državi tisto, kar pričakuje od njih« (Omenjeno Delo).

Vse v najlepšem redu torej, komentar obeh narodnih skupnosti v Avstriji pa je ob tako jasno izraženih stališčih vsekakor povsem odveč.

O NEBOLEČEM KONCU NARODA ali ZAKAJ SE PIŠEJO V SLOVENŠČINI?

»Primorska srečanja«, revija, ki izhaja v tistem delu Slovenije, ki je najhuje občutil tragiko raznarodovanja in celo rodomora, si ne more kaj, da ne bi ponatisnila (decembra 1979) znane utopistično-vizionarne teze o narodu, ki da je nastal v kapitalizmu in bo v socializmu izginil, tako da bo človek postal »občan sveta« (Edvard Kardelj).

Seveda ne gre spregledati, kako je taka teorija za slovenski narod nadvse odrešilna, saj nas iz revne majhnosti na mah povzdigne na raven planetarnih razsežnosti, tako da je naše »folklorne« omejenosti za zmeraj konec!

A to obenem pomeni, da so slovenisti, ki pridejo na Primorsko zborovat zavoljo kritičnega stanja slovenskega jezika, pravzaprav skupina idealistov, krdelce naivnežev, ki se ne zavedajo, da je socializem že danes tako »preobrazil« slovenski narod, da se slovenski ljudje lahko kar začnejo spreobračati v »občane sveta«.

Vprašanje je zdaj, kako je mogoče, da v Sloveniji sploh obstajajo tako nedolžne duše, ki tožijo o »umirajoči« slovenščini, kakor na primer Bojan Štih v »Prešernovem koledarju« za 1980? Čemu uredniki še objavljajo tako anahronistične prispevke, ko pa uradna teorija prepričuje ljudi, da bo narod odmrli? In kako more potem priti do tako absurdnih predlogov, kot je zahteva, naj bi ustanovili *Nacionalni odbor za zaščito slovenskega jezika*, kot je napisano v omenjenem koledarju?

Res, da je težko človeku, ki se je udeležil osvobodilnega boja, razumeti, zakaj je narod pred kratkim kravel, da bi uveljavil svojo identiteto, zdaj pa naj se ji odreče, zato da bi postal »občan sveta«. Vendar bi bil že čas, da bi se taki, tako starokopitni Slovenci, malo modernizirali, kdaj vzeli v roke tudi Kardelja ali pa vsaj »Primorska srečanja«. Ta bi pa na primer lahko začela z objavo člankov v kakem drugem jeziku, da bi jih lahko razumeli drugi »občani sveta«, recimo za enkrat v srbo-hrvaščini in v italijanščini, potem pa bi počasi lahko prešla na ruščino za kominformovce, na angleščino za zahodnjake. Kardelj je sicer rekel, da jeziki ne bodo izginili, ampak samo narodi, ker pa je brez narodne zavesti nemogoče reševati jezike, je najboljše, če Slovenci odpravijo kar oba hkrati ter s tem dajo zgled drugim, kako se odpoveš reakcionarnim usedlinam!

O IZGINITVI NARODA - DRŽAVE

Profesor Joško Šavli je objavil v »Novem listu« razpravico (*Sacrum Imperium Romanum Nationis Germanicae?*), ki je nadvse zanimiva, čeprav bi ji morebiti ne škodilo, ko bi bila malo bolj pregledna. No, a tukaj se ne mislimo ukvarjati z ideološkimi in drugimi stereotipi, ki kvarijo zgodovinske poglede slovenskega človeka. Potrebno pa se nam zdi oporekati stališču, ki ga je pisec zavzel v svojem II. nadaljevanju (22. maja) do naroda - države oziroma do nacije - države.

Šavli namreč dopušča, da bi narod - država »s prihodnjim razvojem človeštva lahko tudi odmrl ... ne more pa po svoji naravni poti 'odmirati' narod kot etnija, to je skupnost ljudi enega jezika, kulture in zgodovine, razen z uničenjem po fizičnem ali po ideološkem nasilju, kot se v slednjem primeru dogaja zadnjih sto let pri Slovencih.«

Že teza, da je narod - država nastal s kapitalizmom, je zelo labilna. Kapitalizem je omogočil neke posebne vrste naroda - državo, imamo pa v zgodovini narode - države dosti pred kapitalizmom! A bolj nas zanima, zakaj naj bi socialni razvoj odpravil narod kot državo, če pa smo priča, da prihaja ravno v sodobnem svetu zmeraj bolj do poudarka zahteva etnij, da se izoblikujejo v samobitne identitete. Če etnije (narodi) Baskov, Bretoncev, Okcitancev, Kataloncev, Kurdov, Berberov itd. itd., težijo za tem, da bi se rešili stanja etnije kot naravne »skupnosti jezika, kulture in zgodovine« ter se uveljavili v neki državniški obliki prav zato, da ne bi izginili kot jezikovna etnija, — potem res ni razumljivo, zakaj naj bi se v prihodnosti spet odrekli biti narod — država!

Saj prav zaradi tega, ker niso bili narod - država, je njihova etnija bila na tem, da izgine, da se asimilira. Če nas je namreč razvoj zgodovine pripeljal do bolj mo-

drega vrednotenja bistva posameznih jezikovnih skupnosti, je naravno da bomo morali iti naprej, ne pa se vrniti nazaj, to se pravi v dobo, ko jezikovne skupnosti niso mogle poudarjati svojih identitet.

Seveda ni nujno, da se vsaka etnija ali narod izoblikuje v samostojen narod - državo; lahko se dogovori za sožitje v zvezi z drugimi etnijami v konfederaciji ali federaciji; vendar je danes vsakomur jasno, da se brez določene stvarne samobitnosti (politične, gospodarske, upravne, šolske itd.) nobena jezikovna skupnost, to je nobena etnija ne more izogniti bolj ali manj hitremu koncu.

Zato je absolutno nevzdržna trditev, da »ne more po svoji naravni poti 'odmirati' narod kot etnija«. Take naravne poti sploh nikjer ni. Vsaka etnija, vsaka jezikovna skupnost začne namreč »odmirati« tisti trenutek, ko neha čutiti potrebo, da svoj osebek zavaruje pred vplivom druge etnije.

Vsekakor so teze o takem ali drugačnem »odmiranju« etnije ali naroda pogubne in koristijo samo številčno, ekonomsko, vojaško itd. močnim narodom. Zato je tem bolj nerazumljivo, da se jih ne skuša ubraniti publicist, kateremu očitno gre za potrditev zgodovinske podedbe slovenskega človeka.

b p

O GEOGRAFSKEM POLOŽAJU SLOVENIJE

V soboto 24. maja letos je Primorski dnevnik na prvi strani poročal iz Ljubljane:

»Slovenski izvršni svet je poudaril, da že sam geo-

grafski položaj Slovenije daje poseben poudarek tej republiki pri razvijanju mednarodnega sodelovanja. Gre zlasti za pomembno vlogo Slovenije pri razvijanju odnosov s sosednimi državami. Slovenija še posebej lahko prispeva k uveljavitvi in razvijanju politike odprtih meja in obmejnega sodelovanja ter pri skupni jugoslovanski mednarodni dejavnosti, ki se nanaša na neoviran razvoj in pravice narodnih skupnosti v zamejstvu in narodnosti v Sloveniji ter njih vlogo kot vezi prijateljstva med sosednimi državami in pokrajinami.»

Če izločimo zaključno tirado od tistega »ki se nanaša« naprej, tirado, ki je dodana brez smotrne povezave, je vse drugo kar tehtna in tudi zanimiva ugotovitev slovenskega izvršnega sveta. Vendar se nam zdi, da je že slovenski izvršni svet za časa Staneta Kavčiča *pou-daril* »geografski položaj Slovenije«, prav tako je takratni izvršni svet uvidel »pomembno vlogo Slovenije pri razvijanju odnosov s sosednimi državami« itd. itd.

Da pa se takó uveljavi, kot zdajšnji izvršni svet *pou-darja*, mora Slovenija nujno imeti neko čisto svojo identiteto. In vse kaže, da je táko identiteto, ko je bil Stane Kavčič predsednik slovenskega izvršnega sveta, že imela, a je prav zato, ker jo je imela, moral Stane Kavčič zapustiti svoje predsedniško mesto ...

Vprašanje je zdaj, kako misli sedanji izvršni svet uresničiti te svoje pomembne načrte, ko pa so le-ti že enkrat morali propasti. Res je, da sta se takrat bolj vidni uveljavitvi Slovenije upirala predsednik Jugoslavije in Edvard Kardelj, zdaj pa tega tako elitnega nasprotovanja ni. A vendar. Kaj se sedanji Izvršni svet ne boji, da mu bodo očitali, da hoče razdejati Jugoslavijo?

No, a tudi če Vratuša zdaj lahko uspe tam, kjer je Kavčič moral pogoreti, bi mogoče le bilo dostojno, ko bi medtem Kavčiča rehabilitirali! Če namreč Kitajci prav zdaj vračajo čast rajnkim, bi jo Slovenci tudi lahko živim, mar ne?

Pri tem naj tudi mi nekaj *poudarimo*, to namreč, da nam pri Kavčiču skraja ni bilo vse všeč; neizpodbitno pa je res, da je uvidel, kako Slovenija lahko reši svojo avtentičnost samo z zvestobo Cankarjevemu duhu, to je, če se izoblikuje kot srednjeevropska republika; saj bi bila kot taka Jugoslaviji v korist, ne pa v škodo, ko pa je že zdaj kot ležišče zlate rude za južne državljane.

A mogoče je predlog o rehabilitaciji Kavčiča pre-nagljen?

Prav. Saj lahko počakamo, slovenski človek je potrpežljiv; šlo nam je samo za to, da bi se umazane roke čimprej srečale z milom in vodo.

NAJGLOBLJA RESNICA ali TARAS KERMAUNER SE SPOVEDUJE

V *Primorskem dnevniku* je 23.5.1980 izšel pogovor s Tarasom Kermaunerjem, dramaturgom Mrožkovega »Tanga«. Ko govori o posameznih junakih v omenjeni drami, dramaturg tako izjavlja:

»Sam se zavedam, da nosim v sebi veliko porcijo pokvarjenega in pajacastega Stomila, čutim močno sorodnost z nebogljenimi svetspreminjajočimi pobudami konservativnega Arturja in z grozo opažam, da živim — dokaj uspešno — le zato, ker posnemam lumpenproletarsko fašistoidnega Edka. Ta je naša nagloblja resnica.«

Kljub temu, da so take njegove izjave bolj podobne blufu kakor treznemu presojanju, je vendar treba Tarasu Kermaunerju šteti v dobro, da — čeprav kasno — pristaja na diagnozo, ki smo jo tako v Trstu kakor v Celovcu pred leti izrekli o »fašistoidnosti« njegovih posegov in o »pajacasti pokvarjenosti« njegovih nastopov.

Upati je, da taka priznanja vendar nakazujejo tudi neko rahlo menjavo registra.

SLOVENŠČINA UMIRA

»Slovenščina je začela umirati in njeno slovo od družine razvitih evropskih jezikov zdaj lahko spremljamo le še z globoko bridkostjo v sebi.«

»Številni so vzroki umiranja slovenščine. Najprej novodobni ilirizem, ki ga uveljavljajo priseljenci z juga. Ob tem izgubljeno zdomstvo, ki vsako leto prinaša med nas lažnivo domovinsko nostalgijo in tuje govorne navede. Nato razkroj pouka slovenščine v osemletkah. Potem nejezikovna, neslovenska in nekulturna vzgoja generacije v tehničnih šolah, ki so že itak nosilec razčlovečenja človeka. Nič manj stalno zmanjševanje kulturne ravni prebivalstva zlasti v industrijskih središčih. »Massmedia« kot zastrupljevalec slovenske jezikovne zavesti in samozavesti. Poenostavljena politična »slovenščina«. Vse to in še marsikaj drugega povzroča pred našimi očmi umiranje slovenščine ...«

»Nihče drugi, le mi smo uničevalci slovenščine in našega narodnega jezika in smo zato tudi odgovorni za njegovo bodočo usodo.«

»Da pa bi rešili slovenščino, naš jezik pred izginitvijo, bomo najbrže morali radikalno spremeniti tako rekoč vse naše dosedanje oblike in načine obnašanja naroda in posameznika.«

»Čimprej moramo ustanoviti v okviru socialistične zveze Nacionalni odbor za zaščito slovenskega jezika in temu odboru tudi ustavno podeliti moč sankcij proti vsem tistim, ki ukinjajo slovenščino.«

Bojan Štih

Prešernov koledar za 1980
Ljubljana

IZ STARIH ČASOV

(Tekst v vrdelskem narečju)

Nomalo u strahe, patrko s'n na vrata,
uodprla jeh je nuona Kata,
jest, puhen manir,
s'n rjeko: »Duobr večir!«

»Oj mlade f'nteč, kar naprej,
be kej rad, prou hitro ti pavej!«

»Ja, ja, pršo s'n malo se segret
jn spuotjuo uožgat španjolet —
(Joj, jest s'n vido b'l uod blize,
de an starejše je vre uob nje, pr mize —)
»Ej, duabra muaja strina,
be dala me pu gl'ška vina?«

»Ma kej ste zmuotjene vi premlade,
ne videste, da jemaste mleko še na brade!
Če se žejen, te je uade puhen šk'f
— napij se, j'n damou k'r sp't,
ker te treba pamet še nav't,
pred tabuo je še douga puot,
nej te ne v'č zanese tuod!«

U hipe sam s'n uoneh bjeu,
o de be ta č'ren vr'nč use uzjeu.
U travuo urgo s'n španjolet
jn pluno na ta šmrko svet!

